

BOSNA I HERCEGOVINA
Agencija za predškolsko, osnovno i
srednje obrazovanje

БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА
Агенција за предшколско, основно и
средње образовање

ИЗВЈЕШТАЈ

О ИСТРАЖИВАЊУ КВАЛИТЕТА У УСТАНОВАМА ЗА ПРЕДШКОЛСКО ВАСПИТАЊЕ И ОБРАЗОВАЊЕ

BOSNA I HERCEGOVINA VIJEĆE MINISTARA Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje		БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА САВЈЕТ МИНИСТАРА Агенција за предшколско, основно и средње образовање
---	---	---

ИЗВЈЕШТАЈ **О ИСТРАЖИВАЊУ КВАЛИТЕТА У УСТАНОВАМА ЗА** **ПРЕДШКОЛСКО ВАСПИТАЊЕ И ОБРАЗОВАЊЕ**

Аутор:

Хашима Ћурак, стручна савјетница за предшколски одгој и образовање

Сарајево, 2021. године

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

373.2.014(497.6)(047)

ĆURAK, Hašima

Izveštaj o istraživanju kvaliteta u ustanovama za predškolsko vaspitanje i obrazovanje
[Elektronski izvor] / Hašima Ćurak. - El. knjiga. - Sarajevo : Agencija za predškolsko, osnovno i srednje
obrazovanje, 2022

Način pristupa (URL): <https://aposo.gov.ba/sadrzaj/uploads/IZVJESTAJ-predskolstvo-SRP.pdf>. - Nasl.
sa nasl. ekrana. - Ćir. - Opis izvora dana 30. 3. 2022. - Bibliografske i druge bilješke uz tekst.

ISBN 978-9958-572-14-2

COBISS.BH-ID 48689414

АГЕНЦИЈА ЗА ПРЕДШКОЛСКО,
ОСНОВНО И СРЕДЊЕ ОБРАЗОВАЊЕ

Издавач:

Агенција за предшколско, основно и средње образовање

За издавача:

Маја Стојкић, директорица Агенције за предшколско, основно и средње образовање

Ауторка:

Хашима Ђурак, стручна савјетница за предшколско васпитање и образовање

Сарадница на изради методологије истраживања:

Анела Хасанагић

Лектура:

Наташа Кокоруш

ДТП:

Бранка Звечевац, спец. за графички дизајн

Одбор Агенције за предшколско, основно и средње образовање усвојио је документ „Извјештај о истраживању квалитета у установама за предшколско васпитање и образовање“ 29. новембра 2021. године.

Изрази који су написани само у једном граматичком роду односе се једнако на женски и мушки род.

САДРЖАЈ

1. УВОД.....	5
2. ИЗВРШНИ САЖЕТАК.....	8
3. МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА.....	10
3.1. Десет изјава о квалитету раног и предшколског васпитања и образовања	11
3.2. Инструментариј за анкетно испитивање.....	13
3.3. Узорак за анкетно испитивање.....	14
3.4. Протокол за интервју, израду студије случаја.....	15
3.5. Узорак.....	15
4. РЕЗУЛТАТИ И РАСПРАВА.....	16
4.1. Доступност предшколског васпитања и образовања, перцепција учесника испитивања.....	17
4.1.1. Главни резултати испитивања у димензији квалитета Доступност.....	19
4.1.1.1. Анкетно испитивање.....	20
4.1.1.2. Студије случаја.....	21
4.1.2. Закључна разматрања о димензији квалитета Доступност.....	34
4.2. Особље, перцепција учесника испитивања.....	35
4.2.1. Главни резултати испитивања у димензији квалитета Особље.....	38
4.2.1.1. Анкетно испитивање	38
4.2.1.2. Студије случаја.....	40
4.2.2. Закључна разматрања о димензији квалитета Особље.....	49
4.3. Курикулум, перцепција учесника испитивања.....	51
4.3.1. Главни резултати испитивања у димензији квалитета Курикулум	54
4.3.1.1. Анкетно испитивање.....	54
4.3.1.2. Студије случаја.....	55
4.3.2. Закључна разматрања испитивања о димензији квалитета Курикулум.....	63
4.4. Праћење и вредновање, перцепција учесника испитивања.....	64
4.4.1. Главни резултати испитивања у димензији квалитета Праћење и вредновање	64
4.4.1.1. Анкетно испитивање.....	66
4.4.1.2. Студије случаја.....	67
4.4.2. Закључна разматрања о димензији квалитета Праћење и вредновање.....	73
4.5. Управљање и финансирање, перцепција учесника испитивања.....	75
4.5.1. Главни резултати испитивања у димензији квалитета Управљање и финансирање.....	76
4.5.1.1. Анкетно испитивање.....	77
4.5.1.2. Студије случаја.....	78
4.5.2. Закључна разматрања о димензији квалитета Управљање и финансирање.....	83
5. ЛИТЕРАТУРА.....	85
6. ПРИЛОЗИ.....	87

Извјештај

о истраживању квалитета у установама за предшколско васпитање и образовање

1. УВОД

Учешће дјетета у висококвалитетном предшколском васпитању и образовању је основа за успјешно цјеложивотно учење, социјалну интеграцију, лични развој и могућност запослења у одраслој доби. Побољшање квалитета и ефикасности система предшколског васпитања и образовања широм Европе стога је неопходно за обезбјеђење паметног, одрживог и инклузивног економског раста. Министри образовања из свих земаља Европске уније, сходно томе, усвојили су препоруку Вијећа¹ у мају 2019. године, која позива све државе чланице да „раде на обезбјеђењу да услуге васпитања, образовања и њега у раном дјетињству буду доступне, приступачне и инклузивне“. Државе чланице су позване да постигну овај циљ у складу с пет принципа и десет изјава о квалитету утврђених у Оквиру ЕУ квалитета за рано и предшколско васпитање и образовање.

Уставом Босне и Херцеговине (1994), који је инспирисан Општом декларацијом о Људским правима и међународним споразумима о грађанским и политичким правима, између осталог се обезбјеђује право на заштиту породице и дјеце и право на образовање и социјалну заштиту. Основне одредбе Устава Босне и Херцеговине нашле су своју примјену у ентитетским и кантоналним уставима, што чини полазни правни основ за развој предшколског васпитања и образовања на свим нивоима.

Образовање у Босни и Херцеговини (у наставку текста БиХ) у надлежности је ентитета Републике Српске, кантона у Федерацији БиХ и Брчко дистрикта БиХ (у наставку текста РС, кантони у ФБиХ и БД БиХ). У области образовања дјелују још и Министарство цивилних послова Босне и Херцеговине, Агенција за предшколско, основно и средње образовање (у наставку текста Агенција или скраћеница АПОСО), Федерално министарство образовања и науке и десет просвјетно педагошких завода. Нажалост, у реализацији права на васпитање и образовање, и даље су присутна бројна кршења и препреке у приступу предшколском васпитању и образовању, упркос бројним научним доказима и препорукама заснованим на најновијим сазнањима о предностима похађања организованог предшколског васпитања и образовања, како за добробит појединца тако и за добробит друштва у цјелини.

Агенција је у оквиру својих активности у области предшколског васпитања и образовања, тј. у процесу успостављања стандарда квалитета и у оцјењивању резултата у предшколском васпитању и образовању, покренула активности под називом „Оквир за успостављање вредновања/самовредновања квалитета рада установа за предшколско васпитање и образовање“ ради подршке развоју квалитета организованог предшколског васпитања и образовања.

¹ [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019H0605\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019H0605(01)&from=EN)

Табела 1: Предности похађања организованог предшколског васпитања и образовања
(према: Вонта, 2009)

Предности похађања организованог предшколског васпитања и образовања	Образовање	Здравље	Социјални капитал	Једнакост
За дјецу (одмах)	Боље практично резонување, боља координација око-рука, бољи слух и говор, боља припрема за читање и писање, мање понављања и напуштања школе, дуже школовање.	Мање оболијевања, мање смртности, мање неухрањености, мање насиља над дјецом, боља хигијена и њега.	Боље мишљење о себи, боље социјално прилагођавање, мање агресивности, више сарадње, боље понашање у групама, боље прихватање институција.	Смањује дефиците узроковане сиромаштвом, побољшава исхрану, когнитивни, социјални развој и здравље.
За дјецу (дугорочни учинци, ефекти)	Висока продуктивност, интензивирање когнитивног развоја, већи учинак (бољи послови, већи приходи), већа брига о дјеци и здрављу породице, боља економска ситуација, висока продуктивност.	Побољшани омјер висине и тежине, мање инфекција и хроничних болести.	Веће самопоуздање, боља социјална компетентност, мотивација, прихватање норми и вриједности, мање криминала и криминалног понашања.	Изједначавање могућности у образовању, здравству и приходима.
За друштво у цјелини	Већа социјална кохезија, мање сиромаштва и криминала, повећано усвајање нових технологија, јачање демократских процеса, све већи економски развој.	Већа продуктивност, мање одсуство са посла, већи приходи.	Побољшана употреба социјалног капитала, истицање и подизање социјалне вриједности.	Смањење сиромаштва и криминала, боље социјално здравље, побољшање социјалне правде, већи и одрживији економски раст.

Побољшање квалитета и ефикасности система предшколског васпитања и образовања широм Европске уније помаже у одрживом, праведном и инклузивном економском расту. Висок квалитет и приступачност предшколског васпитања и образовања подједнако су важни за подршку сваком појединцу у самоостварењу и остварењу успјешног живота. Израда Оквира квалитета допуњује претходне европске иницијативе које су фокусиране на доступност организованог предшколског васпитања и образовања и повећање капацитета.

Европски Оквир за квалитет у предшколском васпитању и образовању (2014) заснован је на пет димензија квалитета: **доступност, особље (радна снага), курикулум, праћење и вредновање, управљање и финансирање.**

Слика 1. Оквир за квалитет раног и предшколског васпитања и образовања

Европски Оквир за квалитет у раном и предшколском васпитању и образовању заснива се на следећим принципима:

- Јасна слика и глас дјетета. Услуге раног и предшколског васпитања и образовања треба да подржавају и промовишу слику дјетета као компетентног и поузданог бића и партнера у сопственом учењу и развоју, да су усмјерене на дјecu, да се признаје гледиште дјетета и да се дјеца активно укључују у свакодневне одлуке које их се тичу, у предшколском васпитању и образовању. У предшколском васпитању и образовању треба да буде омогућена подстицајна средина за васпитање и обезбијеђен социјални, културни и физички простор са низом могућности за развој тренутног и будућег потенцијала дјеце.
- Васпитање, њега, заштита и образовање су нераскидиво повезани концепти. Из овог принципа произилази потреба примјене холистичког приступа у предшколском васпитању и образовању, заснованог на концепту јединства неодвојивих процеса у животу дјеце.

- Партнерство са родитељима и породицама. Родитељи су први и најважнији васпитачи и учитељи у животу свога дјетета. Организовано предшколско васпитање и образовање ће и у контексту прописа обезбиједити да се породице дјеце и родитељи поштују као партнери и да се подстиче и олакша њихова партиципација у свим аспектима васпитања и образовања дјетета и у раду предшколске установе. Социјална, социо-економска, културна и вјерска различитост породица би требало да буде поштована као основни елемент европског друштва.
- Сагласност о томе да су висококвалитетне услуге у предшколском васпитању и образовању кључне у обезбјеђењу богатог и угодног искуства у раном дјетињству и пресудне у подстицању дјечијег развоја и учења, омогућава бољу припрему за основно образовање, а на дужи рок побољшава образовне прилике за дјецу.

У европском стубу социјалних права наводи се да сва дјеца имају право на приступачно и квалитетно рано предшколско васпитање и образовање и право на заштиту од сиромаштва. Дјеца из угрожених средина имају право на посебне подстицајне мјере за остваривање једнаких могућности.² То је у складу са повељом Европске уније о основним правима у којој се образовање признаје као право, а Конвенцијом Уједињених нација о правима дјетета и с циљем одрживог развоја 4.2. Уједињених нација, којом се предвиђа да би до 2030. године све дјевојчице и дјечаци требало да имају приступ квалитетном раном развоју, бризи и предшколском васпитању и образовању.³

2. ИЗВРШНИ САЖЕТАК

Овај документ је извјештај о резултатима квантитативног и квалитативног истраживања о квалитету у предшколском васпитању и образовању које је спроведено током 2021. године. Истраживање даје увид у погледе и ставове учесника о димензијама квалитета помоћу истраживачког инструментарија обликованог на основу Европског оквира квалитета у предшколском васпитању и образовању. Оквир за квалитет је управљачки алат намијењен пружању смјерница за развој и одржавање система предшколског васпитања и образовања, а његов главни циљ је да опише систем којим се може пружити висококвалитетно васпитање и образовање за сву дјецу, те његов развој.

У квалитативном истраживању је израђено пет студија случаја којим су обухваћене предшколске установе из пет различитих васпитно-образовних система у БиХ и различитих врста оснивача, док је квантитативно истраживање обухватило ширу циљну групу професионалаца који раде у двадесет акредитованих⁴ предшколских установа. У оба случаја, истраживање је усмјерено на пет димензија квалитета, десет изјава о квалитету и припадајуће индикаторе који су детерминисани као кључни за праћење и вредновање квалитета у институционалном предшколском васпитању и образовању.

² <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/8a0eec11-dfce-11e7-9749-01aa75ed71a1/language-hr/format-PDFA1A>

³ [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019H0605\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019H0605(01)&from=EN)

⁴ Акредитација је поступак процјене коју воде министарства образовања којим се утврђује испуњавају ли установе, које се желе бавити организованим предшколским васпитањем и образовањем услове и прописе који су на снази, минималне стандарде, одређене специфичне критеријуме и правила којима је обично обухваћено испуњавање услова који се односе на здравље и безбједност, просторе и опрему, унутра и ван, омјер дјеце и одраслих, квалификације особља и сл. Слједи поступак регистрације, уколико је процјена позитивна.

Током истраживања дубинским интервјуом је обухваћено пет руководилаца предшколских установа, а упитником је обухваћено 108 учесника истраживања из реда васпитача, стручних сарадника или директора предшколских установа. Документ садржи наводе из интервјуа и примјере учесника истраживања, који, посматрани интегративно представљају драгоцјен увид у аутентичан контекст и културу предшколске установе, размишљања и ставове о доступности, квалитету особља и курикулума, процесима и врстама праћења и вредновања предшколског васпитања и образовања те о управљању, руковођењу, финансирању и партнерствима. Сагледани у цјелини, подаци се допуњавају и великим дијелом се подударају у главним налазима квантитативног и квалитативног истраживања.

Главни налази

Резултати истраживања су збирно приказани у четвртом поглављу овог извјештаја, у којем су приказани налази за сваку од пет испитиваних димензија квалитета: доступност, особље, курикулум, праћење, вредновање и управљање, руковођење, финансирање и партнерства. *Особље* је највише рангиран стуб квалитета у односу на остале, чиме се препознало да су људски ресурси као фактор квалитета рада највреднија супстанца организације, тј. установе за предшколско васпитање и образовање. Квалитет особља тијесно је повезан са квалитетом свих осталих подручја квалитета рада и живота у установи, а предшколска установа се развија и расте када је особље добро квалификовано, мотивисано повољним радним условима, има га у довољном броју и континуирано се усавршава.

Квалитет установе за предшколско васпитање и образовање чини укупност утицаја нужних за дјететов цјеловит развој, заштиту, васпитање и учење. Управо због тога, установе за предшколско васпитање и образовање теже ка „преузимању одговорности за остварену квалитету живота и рада у њој, што додатно истиче важност самовредновања појединаца који су носитељи свих темељних радњи“⁵. Установе за предшколско васпитање и образовање обухваћене овим истраживањем, извјештавају о спровођењу спољашњих и унутрашњих облика системског праћења и вредновања с циљем процјењивања и планирања развоја квалитета и успјешности рада. Према наводима и процјени испитаника, евалуацији су подложни и структурални и процесни индикатори квалитета кроз праћење рада предшколске установе, оцјењивање рада директора установе и особља, испитивање задовољства корисника (родитеља и запослених) и др. Улажу се значајни напори у унапређење процеса праћења и вредновања, посебно самовредновања, али се наводи да системска подршка овим процесима изостаје. Рад установа за предшколско васпитање и образовање је, по наводима, транспарентан, а информације су углавном службено доступне екстерним и интерним корисницима, заједници и широј јавности. Нужно је ажурирати већ постојеће алате за самоевалуацију, али и изградити смјернице за прикупљање података, за самовредновање установа и побољшање процеса праћења и вредновања, јер на нивоима система тренутно такве смјернице не постоје, а неопходне су.

Предшколске установе у БиХ спроводе службене цјеловите развојне програме за предшколско васпитање и образовање (намијењени за дјецу узраста од 6 мјесеци до

⁵ Антулић, 2012.

поласка у школу) прописане од стране надлежног министарства образовања, као и друге програме наведене у законима о предшколском васпитању и образовању. Цјеловити развојни програми су, по наводима испитаника, већином засновани на Заједничком језгру цјеловитих развојних програма за предшколско васпитање и образовање у БиХ која је курикуларног карактера или се пак тежи ка томе да се хармонизују са Језгром. Васпитно-образовни рад се гради на општим и специфичним циљевима васпитања и образовања и научним доказима о особинама и законитостима развоја и учења дјетета предшколског узраста. Васпитачи раде тимски, креирају сигурно, флексибилно, инклузивно и подстицајно социјално и физичко окружење, користећи се стратегијама прилагођеним различитим интересима, потребама и потенцијалима дјеце те аутентичним контекстуалним условима и захтјевима.

Један од основних предуслова за оснивање и функционисање установа за предшколско васпитање и образовање су редовни извори финансирања, што укључује средства која треба обезбиједити оснивач, као и средства корисника услуге. Када су у питању финансирање, ефективност, ефикасност, квалитет и координисано поступање у оквиру васпитно-образовног система БиХ, овлаштења државног нивоа су веома ограничена. Фрагментираност образовног система је нарочито изражена у подсистему предшколског васпитања и образовања, гдје су, у већини испитаних случајева, локалне заједнице оснивачи јавних предшколских установа. Подаци прикупљени за потребе истраживања показују широк распон процјене од значајног задовољства до израженог незадовољства представница установа законодавним праксама, сарадњом са друштвеном заједницом, родитељима и другим актерима у погледу подршке и партиципације у раду установа за предшколско васпитање и образовање.

Стуб квалитета, који се односи на доступност и цјеновну приступачност предшколског васпитања и образовања, најниже је процијењен у односу на остале стубове квалитета који су испитивани. Чињеница да сегмент доступност и цјеновна приступачност предшколског васпитања и образовања и у квантитативном и квалитативном дијелу истраживања има најнижу процјену, захтијевале су посебну анализу ради идентификације могућих узрока и одговора на специфична питања у овом домену. Извјештај садржи податке и низ конкретних примјера који су наведени као илустрација овој процјени. Податак да су листе чекања на упис дјетета у организовано предшколско васпитање и образовање, нажалост, констатоване у свим предшколским установама, које су биле обухваћене студијама случаја, илустративан је доказ најнижој процјени овог стуба квалитета у истраживачком оквиру.

3. МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

Анализа квалитета у установама за предшколско васпитање и образовање на основу прикупљених података има за циљ увид у тренутно стање квалитета рада предшколских установа у БиХ у односу на 5 стубова квалитета из Европског оквира за квалитет раног и предшколског васпитања и образовања и заснива се на подацима прикупљеним истраживањем. Емпиријско истраживање је усмјерено на прикупљање, обраду и анализу квантитативних и квалитативних података о предшколском васпитању и образовању и праксама које доминирају у предшколским установама у локалним заједницама. Методолошки приступ, који има обиљежја мјешовите методе

истраживања (енгл. mixed method research), коришћен је у овом истраживању ради потребе превазилажења ограничења, тј. једнодимензионалности сваке од двије коришћене доминантне истраживачке методе те наглашава предности њиховог удруженог коришћења. Упитником је обухваћено 108 испитаника (васпитачи, стручни сарадници и директори) из 20 предшколских установа у БиХ и интервјуисане су директорке пет предшколских установа које су обухваћене израдом студија случаја. Синтеза резултата истраживања је израђена комбинацијом података насталих коришћењем квантитативних и квалитативних истраживачких техника, метода и приступа.

3.1. Десет изјава о квалитету раног и предшколског васпитања и образовања

Европски оквир за квалитет у раном и предшколском одгоју и образовању у наративу укључује 10 изјава којима се позивају државе чланице да ојачају квалитет услуга у раном и предшколском одгоју и образовању. На ових 10 изјава о квалитету смо конципирали квалитативни дио истраживања.

Табела 2: Пет стубова квалитета и 10 изјава о квалитету предшколског васпитања и образовања

Оквир квалитета ЕУ за васпитање, образовање и његу у раном и предшколском васпитању и образовању	
ДИМЕНЗИЈА/СТУБ КВАЛИТЕТА	ИЗЈАВА О КВАЛИТЕТУ
ДОСТУПНОСТ Приступ квалитетном васпитању и образовању, њези и заштити сваког дјетета у раном и предшколском узрасту доприноси њиховом здравом развоју и образовном успјеху, помаже у смањењу социјалних неједнакости и смањује јаз у компетенцијама између дјеце различитог социјално-економског поријекла. Праведан приступ је такође неопходан како би се обезбиједило да родитељи, посебно жене, имају флексибилност за (ре)интеграцију на тржиште рада.	1. Услуге су доступне и цјеновно приступачне свим породицама и дјеци. 2. Услуге се пружају на начин да се подстиче учешће, поспјешује социјална укљученост и прихвата различитост.
ОСОБЉЕ Стручно особље је најважнији фактор дјечије добробити, учења и развојних исхода. Стога се радни услови и професионални развој особља сматрају кључним компонентама квалитета.	3. Особље је квалификовано, оспособљено и континуирано се стручно усавршава, што им омогућава да испуне своју професионалну улогу. 4. У подржавајућим радним условима, уз стручно вођство, омогућавају им се прилике за посматрање, промишљање, планирање, тимски рад и сарадња са родитељима.

КУРИКУЛУМ Курикулум је моћан алат за побољшање добробити, развоја и учења дјеце. Широки педагошки оквир поставља принципе за одржавање дјечијег развоја и учења кроз васпитно-образовне и брижне праксе које удовољавају дјечијим интересима, потребама и потенцијалима.	5. Курикулум је заснован на педагошким циљевима, вриједностима и приступима који омогућавају дјеци да у потпуности остваре свој пуни потенцијал с циљем остварења друштвеног, емоционалног, когнитивног и физичког развоја и добробити. 6. Курикулумом се захтијева од стручног особља сарадња са дјецом, колегама и родитељима и промишљање о сопственој пракси.
ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ Праћење и вредновање одржавају квалитет. Указујући на снаге и слабости, његови процеси могу бити важне компоненте побољшања квалитета у образовним системима раног дјетињства. Они могу пружити подршку заинтересованим странама и креаторима политике у предузимању иницијатива које одговарају потребама дјеце, родитеља и локалних заједница.	7. Праћењем и вредновањем прикупљају се информације на релевантном локалном, регионалном и/или државном нивоу како би се подржало стално побољшање квалитета политика и пракси. 8. Праћење и вредновање су у најбољем интересу дјетета.
УПРАВЉАЊЕ И ФИНАНСИРАЊЕ Управљање, руковођење и финансирање су пресудни да би омогућили да образовање и брига о раном дјетињству играју своју улогу у личном развоју и учењу дјеце и смањењу јаза у постигнућима и јачању социјалне кохезије. Квалитет произлази из свеобухватних и кохерентних јавних политика које повезују васпитање, образовање, његу и заштиту у раном дјетињству с другим услугама које се тичу добробити мале дјеце и њихових породица.	9. Актери, заинтересоване стране у систему раног и предшколског васпитања и образовања дијеле јасно разумијевање о својој улози и одговорности и знају да се од њих очекује да сарађују са партнерским организацијама. 10. Законодавством, прописима и финансирањем подржава се напредак према општем праву на рано и предшколско васпитање и образовање које се субвенционире или финансира јавним средствима, а сви актери редовно извјештавају о напретку.

На основу ових десет изјава о квалитету, стручњаци ЕУ као допунски алат су развили препоруке и индикаторе за мјерење квалитета предшколског васпитања и образовања (у: Праћење квалитета раног и предшколског васпитања и образовања, Допуна приједлога Оквира за квалитет у подручју раног и предшколског васпитања и образовања са индикаторима, 2018). Идентификована су 22 индикатора за квалитетно предшколско васпитање и образовање од којих је десет истакнуто као веома важно, а то су оне изјаве које имају потенцијал да послуже надлежним образовним властима као алат који подржава евалуацију, саморефлексију и побољшање квалитета система предшколског васпитања и образовања. Свих 10 препоручених индикатора са главним и попутним питањима смо користили као основне у истраживању, како у Упитнику за директоре, васпитаче и стручне сараднике, тако и у питањима за полуструктурирани интервју за потребе израде студија случаја. Резултати ће се интерпретирати сумативно као и посебно за сваку од пет димензија квалитета на основу података прикупљених помоћу упитника као и у процесу израде студија случаја.

3.2. Инструментариј за анкетно испитивање – Упитник за васпитаче, стручне сараднике и директоре предшколских установа

У анкетном испитивању квалитета рада установа за предшколско васпитање и образовање подаци су прикупљени коришћењем упитника за васпитаче, стручне сараднике и директоре предшколских установа. Упитник је израђен помоћу Ликертове скале за мјерење ставова испитаника о постављеној тврдњи, која се састоји од 5 нивоа, а која омогућава изражавање предвиђености за позитиван или негативан став наспрам тврдње. Упитник је дизајниран и подаци су прикупљени помоћу Google Drive алата у формату онлајн упитника (Google Forms). За потребе истраживања упитник је конструисан из пет дијелова. Испитивањем се настојало утврдити перцепција доступности и цијеновне прихватљивости предшколског васпитања и образовања, перцепција курикулума васпитно-образованог рада са дјецом предшколског узраста, перцепција о квалификацијама особља, о праћењу и вредновању у предшколском васпитању и образовању те руковођењу, управљању и финансирању. У првом дијелу упитника испитаници су позвани да кроз 11 тврдњи процијене доступност предшколског васпитања и образовања свим породицама и дјечи предшколског васпитања и образовања; други дио упитника је 11 тврдњи које се односе на квалификовано особље предшколске установе, трећи дио је процјена званичног холистичког курикулума кроз 8 тврдњи; четврти дио представља 8 тврдњи које се односе на праћење и вредновање у предшколском васпитању и образовању, а пети дио упитника је процјена 11 тврдњи о управљању, руковођењу, финансирању и партнерствима у систему предшколског васпитања и образовања.

Планирано је да се теренско истраживање проведе на репрезентативном узорку запослених у 30 предшколских установа. У складу са важећом епидемиолошком ситуацијом у БиХ и препорукама о начину рада институција (фебруар, март и април 2021. године), истраживање је реализовано електронским путем.

Упитник је уз попутно писмо и молбу за учешћем у истраживању достављен на имејл адресе 30 предшколских установа из 10 кантона у ФБиХ, РС и БД БиХ, а повратне информације су нам достављене из 20 предшколских установа у БиХ и то из 17 (седамнаест) јавних предшколских установа и 3 (три) установе за предшколско васпитање и образовање у приватном власништву. Реализовани узорак је 108 попуњених упитника из 20 предшколских установа у БиХ.

У синтетичкој презентацији добијених резултата прво ћемо приказати резултате анкетног испитивања, а потом резултате прикупљене у студијама случаја.

3.3. Узорак за анкетно испитивање

Од 108 испитаника за које су подаци прикупљени путем упитника, њих 69% је из кантона ФБиХ, 20% је из БД БиХ и 11% испитаника је из ентитета РС. У **Табели 1.** дат је преглед процената одговора по административним јурисдикцијама у БиХ, од чега су 2/3 одговора из ФБиХ, око 1/5 из БД БиХ и 1/10 из РС. (**Слика 2.**)

Слика 2: Процентуална заступљеност реализованог узорка у БиХ

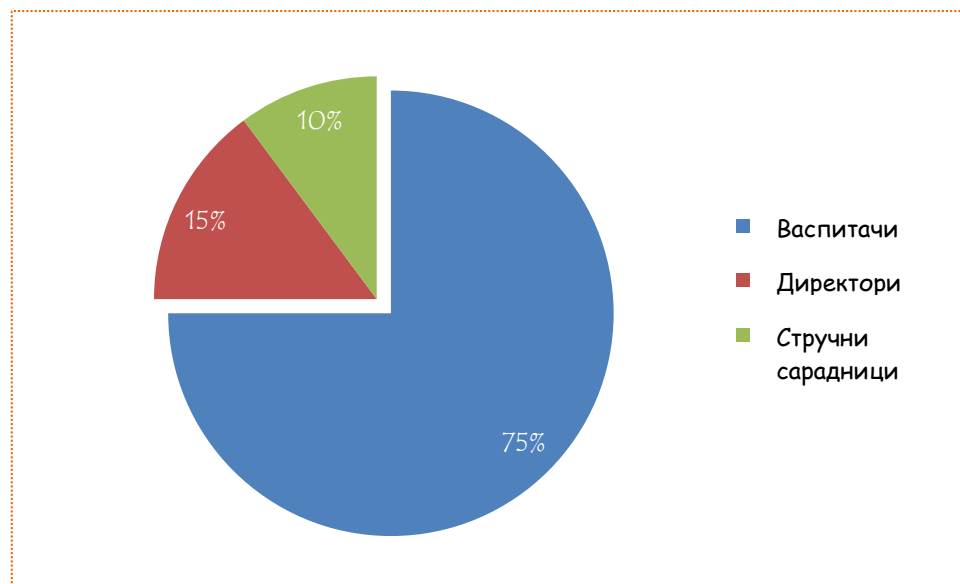
Из **Табеле 3.** може се видјети да у реализацији постоје одређена одступања од планираног узорка. Предшколске установе из три кантона у ФБиХ нису одговориле на позив за учешће у истраживању (N=0). Међутим, проценат реализованог узорка може се сматрати репрезентативним за подручје ФБиХ (N=74).

Табела 3: Проценат одговора по административним јединицама у БиХ

Босна и Херцеговина	Број испитаника	Проценат од укупног броја испитаника
Република Српска	12	11,00
Брчко дистрикт БИХ	22	20,00
Зеничко-добојски кантон	16	15,00
Кантон Сарајево	7	7,00
Херцеговачко-неретвански кантон	14	13,00
Средњобосански кантон	8	7,00
Унско-сански кантон	12	11,00
Босанско-подрињски кантон - Горажде	16	15,00
Тузлански кантон	0	0,0
Посавски кантон	0	0,00
Кантон 10	0	0,00
Западнохерцеговачки кантон	1	1,00
УКУПНО	108	100%

На **Слици 3.** приказана је структура испитаника по функцији/улози у предшколској установи. Три четвртине испитаника чине васпитачи ($N=81$), док руководиоци предшколских установа и стручни сарадници укупно чине једну четвртину испитаника и то у сљедећем омјеру: директори предшколских установа 15% ($N=16$) и стручни сарадници 10% ($N=11$) од укупног броја испитаника.

Слика 3: Структура испитаника

3.4. Протокол за интервју, израду студије случаја

У намјери да се додатно освијетли свака од 5 димензија квалитета, иницирали смо истраживање с циљем израде студија случаја пет предшколских установа у БиХ, са нарочитим фокусом појединачне установе на један од пет стубова квалитета. Интервјуи су вођени са руководиоцима, директорима предшколских установа. Користили смо се протоколом за полуструктурисани интервју, с питањима конципираним на начин који оставља широке могућности креирања специфичних одговора испитаника који укључују и квалитативне и квантитативне податке. Квалитативним приступом настоји се доћи до података кроз директан контакт са испитаницима што чини одговоре садржајнијим, а што укључује и сазнања о елементима контекста у коме се одвија васпитно-образовна пракса те се пружа увид у испитаников начин интерпретације и конструкције одређених значења и тумачења феномена. Резултате истраживања овдје ћемо представити у склопу синтетичког извјештаја истраживања.

3.5. Узорак за студије случаја

За потребе квалитативног истраживања узорак учесника је био пригодни. Одабрано је 5 регистрованих предшколских установа с обзиром на то да се организованим предшколским васпитањем и образовањем, а према одредбама законодавства, којим се уређује ова област, могу бавити само установе које су задовољиле законске услове и које су регистроване за обављање наведене дјелатности. Установе су из различитих дијелова БиХ и различите природе оснивачког власништва (четири јавне установе и једна у приватном

власништву). Различита је и дужина егзистирања предшколских установа, распона дјеловања још од 1949. године до најмлађе предшколске установе основане 2017. године. Узорком се настојало обухватити оне установе из локалних заједница које по својим специфичностима могу бити репрезенти организованог васпитно-образовног рада са дјецом предшколског узраста и примјери специфичне организације и позиције у оквиру система васпитања и образовања и бриге друштвене заједнице за најмлађу популацију.

4. РЕЗУЛТАТИ И РАСПРАВА

Синтеза резултата истраживања је урађена за сваку од пет димензија квалитета и 10 базичних изјава о квалитету кроз кратак теоријски наратив, интерпретацију резултата добијених упитником и студијама случаја, уз одабране илустративне наводе, примјере и препоруке.

Табела 4: Дескриптивна статистика према стубовима квалитета у упитнику (N=108)

Стуб квалитета	Н	Мин	Мах	М	СД
Доступност	109	1,18	5,00	3,17	0,94
Курикулум	109	2,00	5,00	3,67	0,68
Управљање и финансирање	109	1,36	5,00	3,53	0,78
Праћење и вредновање	108	1,38	5,00	4,10	0,87
Особље	108	2,45	5,00	4,38	0,53
Valid N (listwise)	108				

број одговора (Н), аритметичка средина (М), стандардна девијација (СД), најмања појединачна процјена (Мин), највећа појединачна процјена (Мах)

Резултати испитивања помоћу упитника приказани су у **Табели 4**, из које је видљив распон вриједности процјене за сваку од пет истраживаних димензија квалитета, која се креће од М=4,38 до М=3,17. Стуб квалитета *Особље* је процијењен највишом процјеном (М=4,38; СД=0,53), тј. људски ресурси су процијењени највишим вриједностима у односу на све друге димензије и друге испитиване ресурсе. Праћење и вредновање је такође процијењено релативно високом процјеном (М=4,10; СД=0,87) чија висина на извјестан начин не кореспондира са израженим потребама испитаника у студијама случаја за снажнијим ангажманом и системском подршком у овој области. Димензије *Курикулум* и/или *програми васпитно-образовног рада* (М=3,67; СД=0,68) и димензија *Управљање и финансирање* (М=3,53; СД=0,78) су подручја са релативно високим оцјенама у овом испитивању. У односу на остале димензије, *Доступност* је димензија квалитета која је процијењена са најмањом појединачном процјеном (М=3,17; СД=0,94). Извјештај о истраживању у поглављу 4. садржи појединачне дескриптивне статистике, податке и анализе за сваки од ових пет стубова квалитета понаособ.

4.1. Доступност предшколског васпитања и образовања, перцепција учесника испитивања

Обавеза надлежних образовних власти у БиХ је да обезбиједе остваривање права на образовање обезбјеђењем приступа свим нивоима васпитања и образовања на основу једнакости и недискриминације. Обезбјеђење принципа најбољег интереса дјетета у овом контексту захтијева: доступност свих нивоа васпитања и образовања сваком дјетету; обухваћеност сваког дјетета васпитањем и образовањем, поготово дјеце из угрожених група; предузимање свих потребних мјера за повећање обухвата дјеце на свим нивоима васпитања и образовања а посебно на нивоу предшколског васпитања и образовања; уклањање комуникационо-информационих и физичких баријера, смањење психо-социјалних баријера; обезбјеђење мјера за поштовање културних, вјерских и језичких различитости; обезбјеђење слободе мишљења и изражавања; обезбјеђење равноправности полова; обезбјеђење бесплатног обавезног васпитања и образовања; опремљеност и капацитираност установа за васпитање и образовање итд.

Обезбјеђење инклузивности у васпитању и образовању повезано је са моделом људских права којима се препознаје да свака особа има урођена права која јој припадају на основу њеног рођења, без обзира на карактеристике. Инклузивно васпитање и образовање је квалитетно васпитање и образовање које се заснива на остварењу права свих у овој области и приступачности васпитно-образованом систему без дискриминације, а уз обезбјеђење примјерене подршке за свако дијете.

Управо аспект људских права треба да представља једну од основа у формирању образовних приступа, за разлику од аспекта потреба, који углавном преовладава у погледу на рано дјетињство и предшколско васпитање и образовање код нас. Између ова два приступа постоји значајна разлика која се огледа у испуњавању обавеза друштва према дјечи. Разумијевање раног дјетињства из перспективе права значи да се поступа у складу с тим да се право односи на свако дијете, тј. универзално је, дијете се разумије и односи се спрам њега као активни корисник права, а право мора бити задовољено подршком. Права се односе на обавезе и дужности, за разлику од разумијевања раног дјетињства из перспективе потреба, гдје потребе нужно не укључују дужности, углавном су повезане са обећањима, добротинством, варирају од различите политичке воље, културе и окружења, а на дијете се гледа као на пасивног корисника права.

Принцип најбољег интереса дјетета⁶

У Конвенцији о правима дјетета најбољи интерес дјетета је постављен као један од основних принципа:

„У свим активностима које се тичу дјеце, без обзира на то да ли их спроводе јавне или приватне установе, мора се првенствено водити рачуна о најбољем интересу дјетета“ (члан 3, став 1). Овај став о најбољем интересу дјетета преузет је у бројним документима који се односе на дијете, између осталог и у Оквирном закону о предшколском васпитању и образовању у БиХ и Платформи за развој предшколског васпитања и образовања у БиХ за период 2017 - 2022. године. Институт најбољег интереса дјетета основни је стандард чија је сврха обезбјеђење потпуног и стварног, ефикасног

⁶ Смјернице за процјену и утврђивање најбољег интереса дјетета, Водич за професионалце (2018). Сарајево, Министарство за људска права и избјеглице.

остваривања свих права признатих Конвенцијом о правима дјетета (Коментар бр. 14, т. 4 и 82). У складу с тим, при примјени овог стандарда, доносиоци одлука морају да се придржавају и остала три принципа:

- принцип недискриминације дјетета, његових родитеља и законских старатеља по основу њихове расе, боје коже, пола, језика, вјере, политичког или другог увјерења, националног, етничког или социјалног поријекла, имовине, тешкоћа у развоју, породичног поријекла или неке друге околности;
- права на живот и обезбјеђења у највећој могућој мјери опстанка и развоја дјетета;
- слободног формирања и изношења мишљења дјетета у свему што га се тиче и поштовање његовог мишљења⁷.

Када је у питању квалитет васпитања и образовања, Конвенцијом се истиче да образовање треба усмјерити према пуном развоју индивидуалности, надарености, психичких и физичких способности, промоцији људских права и основних слобода, поштовању дјететове породице, његовог културног идентитета, језика и вриједности, као и цивилизације која се од њега разликује.

Надлежне образовне власти у БиХ, органи власти надлежни за организовање образовног система у БД БиХ, РС, кантонима у ФБиХ, у складу са Уставом БиХ и уставима ентитета и кантона, односно установе које су према важећим законима у БиХ регистроване за пружање услуга у области предшколског васпитања и образовања, обавезни су да примјењују и поштују принципе и норме утврђене Оквирним законом о предшколском васпитању и образовању у БиХ и да обезбиједе васпитање и образовање под једнаким условима за сву дјецу. Функције предшколског васпитања и образовања су: обезбјеђење услова за оптималан развој сваког дјетета, помоћ родитељима у бризи за њега, заштиту, развој, васпитање и опште благостање дјетета, допуњавање породичног васпитања и улагање друштва у благостање и напредак. Предшколско васпитање и образовање чини јединство васпитно-образовног система који се бави васпитањем дјеце предшколског узраста који се реализује у јавним и приватним предшколским установама, при чему јавне установе оснивају надлежне образовне власти, а приватне предшколске установе могу основати домаћа и страна физичка и правна лица. Оснивачи јавних и приватних предшколских установа оснивају предшколске установе у складу са принципима, нормама и стандардима утврђеним Оквирним законом и осталим условима и критеријумима утврђеним прописима у области васпитања и образовања.

Платформа за развој предшколског васпитања и образовања у Босни и Херцеговини за период 2017 - 2022. године (Службени гласник Босне и Херцеговине број 2/18; у наставку текста Платформа) је документ стратешког типа који надлежним образовним властима у БиХ представља оквир за дјеловање у усклађивању политика развоја предшколског васпитања и образовања са циљевима Европске уније и Уједињених нација. Принципи развоја предшколског васпитања и образовања у БиХ су у овом документу усклађени са пет принципа⁸ Европског оквира за квалитет који је 2014. године израдила Радна група за васпитање и образовање у раном дјетињству Генералног директората Европске комисије за образовање и културу.

7 Стратегија Вијећа Европе за права дјетета 2016 - 2021. „Дјеца имају право да изразе своје мишљење и да учествују у одлукама које се на њих односе, као појединци и као група. Дјеци се јамчи право да изражавају своје мишљење о свим питањима која се на њих односе и да се њихова мишљења уважавају у складу са њиховим узрастом и зрелашћу.“

8 Принципи: доступност, радна снага, курикулум, мониторинг и евалуација и финансирање и управљање.

Савјет министара, тринаест година након усвајања Оквирног закона о предшколском васпитању и образовању у БиХ, који у себи садржи и обећање о обавезном предшколском васпитању и образовању у трајању од најмање једне године за сву дјецу у БиХ, у својим закључцима цијени да надлежне образовне власти нису извршиле у потпуности нити у задатом року обавезу усаглашавања и имплементације овог Закона⁹, те задужује Министарство цивилних послова БиХ да у име Савјета министара апелује на образовне и друге надлежне власти да што прије обезбиједи услове за спровођење програма обавезног предшколског васпитања и образовања, у години пред полазак у школу. Такође, Савјет министара БиХ задужује Министарство цивилних послова БиХ да позову надлежне образовне власти Херцеговачко-неретванског кантона и Западнохерцеговачког кантона да у што краћем року донесу своје законе о предшколском васпитању и образовању, као и надлежно министарство образовања и Владу Унско-санског кантона да без одгађања створе услове за ступање на снагу Закона о предшколском васпитању и образовању и започну реализацију обавеза прописаних наведеним Законом (који је усвојен 2010. године, али још није ступио на снагу)¹⁰.

4.1.1. Главни резултати испитивања у димензији Доступност и цјеновна приступачност предшколског васпитања и образовања

Главне анализе у оквиру ове димензије квалитета спроведене су помоћу анкетног испитивања васпитача, стручних сарадника и директора предшколских установа и помоћу студија случаја, а на основу перцепције и процјене испитаника о доступности потребних ресурса, услова, цјеновне прихватљивости и јавних субвенционисања породица дјеце и потребе укључивања сваког дјетета раног и предшколског узраста у организовано предшколско васпитање и образовање. Чињеница да је сегмент *Доступност и цјеновна приступачност предшколског васпитања и образовања* најниже процијењена димензија квалитета, и у квантитативном и у квалитативном сегменту истраживања, захтијевале су брижљиву анализу и интерпретацију података ради идентификације могућих узрока и одговора на специфична питања у овом домену.

⁹ Усвојену Информацију за 2019. годину о provedби Оквирног Закона о предшколском васпитању и образовању у Босни и Херцеговини и Платформе за развој предшколског васпитања и образовања у Босни и Херцеговини за раздобље 2017 - 2022, са закључцима Савјета министара Босне и Херцеговине, Министарство Цивилних послова Босне и Херцеговине доставило је свим надлежним образовним властима у БиХ и Агенцији за предшколско, основно и средње образовање, Парламенту Федерације БиХ, Народној скупштини Републике Српске, Скупштини Унско-санског кантона, Скупштини Посавског кантона, Скупштини Тузланског кантона, Скупштини Зеничко-добојског кантона, Скупштини Босанско-подринског кантона Горажде, Скупштини Средњобосанског кантона, Скупштини Херцеговачко-неретванског кантона, Скупштини Западнохерцеговачког кантона, Скупштини Кантона Сарајево, Скупштини Кантона 10 и Скупштини Брчко дистрикта БиХ (16. 7. 2020).

¹⁰ Информација о извршењу Оквирног закона о предшколском васпитању и образовању у Босни и Херцеговини за 2020. годину. „Закон ће ступити на снагу када се изврши нова расподела прихода за предшколско и основно образовање у корист општина Унско-санског кантона и ступањем на снагу Закона о јавној самоуправи“.

4.1.1.1. Анкетно испитивање

Просјечне процјене квалитета у димензији доступности у упитнику на скали од 5 степени крећу се од најмање која износи $M=2,17$ до највеће $M=4,12$. Највеће просјечне процјене у овој димензији се односе на тврдње по којима су услуге предшколске установе доступне и цјеновно приступачне свим породицама и њиховој дјечи у локалној заједници ($M=4,12$; $CD=1,15$) и да установа има све потребне ресурсе за несметано функционисање ($M=4,09$; $CD=0,96$). Нешто мање, али и даље високе процјене су за тврдњу о усклађености радног времена предшколске установе радном времену родитеља ($M=4,08$; $CD=1,06$).

Табела 5: Доступност предшколског васпитања и образовања. Дескриптивне вриједности највиших и најнижих процјена показатеља квалитета ($N=109$)

ТВРДЊЕ	Н	Мин	Маџ	М	СД
Наша предшколска установа има све потребне ресурсе за несметано функционисање	109	1	5	4,09	0,96
Услуге предшколске установе су доступне и цјеновно приступачне свим породицама и њиховој дјечи у локалној заједници	109	1	5	4,12	1,15
Свака породица има право на јавно суфинансирање, односно субвенцију, како би укључила своје дијете у предшколску установу	109	1	5	3,41	1,59
Имамо довољно јавних субвенција, како би рано и предшколско васпитање и образовање били приступачни свим породицама које желе користити услугу вртића	109	1	5	2,63	1,44
Уколико породица дјетета нема законско право на субвенцију, постоје мјере како би се то превазишло, а дјетету омогућило похађање раног и предшколског васпитања и образовања	106	1	5	2,63	1,49
Субвенције су омогућене дјечи млађој од 3 године	102	1	5	2,55	1,57
Субвенције су једнако доступне дјечи из урбаних и руралних средина	108	1	5	2,86	1,61
Дјеца из маргинализованих група имају право на субвенције и похађање друштвено организованих предшколских програма	108	1	5	3,29	1,59
Право на субвенцију је „јаче“, учесталије, када су у питању дјеца старијег узраста	108	1	5	2,17	1,38
Радно вријеме наше предшколске установе прилагођено је родитељима који раде раније ујутро и касније поподне	108	1	5	4,08	1,07
Листе чекања на упис у нашу предшколску установу превазишли смо отварањем и проширивањем капацитета	109	1	5	2,94	1,51
ДОСТУПНОСТ	109	1,18	5,00	3,17	0,93

број одговора (Н), аритметичка средина (М), стандардна девијација (СД), најмања појединачна процјена (Мин), највећа појединачна процјена (Маџ)

Знатно ниже је оцијењен сет тврдњи које се односе на питања субвенционисања породица дјеце, које се крећу у омјеру од $M=2,17$; $CD=1,38$ (право на субвенционисање је учесталије за дјецу старијег узраста) до $M=3,41$; $CD=1,59$, колико је просјечна процјена за тврдњу да свака породица има право на јавно субвенционисање како би укључили своје дијете у предшколску установу. Право на субвенције генерално је процијењено као ниско за: субвенционисање дјеце старијег предшколског узраста ($M=2,17$; $CD=1,38$), дјеце раног узраста до три године ($M=2,55$; $CD=1,57$), дјеце из маргинализованих група ($M=3,29$; $CD=1,38$) и једнакост у доступности субвенције дјечи из урбаних и руралних средина ($M=2,86$; $CD=1,61$). Сет тврдњи о постојању могућих мјера за превазилажење изазова приступачности такође је ниже оцијењен: проширивање капацитета у циљу превазилажења листа чекања на упис у предшколску установу ($M=2,94$; $CD=1,51$), довољно јавних субвенција како би рано и предшколско васпитање и образовање било приступачно свим породицама које желе да користе услуге установе ($M=2,63$; $CD=1,44$) и, уколико породица дјетета нема законско право на субвенцију, постоје мјере како би се то превазишло, а дјетету омогућило похађање раног и предшколског васпитања и образовања ($M=2,63$; $CD=1,49$).

Испитаници у највећем броју процјењују да су услуге, које конкретно пружа њихова предшколска установа, доступне и цјеновно приступачне свим породицама у локалној заједници и да су установе флексибилне и да имају довољно потребних ресурса за несметано функционисање, али преовладава ниска процјена јавних субвенција које друштво издваја за ширу обухваћеност дјеце из различитих категорија друштва и материјалних и других подстицаја за проширење капацитета предшколских установа како би се та обухваћеност и реализовала. Потврду овакве процјене могуће је пронаћи и у квалитативном истраживању у студијама случаја.

4.1.1.2. Студије случаја

Протокол за полуструктурирани интервју у димензији квалитета *Доступност* заснован је на премиси да праведан приступ квалитетном васпитању и образовању, њези и заштити сваког дјетета у раном и предшколском узрасту доприноси њиховом здравом развоју и образовном успјеху, помаже у смањењу социјалних неједнакости и смањује јаз у компетенцијама између дјеце различитог социјално-економског поријекла. Праведан приступ је такође неопходан како би се обезбјеђењем услова за неометан приступ сваком дјетету организованом предшколском васпитању и образовању уклониле препреке при запошљавању и стекле претпоставке да родитељи, посебно жене, имају могућност и флексибилност за (ре)интеграцију на тржиште рада и успостављање равнотеже између пословног и приватног живота. У фокусу овог дијела истраживања су двије изјаве о квалитету: 1. Услуге установе за предшколски одгој и образовање доступне су и цјеновно приступачне свим породицама и њиховој дјечи и 2. Услуге се пружају на начин да се подстиче учешће, поспјешује социјална укљученост и прихвата различитост.

Надлежне образовне власти у БиХ обавезне су да обезбиједе контролне механизме стручног надзора педагошког праћења и унапређивања рада у јавним и приватним предшколским установама како би се обезбиједило да све предшколске установе раде у складу са стандардима и нормативима за ову дјелатност, утврђеним законима и подзаконским актима.

Институционално предшколско васпитање и образовање, осим обавезног програма у години прије поласка у основну школу, није бесплатан, и у јавном сектору у БиХ се, по Оквирном закону, финансира на различите начине: већином су оснивачи општине и општинска вијећа гдје се предшколске установе финансирају из општинских буџета, но у неким срединама је то град (Мостар, Бања Лука...) или владе и скупштине (Брчко дистрикт БиХ, Кантон Сарајево и УСК путем Гранта). У складу са локалним законодавством, различити су критеријуми за јавно субвенционисање дјелатности предшколског васпитања и образовања и субвенционисања породица са олакшицама и критеријумима за умањење мјесечне цијене борава дјетета у вртићу. То често за посљедицу има неједнаку доступност предшколског васпитања и образовања, јер општине које су у лошијем економском положају већином не издвајају довољна средства за потребе организације предшколског васпитања и образовања за сву дјецу. Препреке за повећање обухвата дјецe и развој квалитета предшколског васпитања и образовања, углавном су недостатак бесплатних програма и услуга, недовољно подстицаја предшколским установама, али и недовољно подстицаја за родитеље у облику субвенција и олакшица за упис и боравак дјецe у установама за предшколско васпитање и образовање. Нижа стопа издвајања средстава локалне заједнице за суфинансирање предшколских установа аутоматски резултује вишом цијеном коју плаћају родитељи и ограничењима капацитета које предшколска установа може да понуди. Ове препреке такође знатно утичу и на услове рада, материјални статус запослених у предшколским установама и функционисање предшколске установе у цјелини. Не постоји диференцирана стопа субвенционисања породица дјецe. Са посебним изазовима и потешкоћама суочавају се приватне предшколске установе које се финансирају искључиво из личних средстава и уплата родитеља. Сиромаштво и висока стопа незапослености родитеља дјецe у цијелој БиХ (посебно жена) се знатно рефлектују на вишеструку ускраћеност у остваривању људских и дјечијих права.

Изјава о квалитету 1:

Услуге предшколског васпитања и образовања доступне су и цијеновно приступачне свим породицама и дјеци.

Опште законско право на услуге раног и предшколског васпитања и образовања пружа чврсту основу за укључивање све дјецe у предшколско васпитање и образовање. Подаци о становништву и анкете међу родитељима о потражњи за мјестима у систему раног и предшколског васпитања и образовања могу послужити као основа за процјену будућих потреба и прилагођавање капацитета.

Међу могућим мјерама је прилагођавање накнаде која се наплаћује за услуге раног и предшколског васпитања и образовања како би оне биле доступне и домаћинствима с ниским приходима. Доказано је да и флексибилност радног времена те друга прилагођавања установа могу да допринесу учешћу дјецe, посебно запослених мајки, дјецe самохраних родитеља и дјецe из мањинских група или група у неповољном положају. Прилагођавањем услуга могу се уклањати препреке које можда спречавају породице и дјецу у учешћу.

Равномјерним пружањем услуга у урбаним и руралним подручјима те различитим насељима и регијама, може се проширити приступ тим услугама за друштвене групе у неповољном положају. Доступност и ценовна прихватљивост висококвалитетних услуга у насељима у којима станују сиромашне породице, породице које припадају мањинама или мигрантске и избјегличке породице, према доступним подацима, елементи су којима се најефикасније подржавају равноправност и социјална укљученост.

У организационом смислу, по Оквирном закону, предшколске установе у БиХ могу да организују рад са дјецом узраста од шест мјесеци до три године (јаслице) и од три године до поласка у основну школу (вртић), укључујући и организацију у јавним предшколским установама обавезног вида предшколског васпитања и образовања у години пред полазак у школу за дјецу која не похађају цјеловите предшколске програме. Подаци за предшколске установе, које су учествовале у овом истраживању, говоре да већина установа, не све, имају заступљење обје организационе форме, с тим да се у већини установа дјеца узраста од једне године па навише први пут укључују у предшколску установу, а не у узрасту од шест мјесеци. По тврдњама испитаника, организовано предшколско васпитање и образовање у јавном сектору субвенционише се јавним новцем који употпуњује разлику између цијене коју плаћају породице и економске цијене¹¹. Организовано предшколско васпитање и образовање у БиХ није бесплатно за породице (осим обавезног/препорученог, које се финансира из јавних буџета), а на основу процјене испитаника је ценовно приступачно и доступно за ограничен број корисника у оквиру постојећих капацитета, уз чињеницу да за сваку интервјуисану установу постоје листе чекања на упис дјеце. Испитаници су свјесни и наглашавају чињенице да већини дјеце у БиХ, посебно дјеци у неповољном положају (дјеци из руралних подручја, дјеци незапослених родитеља, ромској дјеци, дјеци са потешкоћама у развоју, дјеци из породица слабијег социо-економског положаја...) предшколско васпитање и образовање није доступно. Предшколске установе зависе од оснивача, али улажу и додатне напоре у оквиру своје законске аутономије како би омогућиле дјеци из рањивих категорија друштва приступ предшколском васпитању и образовању. Неке од мјера су умањење мјесечне накнаде за породице које предшколске установе формирају у одређеном постотку на основу вишег броја дјеце из једне породице која бораве у вртићу и кроз различита партнерства са владиним и невладиним сектором и међународним организацијама. Предшколске установе у складу са својим законским ингеренцијама имају могућност да потписују протоколе о сарадњи с другим установама, институцијама, невладиним удружењима, међународним организацијама и привредницима на нивоу заједнице, како би оствариле своју функцију, унаприједиле свој рад, побољшале услове за дјецу и запослене и унаприједиле квалитет васпитно-образовног рада.

¹¹ Економски трошкови представљају пуне трошкове, укључујући плате и материјалне трошкове, без обзира ко плаћа овај дио трошкова (влада, кантон, општина, послодавац, родитељи).

Примјер 1: Студија случаја I

Боравак је ценовно приступачан породицама дјеце наше установе, али није приступачан цјелокупној локалној заједници. По законима, у нашем кантону, предшколску установу финансира оснивач. У нашем случају оснивач је општина, тј. општинско вијеће. Сам кантон не учествује у финансирању предшколских установа, за јавне установе све је сведено на општину. Цијена цјелодневног боравка, коју плаћају родитељи, у нашој установи је креирана тако да помаже оснивачу у финансирању установе. Наша општина подржава рад вртића, све наше активности и врло је наклоњена дјечи предшколског узраста у нашој заједници. Једина смо установа за организовано предшколско васпитање и образовање у општини. У нашој установи бораве дјеца од годину дана старости до поласка у школу. Боравак дјеце је организован у једној јасличкој и двије вртичке групе.

Дјеци, која су у неповољном социјално-економском положају, није посвећена посебна пажња. Омогућена су умањења накнаде за породице с више дјеце, али ни по каквом другом основу. Не постоји смањење трошкова нити бесплатна понуда предшколског програма за дјецу из угрожених и маргинализованих породица. Јавне субвенције (оп.а. за дио накнаде који се очекује од родитеља) не постоје, стога није омогућена ситуација у којој је предшколско васпитање приступачно свим породицама које желе ту услугу. Отежавајуће околности за претходно наведено су тренутно ограничени просторни капацитет гдје не бисмо ни могли примити сву дјецу која имају потребу за вртићем. Установа је тренутно у закупљеном простору док се не заврши нова зграда вртића са пуно већим капацитетом. Према сазнањима установе, тренутно у установи нема дјеце која потичу из угрожених и маргинализованих породица нити дјеце самохраних родитеља која похађају установу.

Примјер 2: Студија случаја II

Установа је приступачна и ценовно прихватљива, али само за ограничени број корисника јер тренутно у установи може да борави само 83 дјеце за коју имамо владину сагласност. Цијена услуга веома је приступачна, једини проблем је ограничен број уписане дјеце, због непризнавања од стране оснивача наше потребе запошљавања нових запослених, чиме би се стекли услови за пријем додатног броја дјеце у нашу установу. Наша општина не издваја средства за предшколску установу. Установа припада оснивачу, влади кантона и министарству образовања, науке, културе и спорта, а који издвајају средства за стално запослене раднике за плате и топле оброке из средстава гранта која се сваке године одређују за јавне предшколске установе.

Примјер 3: Студија случаја III

Боравак дјетета у предшколској установи у нашој општини је ценовно доступан и приступачан већини родитеља. Изузетак су социјално угрожене и маргинализоване породице. Општина као оснивач предшколске установе посвећује посебну пажњу дјечи предшколског узраста, а у прилог томе иду и следеће чињенице: Оснивач је у потпуности финансирао изградњу и опремање новог савременог објекта. Цјелокупна изградња објекта као и њено опремање финансирано је од стране општине као оснивача установе. Оснивач такође пружа максималну подршку у реализацији свих пројеката, суфинансира реализацију програма за дјецу у години пред полазак у школу, субвенционише боравак дјеце из породица које припадају различитим категоријама становништва и редовно извршава све обавезе према предшколској установи.

Приступ предшколском васпитању и образовању у установи је обезбијеђен дјечи узраста од годину дана до поласка у школу. Установа у сарадњи са оснивачем реализује бесплатан предшколски програм за дјецу из руралних подручја у двије мјесне заједнице у трајању од 120 сати а некада и више. Проширењем капацитета, већина породица, које имају право на јавно финансирање субвенционог предшколског васпитања и образовања, може наћи мјесто у установи. Количина јавних субвенција у нашој локалној заједници је значајна али не и довољна. Увијек може и боље. У саставу наше установе од 2013. године је и Центар за рани раст и развој у оквиру кога се организује рад са дјецом која имају потешкоће у развоју или кашњења у развоју.

Примјер 4: Студија случаја IV

Свака породица, чије дијете похађа нашу установу, остварује право на јавну субвенцију. Законски основ за субвенцију су важећи закони у којима је тачно наведено које су обавезе оснивача, а које трошкове сноси родитељи. Додатни проблем, који наша установа тренутно има, јесу ограничени смјештајни капацитети јер нам велики број дјеце остаје на листама чекања. Боравак дјеци у нашој предшколској установи је цјеновно приступачан. Оснивач (општинско вијеће) посвећује пажњу дјечи предшколског узраста, како у нашој јавној установи, тако и у приватној установи на подручју наше општине.

Кроз пројекте невладиног сектора и хуманитарних организација оснивач ради на омогућавању боравка дјеци из маргинализованих породица. За дванаесторо дјеце установа је уз подршку оснивача обезбиједила смјештај без накнаде и плаћања, кроз пројекат PEACH који се реализује уз помоћ Каритаса Швајцарске и Асоцијације за развој Леда.

Оног тренутка када оснивач испуни све своје обавезе у складу са чланом 40, Оквирног закона о предшколском васпитању и образовању БиХ¹², родитељима остаје да плате много мањи износ, него што је то тренутна пракса. Из овога се може закључити да оснивачи, на подручју цијеле државе, не испуњавају своје обавезе на начин како је то поменути Закон прописао. Да се испоштује Закон у цјелости, предшколско васпитање би било доступно свим породицама.

Примјер 5: Студија случаја V

На подручју нашег кантона приступ предшколским установама има само мали број дјеце чији родитељи својој дјечи могу да приуште овај „луксуз“. С обзиром на то да је укључивање дјеце у предшколске установе у директној вези с финансијским могућностима њихових родитеља/породица, посебно су дискриминисана она дјеца којој је то најпотребније, а немају никакве шансе за укључивање у вртиће. Опште сиромаштво и висока стопа незапослености утиче на врло мали број дјеце која су обухваћена предшколским васпитањем и образовањем. Предшколске установе су дефинитивно недоступне за већину дјеце. На мали број дјеце, која су обухваћена предшколским васпитањем и образовањем, утиче и недовољан број предшколских установа, посебно у руралним срединама. У градском подручју постоји велика потражња за уписом дјеце у јавне и приватне предшколске установе тако да постоје велике „листе чекања“ на упис. Ова чињеница засигурно би требало да забрине локалне власти, а најбољи показатељ односа локалне власти према дјечи је чињеница да у нашем кантону још увијек није усвојен Закон о предшколском образовању који је у складу с Оквирним законом о предшколском васпитању и образовању у БиХ из 2007. године (рок за доношење ентитетског и кантоналних закона и њихово усклађивање с Оквирним законом био је 6 мјесеци - дакле до 5. мјесеца 2008. године). Оквирни закон, између осталог, прописује и обавезу похађања предшколске установе за сву дјецу у години пред полазак у школу. Међутим, неусклађеност с Оквирним законом онемогућује реализацију овог програма. Само ова чињеница указује на ускраћивање једнаких животних шанси свој дјечи предшколског узраста.

Оснивач нашег мултиетничког инклузивног вртића, од самог оснивања 2002. године, континуирано покушава да допринесе повећању броја укључене дјеце из маргинализованих група, првенствено социо-економски угроженим породицама. Сваке године наш вртић бесплатно похађа 7 (седморо) дјеце. Ово су дјеца из Дјечијег дома или дјеца која долазе на препоруку Центра за социјални рад и Породичног центра СОС Дјечија села БиХ. Од оснивања до данас, били смо у могућности да понудимо бесплатан смјештај у вртићу за више од 130 (стотину тридесет) дјеце. Поред свих залагања и настојања да се стање у области инклузивног предшколског васпитања и образовања унаприједи, наш вртић, упркос дугогодишњим покушајима преговора с градским властима, није успио да добије подршку у смислу рјешавања питања адекватног простора за рад. Вртић ће, од почетка педагошке 2021/2022. године, преселити у нови простор - у приватну кућу за коју ће сопственим средствима морати да плаћа најамнину.

12 Члан 40 гласи: (1) Оснивач предшколске установе обезбјеђује средства потребна за оснивање, рад и спровођење програма предшколског васпитања и образовања у складу са педагошким стандардима и нормативима за предшколско васпитање и образовање. (2) Оснивач обезбјеђује: а) плате запослених (брuto), топли оброк, регрес, б) материјалне трошкове, в) набавку основне опреме и учила, г) потрошни материјал за васпитно-образовни рад, д) амортизацију и текуће инвестиционо одржавање објекта и ђ) дио радно-игровног материјала (играчке и други основни дидактички материјал).

Када је у питању цијена цјелодневног боравка мјесечно за једно дијете у предшколској установи, прикупљени подаци нам говоре да је цијена очекивано неједначена, да се разликује од општине до општине, као што се разликују и критеријуми за јавно буџетирање дјелатности и субвенцију породица. У установама, које су учествовале у студији случаја, цјеновни распон за мјесечни цјелодневни боравак дјетета у вртићу, коју плаћају родитељи/старатељи, креће се од 50,00 КМ у општини у којој локална влада снажно подржава породице дјеце и институционалну дјелатност предшколског васпитања и образовања до цијене од 195,00 КМ, колика је цијена коју родитељи/старатељи треба да издвоје за цјелодневни боравак дјетета у приватном вртићу који није потпомогнут јавним буџетским новцем. Ови подаци се односе само на предшколске установе које су учествовале у истраживању, док је распон цијена мјесечног боравка дјетета у предшколским установама далеко већи, уколико бисмо упоређивали податке за сваку регистровану предшколску установу у БиХ.

Примјер 6: Студија случаја I

Цијена цјелодневног боравка у нашој предшколској установи је 160,00 КМ, а цијена полудневног боравка 120,00 КМ. Наведена цијена је цијена коју плаћају породице, док је економска цијена боравка много виша. Умањења накнаде могућа су само по броју уписане дјеце из исте породице, и то 10% нижа цијена за двоје уписане дјеце и 20% умањење за троје уписане дјеце. Специјализовани програми, програм њемачког језика и програм енглеског језика, реализују се са свом дјецом вртићких група и они се не наплаћују. Установа нема друге, краће програме.

Примјер 7: Студија случаја II

Наша установа има јединствену цијену од 125,00 КМ за цјелодневни боравак дјетета у вртићу за које искључиво родитељи имају интерес. Трошкове одржавања, хране, режије, гријања, материјала, поправке и сл. установа обезбјеђује из уплата својих корисника који партиципирају услуге мјесечно за цјелодневни боравак дјетета. Установа нема друге краће или специјализоване програме.

Примјер 8: Студија случаја III

Економска цијена цјелодневног боравка дјетета у вртићу за 2021. годину износи 321,00 КМ. Цијена коју родитељи плаћају износи 140,00 КМ за цјелодневни, а 95,00 КМ за полудневни боравак. За специјализовани програм енглеског језика родитељи плаћају 10,00 КМ на мјесечном нивоу, док је програм у години пред полазак у школу бесплатан, као и сви краћи програми. За дјецу са потешкоћама у развоју, која имају рјешење првостепене комисије као и за дјецу без родитељског старања, боравак је бесплатан, тј. финансиран је од стране Фонда дјечије заштите. Висина партиципације боравка дјетета у вртићу коју плаћају родитељи дјеце са субвенцијама је различита и зависи од типа боравка дјетета (полудневни или цјелодневни): самохрани родитељи, родитељи са четворо и више дјеце остварују 50% попуста од цијене боравка; ако у установи истовремено борави двоје дјеце из исте породице, родитељи остварују 10% попуста; ако у установи истовремено борави троје дјеце из исте породице - прво дијете плаћа пуни износ, друго има попуст 10% од цијене, док је за треће дијете боравак потпуно бесплатан.

Примјер 9: Студија случаја IV

Свака породица, чије дијете похађа нашу установу, остварује право на јавну субвенцију. Економска цијена вртића у нашој установи је 350,00 КМ. Цијена коју плаћају родитељи дјетета је јединствена и износи 50,00 КМ. Цијена полудневног боравка је такође 50,00 КМ. Остатак средстава потребних за несметано функционисање установе, остварује се из буџета општине. Оснивач (општинско вијеће) посвећује пажњу дјечи предшколског узраста, како јавној установи, тако и приватној установи на подручју наше општине.

Примјер 10: Студија случаја V

Цјелодневни боравак је 195,00 КМ, полудневни боравак износи 155,00 КМ, за друго дијете из исте породице одобравамо 20% попушта, а за треће и свако сљедеће дијете 50% попушта. Седморо дјеце сваке године наш вртић похађа бесплатно.

Запажања и наративне процјене подстицања учешћа, социјалне укључености и прихватања различитости у пракси предшколских установа доносимо кроз примјере и илустрацију друге Изјаве о квалитету.

Изјава о квалитету 2:

**Услуге се пружају на начин да се подстиче учешће,
поспјешује социјална укљученост и прихвата различитост.**

У окружењу предшколског васпитања и образовања учешће се може активно подстицати укључивањем родитеља и других заинтересованих страна у процесе доношења одлука (нпр. у вијећа родитеља). У оквиру циљаних иницијатива усмјерених на породице, а посебно на породице са самохраним родитељима, породице у неповољном положају те мањинске и мигрантске породице, омогућава им се да изразе своје потребе, које даваоци услуга могу да узму у обзир приликом прилагођавања услуга потребама локалних заједница.

Може се подстицати запошљавање особља из маргинализованих, мигрантских или мањинских група јер се показало да састав особља у окружењу предшколског васпитања и образовања, који одражава разноврсност заједнице, доноси одређене предности. Стварањем атмосфере, у којој су све породице и дјеца добродошла и у којем се цијене њихови језици, култура и поријекло, доприноси се развоју њиховог осјећаја припадности. Примјереним трајним стручним усавршавањем особље се припрема на пружање добродошлице и подршке двојезичној дјечи. У окружењима институционалног предшколског васпитања и образовања могу се развити добре праксе за породице с циљем неометаног преласка из породичног у вртићко окружење те се може подстицати висок ниво родитељског учешћа организовањем посебних иницијатива.

Оквирни закон о предшколском васпитању и образовању нормирао је које обавезе су дужне да обезбјеђују надлежне образовне власти, надлежна тијела за социјалну заштиту и надлежна министарстава за здравље и/или институције, у складу са одговарајућим законима ентитета, кантона и БД БиХ. Надлежне образовне власти дужне су да обезбјеђују: средства за набавку дијела дидактичког материјала, професионално усавршавање кадрова у васпитању и образовању, развој предшколских програма рада, евалуацију предшколских програма рада, дио средстава за реализацију специјализованих програма рада, издавачку дјелатност установе, утврђују услове и доносе рјешење о почетку рада предшколске установе. Оснивач предшколске установе обезбјеђује средства потребна за оснивање, рад и спровођење програма предшколског васпитања и образовања у складу с педагошким стандардима и нормативима за предшколско васпитање и образовање: плате запослених (брuto), топли оброк, регрес,

материјалне трошкове, набавку основне опреме и учила, потрошни материјал за васпитно-образовни рад, амортизацију и текуће инвестиционо одржавање објеката и дио радно-игровног материјала (играчке и други основни дидактички материјал). Такође, из буџета оснивача обезбјеђују се средства за развој дјелатности предшколског васпитања и образовања, финансирање одјељења предшколских установа у болницама, одјељења за дјецу с потешкоћама при одговарајућим заводима, за дјецу националних мањина, посебно дјецу Рома, као и субвенције за цијену гријања, комуналија, воде, електричне енергије, ПТТ услуга и РТВ таксе које се сврставају у категорију домаћинства. Смјештај дјеце у предшколске установе за дјецу из хранитељских породица финансира се под истим условима.

Обавезе надлежног тијела за социјалну заштиту, у складу с одговарајућим законима РС, кантона у ФБиХ и БД БиХ обезбјеђују суфинансирање дијела трошкова за: дјецу без родитељског старања, дјецу са потешкоћама, дјецу инвалида, дјецу цивилних жртава рата, дјецу незапослених родитеља, дјецу корисника социјалних примања и дјецу редовних студената. На основу Оквирног закона у БиХ, надлежна министарства за здравље и/или институције здравствене заштите, у складу са одговарајућим законима ентитета, кантона и БД БиХ обезбјеђују: финансирање превентивних програма и програма заштите и унапређивања здравља дјеце, плате љекара, специјалних педагога, стоматолога, медицинских сестара, дио потрошног материјала за јаслице, професионално усавршавање здравствених радника и специјалних педагога, санитарне прегледе свих запослених и прегледе дјеце пред упис у предшколску установу. У пракси, значајан проблем представљају општинске уредбе, тј. критеријуми о субвенционисању трошкова боравка дјеце у предшколским установама, према којима радно способни незапослени родитељи не могу да остваре право на ову социјалну субвенцију.

Листе чекања на упис у предшколску установу

Обезбиједити доступност мјеста у организованом предшколском васпитању и образовању у основи значи да понуда треба да одговара потражњи. Иако предшколско васпитање и образовање није обавезно у већини земаља ЕУ, па тако није ни у БиХ (сем обавезног програма у години пред полазак у школу), обавеза је друштва да дјеца, чији родитељи затраже мјесто у предшколској установи, треба то мјесто да нађу без непримјереног чекања и у оквиру разумне удаљености од свога дома. На потражњу не утиче само квалитет предшколског васпитања и образовања и трошкови услуга, важна су и културолошка увјерења везана за васпитање и родитељство, као и социјална политика и политика рада.¹³ Истраживањем смо дошли до података да код већине предшколских установа, учесница истраживања, постоје листе чекања на упис у програме предшколског васпитања и образовања, али и да постоје иницијативе и ограничен напредак превазилажења овог проблема отварањем нових и проширивањем постојећих капацитета, уз бројне потешкоће. У примјерима који слиједе, могуће је пронаћи позитивне примјере подстицања социјалне укључености, опис разлога за постојање листе чекања на упис и стратегија које установе у сарадњи са доносиоцима одлука предузимају како би се ови проблеми превазишли.

¹³ Eurydice сажетак политике Рано и предшколско васпитање и образовање, 2014.

Примјер 11: Студија случаја I

Економска цијена боравка дјетета у предшколској установи много је виша од цијене коју плаћају родитељи. У нашој установи нема дјеце којима је обезбијеђен приступ предшколском васпитању и образовању путем (додатног) субвенционисања. Умањења накнаде до сада су била могућа једино на основу броја дјеце из исте породице уписане у вртић. Опције субвенционисања боравка дјетета у вртићу свакако је нешто на шта се у блиској будућности мора обратити пажња у нашој установи. Постоје листе чекања за упис дјеце у нашу предшколску установу. Предност за упис имају: дјеца запослених, донатора установе, дјеца ратних војних инвалида, дјеца из непотпуних породица (без једног или оба родитеља), дјеца која остварују права по основу социјалне заштите.

С циљем унапређења, установа треба да размотри опције субвенционисања боравка по одређеним критеријумима. Планирано је да се размијене искуства с другим предшколским установама с подручја кантона како бисмо размијенили идеје и начине за спровођење ове мјере.

Примјер 12: Студија случаја II

У нашој установи, која је једина установа за предшколско васпитање и образовање у нашој општини, не налази се ниједно дијете којем је обезбијеђен боравак уз олакшице. Породице дјеце предшколског узраста из угрожених и маргинализованих група немају бесплатну услугу нити смањене трошкове, већ су присиљени да чекају на јавне позиве и аплицирање наше установе на исте. Листе за чекање на пријем дјеце у предшколску установу које постоје, говоре у прилог чињеници да приступачност предшколском васпитању и образовању у нашој јавној установи није омогућена, а породице и дјеца не могу да користе наше услуге онда када би то жељели. Једини повећан обухват дјеце предшколским васпитањем и образовањем, установа је реализовала јављањем на јавне позиве Федералног министарства образовања и науке или личним организовањем радионица.

Примјер 13: Студија случаја III

Проценат дјеце за коју је подржан и обезбијеђен приступ предшколском васпитању и образовању путем јавног финансирања и субвенционисања износи око 37% популације дјеце. Око 18% дјеце у установи користи додатне субвенције. Од септембра 2020. године Фонд дјечије заштите субвенционише боравак дјеце са потешкоћама у развоју која имају налаз и мишљење првостепене комисије као и дјецу без родитељског старања. У установи постоји листа чекања на којој се, због проширења капацитета, налази мање дјеце у односу на прошлу календарску годину. Критеријуми за предност уписа са листе чекања нису у потпуности дефинисани, али предност имају дјеца која су прва евидентирана на листу.

Примјер 14: Студија случаја IV

Од 2017. године, захваљујући разумијевању тадашњег начелника општине, а потом Општинског вијећа, цијена боравка за свако дијете у вртићу, коју плаћају родитељи на мјесечном нивоу, износи 50,00 КМ. Управни одбор установе предложио је поменути цијену, која се односи на мјесечне трошкове исхране док дијете борави у вртићу, а Општинско вијеће дало је сагласност и извршене су велике промјене у буџету Општине, што је резултирало ребалансом буџета. Такође, у посљедње три године, иако то нисмо очекивали, имајући на уму све промјене које су се десиле у начину финансирања, два пута смо, уз сагласност Општинског вијећа, повећавали плате запосленима у вртићу по 10%. Начин на који смо дошли до јединствене цијене за боравак у вртићу био је веома тежак. Радна група је радила на изради подзаконског акта седам мјесеци, уз огромну подршку начелника општине да тај посао изнесемо до краја и да буде донесен у најбољем интересу дјеце и цијелокупне локалне заједнице. Управни одбор је усвојио Правилник након широке јавне расправе с бројним учесницима јер је сама информација о увођењу измјена у начину плаћања услуга изазвала велико интересовање јавности у локалној заједници. Правилник је добио сагласност Општинског вијећа, чиме је на себе преузело обавезу за све материјалне трошкове установе, плате, топли оброк, набавке сталних средстава и опреме и сл. Кроз пројекте невладиног сектора и хуманитарних организација, оснивач ради на омогућавању боравка дјеци из маргинализованих породица. За дванаесторо дјеце установа је уз подршку оснивача обезбједила смјештај без накнаде и плаћања, кроз пројекат PEACH, Предшколско образовање за сву дјецу који се реализује уз помоћ Каритаса Швајцарске и Асоцијације за развој Леда.

Постоје листе чекања за упис дјеце у нашу установу. У педагошкој 2020/2021. години 90 дјеце је на листама чекања, а најдужа листа чекања је у групама узраста дјеце од 1 до 3 године. Приликом уписа дјеце путем јавног огласа, примјењују се Критеријуми за упис и утврђивање приоритета приликом уписа, а предност се даје породицама гдје су оба родитеља запослена, самохраним родитељима, предност се даје дјечи за коју се приложи медицинска документација (зависно од потешкоће), породицама демобилисаних бораца...

Највећа потешкоћа, тренутно, су веома лимитирани просторни капацитети наше установе. Велики број дјеце послјије конкурса за упис дјеце у јулу остаје на листама чекања. Претходне педагошке године (2019/2020), на листи чекања имали смо 120 дјеце, док смо ове године имали 90 дјеце на листи чекања. Смањен број дјеце на листама чекања није резултат рјешавања проблема, него резултат нерасписивања конкурса за поједине васпитно-образовне групе па се велики број породица дјеце није ни пријављивао на овогодишњи конкурс.

Примјер 15: Студија случаја V

Оснивач јавних предшколских установа у нашој локалној заједници је Град и једино јавне предшколске установе добијају материјалне субвенције за смјештај дјеце у вртић. Приватне предшколске установе неправедно су изостављене у смислу финансијске подршке. Непостојање адекватних законских и подзаконских аката увелико отежава нормалан рад предшколских установа. Непостојање Закона о предшколском васпитању и образовању, који је усклађен с Оквирним законом на нивоу БиХ, створило нам је препреку приликом уписивања вртића у Регистар предшколских установа на подручју нашег кантона.

Наш вртић добија дјелимичну подршку града, што покрива само око 8% наших укупних трошкова. Оснивачка организација „Diakoniewerk“, између осталог, сваке године сноси трошкове за бесплатан боравак седморо дјеце из социо-економски угрожених породица, специјалистичку подршку као и бесплатан превоз за одређене категорије дјеце, како би се што већем броју дјеце омогућио приступ предшколској установи. Због великог интереса родитеља за упис, а због ограниченог капацитета вртића, сваке године постоји листа чекања на упис. У случају ограниченог броја слободних мјеста, у нашој установи предност приликом уписа даје се: дјечи са потешкоћама у развоју (4 до 6 дјеце, зависно од тренутних могућности и врсти потешкоће); дјечи из социо-економски угрожених породица (максимално 7 дјеце) која долазе уз писану препоруку Центра за социјални рад или СОС Породичног центра; дјечи различитих етничких група - вртић обезбјеђује пропорционалну заступљеност свих конститутивних народа и осталих, па на основу тога дјеца из одређене етничке групе могу да буду примљена како би се испунио услов пропорционалне заступљености; дјечи самохраних родитеља; браћи или сестрама дјеце која тренутно похађају вртић и која ће наставити да похађају вртић у наредној педагошкој години.

Као што можемо да видимо у приложеним примјерима, све установе имају листе чекања на упис дјеце у предшколску установу, без обзира да ли се ради о јавној или приватној установи или да ли је у питању демографски бројнија или економски развијенија локална заједница или обрнуто. Разлози за то су углавном недостатак додатних просторних, кадровских и материјалних капацитета предшколских установа за пријем дјеце заинтересованих породица у односу на постојеће, попуњене капацитете. Позитиван примјер недавног проширења просторног капацитета изградњом намјенског објекта за потребе организације предшколског васпитања и образовања у локалној заједници забиљежен је само у једном испитаном случају, док двије установе од укупно пет имају у плану проширење просторних капацитета у блиској будућности (приватна предшколска установа од својих средстава закупљује нови простор, док је друга, јавна установа, тренутно у закупљеном простору док се не заврши изградња нове зграде установе/вртића са пуно већим капацитетом). У веома неповољној ситуацији се налази и установа која тренутно располаже просторним капацитетима за обухват додатног броја дјеце, чиме би се ријешио и проблем пријема дјеце са постојећих листа чекања, али немају сагласност оснивача за такву активност, док локална, општинска власт, по

наводима руководиоца установе, нема значајнијег утицаја на постојеће стање. Снажна подршка локалне заједнице подстицању учешћа и социјалне укључености у организовано предшколско васпитање и образовање, видљива је из неколико примјера из студија случаја, илустрована као примјер добре праксе у Примјеру број 14 овог Извјештаја.

С циљем прегледности и илустрације димензије квалитета, која се односи на доступност предшколског васпитања и образовања, у **Табели 6.** доносимо обједињен приказ структуралних показатеља у оквиру студија случаја о капацитетима предшколских установа, врстама и цијенама програма који се спроводе у овим предшколским установама, проценту субвенционисаних породица и дјеце и др.

Табела 6: Збирни приказ структуралних показатеља из 5 студија случаја као увид у доступност предшколског васпитања и образовања

Статистички подаци из студије случаја, пет предшколских установа у димензији доступност					
Индикатори	Студија случаја I	Студија случаја II	Студија случаја III	Студија случаја IV	Студија случаја V
Оснивач предшколске установе:	Општинско вијеће	Влада кантона	Општина	Општинско вијеће	Пројекат стране социјалне непрофитне организације
Врсте програма:	- цјелодневни - полудневни - специјализовани - програми јачања родитељских компетенција - обавезни, када министарство затражи и подржи.	- цјелодневни - продужени боравак за дјецу школског узраста (до појаве пандемије).	- цјелодневни примарни - полудневни - специјализовани - бесплатни 180-сатни програм у руралним срединама за дјецу у години пред полазак у основну школу, просјечно 70 дјеце. Већи дио средстава за ове потребе обезбјеђују министарство, општина и установа.	- цјелодневни - полудневни - специјализовани - обавезни програм за дјецу у години пред полазак у основу школу.	- цјелодневни програм - програм раног учења енглеског језика – факултативни програм (2 x седмично по 30 мин.) - Остале специјалистичке и друге услуге које пружа предшколска установа.¹⁴

¹⁴ Логопедски третмани, третмани с радним терапеутом, третмани с едукатором рехабилитатором, третмани програма LifeTool, (компјутерски) потпомогнута комуникација, бесплатан боравак у вртићу за дјецу из седам социо-економски угрожених породица, бесплатан превоз комбијем у вртић и повратак кућама (за одређени број дјеце).

Цијена цјелодневног боравка коју плаћају родитељи	160,00 КМ Економска цијена је много виша.	125,00 КМ Јединствена цијена.	140,00 КМ Економска цијена је 321,00 КМ.	50,00 КМ (мјесечни трошкови исхране дјетета) Економска цијена је 350,00 КМ мјесечно.	195,00 КМ 9,5 сати боравка (07.00 -16.30).
Цијена полудневног боравка	120,00 КМ		95,00 КМ	50,00 КМ	155,00 КМ
Узраст дјеце која су обухваћена предшколским програмима у предшколској установи	Дјеца у узрасту од 6 мјесеци до поласка у основну школу.	Дјеца у узрасту од 1 године до поласка у основну школу.	Дјеца у узрасту од 1 године до поласка у основну школу.	Дјеца у узрасту од 1 године до поласка у школу.	Дјеца у узрасту од три године до поласка у школу.
Просторни (и кадровски) капацитет установе	50 дјеце, толико је и уписано. Закупљен простор, попуњени капацитети. Оснивач има у плану изградњу намјеног објекта.	Просторни капацитет установе је мјесто за 150 дјеце, а одобрен је упис само 83 дјеце. Објект у коме су до априла 1992. радили са дјецом узраста до три године додијељен је општинском центру за социјални рад.	250 дјеце. Нов, намјенски, савремен објект, попуњеност од 220 дјеце. У саставу установе је и Центар за рани раст и развој у оквиру којег се организује рад са дјецом која имају потешкоће у развоју или кашњења у развоју. Установа од децембра 2020. функцио- нише у новом објекту који је коштао 3,2 милиона КМ, капацитета 250 дјеце, што је за око 100 дјеце више у односу на капацитет старог објекта у коме смо радили.	194 дјеце. Два објекта, попуњени капацитети Од уписаних 194 дјеце, двије групе дјеце чине дјеца у узрасту од 1 до 3 године. У једној групи су дјеца узра- ста од 1 до 2, а у другој групи дјеца узраста од 2 до 3 године.	42 дјеце. Закупљен простор. Попуњени капацитети. Тренутно се воде активности на припреми новог закупљеног простора за рад у 2021/2022. педагошкој години и даље.
Укупан проценат популације дјеце у узрасту од 1 године до поласка у школу обухваћене предшколским васпитањем и образовањем у општини	50% дјеце узраста у години пред поласак у основну школу је у предшколској установи, по подацима којима располагамо.	Не располажу подацима.	37% дјеце популације од 1 године до поласка у основну школу.	Не располажу подацима.	Не располажу подацима.

Број уписане дјеце: дјевојчице и дјечаци	50 (27 дјевојчица и 23 дјечака), 16 је млађе од три године.	83	220 (107 дјечака и 113 дјевојчица).	194	Око 40.
Проценат дјеце у вашој општини за коју је подржан и обезбијеђен приступ предшколском васпитању и образовању путем јавног финансирања и субвенционисања	Без додатних јавних субвенција.	Без додатних јавних субвенција.	37%	100% Свака породица чије дијете похађа нашу установу остварује право на јавну субвенцију.	Вртић добија дјелимични подстицај града (што покрива само око 8% укупних трошкова). За друго дијете из исте породице одобравамо 20% попушта, а за треће и свако сљедеће дијете 50% попушта.
Додатне специфичне информације	43 дјеце је из руралних средина од укупно уписаних (50), 7 дјеце је из урбане средине.		Број дјеце која су тренутно обухваћена предшколским васпитањем и образовањем млађе од три године је 65, дјеце самохраних родитеља је 2, а 12 дјеце која живе у руралним подручјима док су сва остала дјеца из урбаних средина. Број дјеце која потичу из угрожених и маргинализован их породица је 8.	5 дјеце су 100% инвалиди прве категорије. Велики број дјеце има блаже потешкоће у развоју. Такође, једна васпитна група егзистира у сарадњи са Каритасом Швајцарске у БиХ и Асоцијацијом за развој Леда и укључује 12 дјеце из маргинализован их група (4 ромске дјеце и 8 дјеце из тешких социјално-економских услова) за које ове године установа обезбјеђује смјештај.	Оснивачка организација „Diakoniewerk“, између осталог, сваке године сноси трошкове за бесплатан вртић за дјецу из социо-економски угрожених породица (максимално 7 дјеце) која долазе уз писану препоруку Центра за социјални рад или СОС Породичног центра, специјалистичк у подршку (логопед, едукатор-рехабилитатор, радни терапеут) као и бесплатан превоз за одређене категорије дјеце.

Листе чекања, узрок	Да. Лимитирани капацитети. Установа је основана прије неколико година, у развоју.	Да, листе постоје од 2014. године. Чека се на одобрење оснивача за пријем дјеце и особља. Тренутно, 50 дјеце чека на упис (највише је дјеце у узрасту од 1 до 3 године).	Да.	Да. Највећа потешкоћа, тренутно, су веома лимитирани просторни капацитети установе.	Да. Због великог интереса родитеља за упис, а због ограниченог капацитета вртића, сваке године постоји „листа чекања“ на упис.
------------------------	--	--	-----	---	--

4.1.2. Закључна разматрања о димензији квалитета Доступност

Имајући у виду да је димензија *Доступност* најниже процијењена димензија квалитета од свих пет истражених димензија ($M=3,17$; $СД=0,94$), а ради обезбјеђења доступних, цјеновно приступачних и инклузивних услуга раног и предшколског васпитања и образовања, потребно је размотрити следеће:

- анализирати понуду и потражњу међу породицама како би се понуда услуга предшколског васпитања и образовања боље прилагодила њиховим потребама, уз поштовање права родитељског избора;
- анализирати и уклонити препреке с којима би се породице могле сусрести, као што су трошкови, препреке повезане са сиромаштвом, мјестом становања, нефлексибилним радним временом, културним и језичким препрекама, дискриминацијом и недостатком информација и сл;
- успоставити контакте са породицама, посебно са породицама у неповољном положају, како би се информисале о користима учествовања у раном и предшколском васпитању и образовању те изградило повјерење у услуге;
- обезбиједити приступ цјеновно приступачном квалитетном предшколском васпитању и образовању за сву дјецу, залагањем на одговарајућем нивоу управљања. У постојећим системима финансирања предшколског васпитања и образовања постоје озбиљни недостаци;
- пружити инклузивне услуге предшколског васпитања и образовања за сву дјецу укључујући дјецу различитог поријекла, различитог мјеста становања те дјецу са потешкоћама у развоју уз избјегавање сегрегације и подстицање њиховог учествовања, независно од статуса њихових родитеља или старатеља на тржишту рада (независно од тога да ли су запослени или не);
- обезбиједити више институционалних капацитета за дјецу најранијег узраста, до три године живота, ради велике потражње.

4.2. Особље, перцепција учесника испитивања

Свих пет истраживаних димензија квалитета предшколског васпитања и образовања и њихово јединство кључно је за висококвалитетне услуге у предшколском васпитању и образовању. Међутим, бројна истраживања¹⁵ су потврдила да је квалитет рада предшколске установе у највећој мјери условљен квалитетом њеног кадра и квалитетом рада стручног особља. Квалитет особља је тијесно повезан са квалитетом свих подручја квалитета рада и живота у установи, с посебним нагласком на везу са квалитетом васпитно-образовног процеса, квалитетом курикулума, безбједним и подстицајним окружењем, праћењем и вредновањем, грађењем партнерства са породицама и локалном заједницом, организационим вођењем установе итд. Квалитет рада предшколске установе се развија и расте када је особље добро квалификовано, када имају добре услове за рад, има га у довољном броју, мотивисано је и континуирано се усавршава. Образованост, стручна оспособљеност, компетенције и личност васпитача имају снажан утицај на квалитет у предшколском васпитању и образовању и дугорочан ефекат на животе дјеце. Израз особље, коришћен у овој анализи, односи се на све чланове предшколске установе који раде са дјецом у институционалном професионалном ангажману и који пружају његу, заштиту, васпитање и образовање дјеце од рођења до поласка у основну школу. Људски потенцијали укључују и руководиоце предшколске установе, менаџере и друге професионалце који раде у установама за организовано предшколско васпитање и образовање.

У БиХ занимање васпитача захтијева и ужива висок профил квалификација и професионалности док га материјални и друштвени статус професије не прати (другим ријечима - потцијењен је). Како би могли обављати веома сложену друштвену улогу подршке дјечи и њиховим породицама, васпитачи треба да стекну и располажу сложеним специфичним стручним знањима, вјештинама и способностима, да посједују професионалне и личне компетенције у разумијевању дјетињства и дјетета. Оквирним законом (2007) је утврђено да ступањем на снагу овог закона васпитачи, који раде с дјецом у васпитно-образовном процесу, морају имати високу стручну спрему у области предшколског васпитања, док је за васпитаче, који имају више од 20 година стажа с вишом и средњом школском спремом, прописано да могу остати у васпитно-образовном процесу до одласка у пензију. Законом је утврђен и прелазни период за успостављање стручних стандарда, а који се односе на особље које ради у предшколским установама. Нормирано је да се прелазни период за запослене с неодговарајућом стручном спремом (средња или виша школа) регулише законом који утврде надлежне образовне власти. Према томе, захтјеви за улазак у наставничку, васпитачку професију у БиХ су високи и генерално у складу са европским стандардима према којима је предуслов приступању професији завршен први циклус високог образовања од 180 или 240 ЕСПБ (ECTS) бодова.

Нормирањем профила стручњака, који могу радити са дјецом у предшколском васпитању и образовању, прописано је да се непосредни васпитно-образовни процес у предшколском васпитању и образовању у јавном и приватном сектору одвија под вођством васпитача и специјализованих стручњака различитих профила: педагога,

¹⁵ Видјети у: OECD (2012) *Starting Strong III*; као и у: Jan Peeters (VBJK, Ghent), Claire Cameron (Thomas Coram Research Unit, Institute of Education, University of London), Arianna Lazzari and Brecht Peleman (VBJK, Ghent), Irma Budginaite (PPMI, Vilnius), Hanan Hauari (Thomas Coram Research Unit) and Hanna Siarova (PPMI, Vilnius). Eurofound (2015), *Working conditions, training of early childhood care workers and quality of services – A systematic review*, Publications Office of the European Union, Luxembourg.

специјализованих педагога, логопеда, психолога, љекара, социјалних радника с високом стручном спремом, док његу и бригу о заштити и унапређењу здравља дјеце узраста од шест мјесеци до поласка у школу реализују медицински радници са завршеним факултетом, високом или средњом медицинском школом. Истим законом је предвиђено да у реализацији програма васпитно-образовног рада могу учествовати и особе с високом, вишом и средњом стручном спремом васпитно-образовног и медицинског смјера у својству асистента и волонтера. Васпитачи, стручни сарадници и сарадници, који први пут заснивају радни однос у предшколској установи, обавезни су након једне године, а прије истека друге године непосредног васпитно-образовног рада, положити стручни испит.

Стручни органи који обављају стручну функцију у предшколским установама су стручно вијеће и стручни активи. Стручно вијеће је стручни орган предшколске установе који чине сви стручни запослени у предшколској установи. Надлежности стручног вијећа су да прати и анализира организацију и реализацију програма васпитно-образовног рада, утврђује програм стручног усавршавања васпитача и прати његову реализацију, разматра и утврђује приједлог годишњег програма рада, формира, прати и анализира рад стручних тијела, те разматра и даје примједбе на њихове извјештаје о раду, кандидује представника управног одбора и предлаже и прати реализацију сарадње с родитељима и локалном заједницом. Стручним вијећем руководи директор предшколске установе. Стручни активи формирају се од стручних радника по узрастним групама у којима се реализује васпитно-образовни процес. Стручни актив брине о усклађивању рада истих узрастних група, предузима мјере за успјешну реализацију програма у свом активу и прати цјелокупан развој и активност дјеце те предлаже мјере за њихову успјешност. Стручним активом руководи предсједник актива којег бирају чланови актива.

Директор предшколске установе одговоран је за руковођење предшколском установом и за реализацију њених програмских активности, а именује га управни одбор по поступку који се одређује законима или прописима РС, кантона у ФБиХ и БД БиХ те општим актима предшколске установе, док директора приватне предшколске установе именује оснивач. Оквирним законом прописано је да директор предшколске установе мора имати високу стручну спрему из области предшколског васпитања, педагогије, специјалне педагогије или психологије. Законом је предвиђен и изузетак да за директора предшколске установе може бити именован истакнути, у пракси доказани наставник предшколског васпитања и образовања.

У складу са важећим законима, директори предшколских установа обављају и управно-административну и педагошку функцију. У односу на функције (или улоге) директора предшколске установе, примјетан је тренд и нужност ка обезбјеђивању равнотеже између руковођења и снажног педагошког вођства. Све више се очекује да ће лидери бити способни да организују и руководе установом, али и да пружају професионално вођство као подршку развоју и учењу дјеце.

Поред тога, да би одговорили на бројне изазове руковођења установом, директори су дужни да се баве законодавством у васпитању и образовању, бројним питањима у руковођењу, управљањем и финансирањем, промовисањем и размјеном искустава и добрих пракси у васпитању и образовању, дијелењем теоријских знања научника и других стручњака са запосленима, јачањем веза са министарством образовања, јавним институцијама, партнерима и заинтересованим странама, а процјењује се и подаци

говоре да су системске обуке за директоре спорадичне и недовољно их је, генерално за сва подручја дјеловања руководиоца, лидера предшколске установе.

У контексту овог извјештаја и процјене квалитета димензије *Особље* у предшколским установама, вриједно је подсјетити да БиХ има Стандарде квалитета рада васпитача, стручних сарадника и директора, којима се подржава развој висококвалитетне праксе у предшколском васпитању и образовању, као и Стандард занимања васпитача којим су дефинисани кључни послови васпитача и неопходне компетенције које треба да стекну током иницијалног образовања за васпитачку професију и развијају током уласка у професију. Развој професионалних компетенција мора да буде саставни дио додипломске обуке али и професионалног развоја васпитача, а све наведене компетенције треба да буду јасно дефинисане кроз стандарде квалитета за васпитаче, као оквира и инструмента за самоевалуацију и постављање развојних циљева.

Стандарди квалитета рада и индикатори пружају васпитачима, стручним сарадницима и директорима основне смјернице и оквир за праћење сопственог рада. Настали су превасходно с циљем да помогну професионалцима у сагледавању сопствене праксе, омогуће ефикасније континуирано праћење квалитета рада, те постављање циљева у погледу њиховог даљег стручног усавршавања и цјеложивотног учења. Они отварају простор за креирање професионалне културе, професионални дијалог, менторски рад, међусобну подршку и учење, као дио процеса стварања заједнице која учи.

Примјена постојећих стандарда квалитета рада и стандарда занимања, тј. заједничког оквира компетенција професионалаца, може да усмјери и унаприједи иницијално образовање и програме континуираног професионалног развоја и помоћи у управљању очекивањима од професионалаца и креирању активности на побољшању компетенција појединаца и тимова.

По оцјени бројних досадашњих међународних истраживања, из ове области истиче се да су квалификације, радни услови, плате, бенефиције и професионални развој особља елементи који су чврсто повезани са дјечијим когнитивним и социо-емоционалним развојем и развојем говора. За развој и унапређење компетенција особља, стално стручно усавршавање може да буде једнако важно као и иницијално образовање. Већина истраживања потврђује тезу да су боље образовани васпитачи ефикаснији у пружању стимулативних интеракција особља и дјеце, бољи развој говора дјеце, већа је способност одговора на дјечије потребе. Међунационалне мета-анализе показују однос између структурних карактеристика предшколског васпитања и образовања (нпр. квалификације, плате особља, омјер особље/дијете и сл.) и квалитета процеса (нпр. квалитет интеракције одрасли/дијете и развојних активности) те везе с развојем и учењем дјеце. Дакле, анализом развоја радне снаге и радних услова, установљено је да су више иницијалне квалификације повезане с квалитетнијом интеракцијом. Ниске плате и низак друштвени статус професије може да буде узрок опреза квалификованих и посвећених појединаца да уопште разматрају свој ангажман и рад у дјелатности предшколског васпитања и образовања. Дакле, структурни аспекти и индикатори квалитета (као што су ниво квалификације, плате, омјер особље/дијете, омјер броја запосленика и дјеце и величина васпитне групе) најчешће су коришћени алати за побољшање квалитета, а квалитет процеса је примарни покретач постигнућа у развоју дјеце.¹⁶

16 EC: Improving quality in early childhood education and care, in Commission Staff Working Document

4.2.1. Главни резултати испитивања у димензији *Особље*

Анкетни упитник у дијелу који се односи на димензије квалитета *Особље* предшколске установе попунило је 108 испитаника из 20 предшколских установа, стручних радника из реда васпитача, стручних сарадника и директора предшколских установа. Генерално, у овој димензији квалитета, која се односи на 11 постављених тврдњи у упитнику за особље, преовладава највећи ранг процјене ($M=4,38$; $СД=0,53$) и повјерење у односу на све остале стубове квалитета (доступност, курикулум, праћење и вредновање и руковођење, финансирање и партнерства). Додатним квалитативним и квантитативним подацима до којих смо дошли из пет студија случаја илустроваћемо објективност и документовану позитивну перцепцију испитаника о квалитету особља, њиховом статусу и ефекту на квалитет рада предшколске установе у цјелини.

4.2.1.1. Анкетно испитивање

Један од основних услова за регистрацију установе за обављање дјелатности предшколског васпитања и образовања у БиХ при министарствима образовања је испуњен захтјев надлежних образовних власти које акредитују предшколску установу, да установа располаже са високообразовним стручним кадром који испуњава законске претпоставке у вези са прописаним и неопходним квалификацијама за рад са дјецом предшколског узраста. Иницијално образовање кадрова један је од структуралних индикатора квалитета који се процјењује и захтијева при регистрацији предшколске установе. Ступањем на снагу Оквирног закона о предшколском васпитању и образовању у БиХ, васпитачи који раде са дјецом у васпитно-образовном процесу морају имати високу стручну спрему у области предшколског васпитања, а прелазни период за запослене са неодговарајућом стручном спремом регулише се законом који утврде надлежне образовне власти.

Висока процјена тврдњи испитаника, да формално образовање васпитача и других запослених задовољава законом прописане норме за квалификације и професионалне стандарде ($M=4,82$; $СД=0,55$) и да у њиховој установи већина васпитача има звање професора предшколског васпитања ($M=4,59$; $СД=0,84$), говоре у прилог чињеници да испитаници процјењују да се законске норме и стандарди поштују у пракси. Подаци говоре и о перцепцији да се поштује обавеза установа за предшколско васпитање и образовање и надлежних образовних власти да запосленом стручном особљу обезбиједи подршку током приправничког стажа и омогући полагање стручног испита за самосталан рад након обављеног приправничког стажа. Испитаници се у највећем дијелу слажу са тврдњом да је већина васпитача њихове установе положила стручни испит након завршеног приправничког стажа ($M=4,89$; $СД=0,37$) уз формалну стручну, менторску подршку у првих шест мјесеци рада ($M=4,73$; $СД=0,65$). Процјењује се да је већина васпитача, који раде са дјецом, укључена у програме континуираног стручног усавршавања ($M=4,53$; $СД=0,74$), а да руководиоци установе имају релевантне квалификације потребне за руковођење предшколском установом ($M=4,46$; $СД=1,14$).

Табела 7: Особље предшколских установа

Дескриптивне вриједности највиших и најнижих процјена показатеља квалитета (N=108)

ТВРДЊЕ	Н	Мин	Мах	М	СД
Формално образовање наших васпитача/ица и других запослених задовољава законску норму потребних квалификација и професионалне стандарде за послове које обављају	107	2	5	4,82	0,55
Већина васпитача/ица у нашој установи су професори/це предшколског васпитања	108	1	5	4,59	0,84
Већина васпитач/ица у нашој установи, које раде са дјецом, су завршиле приправнички стаж и положили стручни испит	108	3	5	4,89	0,37
Већина васпитач/ица које директно раде са дјецом у нашој установи су у континуираним програмима стручног усавршавања	108	1	5	4,53	0,74
Васпитач/ице које тек почињу са радом, барем у првих 6 мјесеци добијају формалну стручну подршку	108	2	5	4,73	0,65
Руководиоци установе су завршили релевантну квалификацију за руководиоце	108	1	5	4,46	1,14
Особље наше установе, посебно они који директно раде са дјецом, остваре просјечну зараду као наставник у основној школи у нашој заједници	106	1	5	3,69	1,63
Васпитач/ице имају довољно времена за рад са родитељима	108	1	5	4,07	1,18
Имамо одговарајући и праведан омјер васпитач/ица и броја дјеце	108	1	5	3,81	1,42
Васпитач/ице имају довољно времена за припрему, али и друге активности када нису директно у васпитној групи са дјецом	108	1	5	4,27	0,91
Искуство и постигнућа васпитач/ица се изузетно цијене у нашој установи	105	1	5	4,29	1,00
ОСОБЉЕ	108	2,45	5,00	4,38	0,53

број одговора (Н), аритметичка средина (М), стандардна девијација (СД), најмања појединачна процјена (Мин), највећа појединачна процјена (Мах)

Испитаници високо процјењују тврдњу да се искуство и постигнућа васпитача изузетно цијене у њиховој предшколској установи ($M=4,29$; $CD=1,00$), да васпитачи имају довољно времена за припрему, али и друге активности када нису директно у васпитној групи са дјецом ($M=4,27$; $CD=0,91$), а нешто мање, али и даље високо процјењују да васпитачи имају довољно времена за рад са родитељима ($M=4,07$; $CD=1,18$). У овом сету од 11 тврдњи, најмање просјечне процјене испитаника се односе на тврдње које се односе на праведан омјер плате васпитача у предшколској установи у односу на плату наставника у основној школи ($M=3,69$; $CD=1,63$) и одговарајући и праведан омјер васпитача и броја дјеце ($M=3,81$; $CD=1,41$).

Социјално окружење у којем се одвија васпитно-образовни рад се снажно огледа и у подацима о омјеру броја дјеце на број васпитача. Према важећим законским и подзаконским актима, у вртићима је потребно формирати узрасно хомогену групу кад год је могуће, а ако није, примјерене су и хетерогене групе (у пракси се често називају „мјешовите“ групе). Подаци за овај показатељ из истог упитника говоре нам да је просјек броја дјеце у васпитној групи 21,8 узрастима од 3 до 6 година (узраст дјеце у 4. години живота, узраст дјеце у 5. години, узраст дјеце у 6. години живота и/или мјешовите васпитне групе). Документован је распон од најмање 14 до највише 30 дјеце у једној васпитној групи. Васпитну групу воде два васпитача, који раде у смјенама, што, узевши у обзир структуру и број сати непосредног васпитно-образовног радног дана васпитача и дужину дневног рада предшколске установе и цјелодневног програма, указује на чињеницу да највећи дио радног дана у смјени један васпитач проведе сам са цијелом групом дјеце, што би могло да буде разлог најмањој просјечној процјени тврдње да је омјер броја дјеце и васпитача у предшколској установи праведан.

4.2.1.2. Студије случаја

У димензији квалитета *Особље* користили смо двије изјаве о квалитету које су издвојене као кључне за индикаторе квалитета рада професионалаца.

Изјава о квалитету 3:

Особље је квалификовано, оспособљено и континуирано се стручно усавршава, што им омогућава да испуне своју професионалну улогу.

У ефикасним системима предшколског васпитања и образовања разматра се унапређивање професионалног статуса запослених, што је увелико препознато као један од кључних фактора квалитета, и то подизањем нивоа квалификација те понудом флексибилних могућности напредовања и алтернативних могућности за асистенте. То се може подржати настојањем да се окупи педагошко особље састављено од висококвалификованих стручњака с цјеловитим професионалним квалификацијама који су специјализовани за рано и предшколско образовање, и од асистената.

Најнапреднији програми иницијалног образовања осмишљавају се у сарадњи с запосленима у сектору и одликују се уравнотеженошћу теорије и праксе. Предност је и ако образовни програми припреме особље за заједнички рад и јачање рефлексивних компетенција. За такве програме може бити корисно ако се особље оспособи за рад с

језичко и културно разноликим групама те појединцима из мањинских и мигрантских породица и породица с ниским приходима.

Особље, које је оспособљено за праћење развојних потреба, интереса и потенцијала мале дјеце те способно да уочи могуће потешкоће у развоју и учењу, може активније да подржи развој и учење дјеце. Редовне могућности за трајно стручно усавршавање прилагођене потребама професионалаца од користи су свим члановима особља, укључујући асистенте и помоћно особље.

Када је ријеч о неопходним елементима из подручја развоја дјеце и дјечије психологије, компетенција особља требало би, а у складу с различитим структурама оспособљавања у државама чланицама, укључивати у знање о системима за заштиту дјеце те, генерално, о правима дјетета.

Када говоримо о квалификацијама особља у предшколском васпитању и образовању, одговарајући ниво и врста образовања утврђени су у складу са законима државе БиХ и законима и подзаконским актима 12 образовних јурисдикција у држави. Дакле, квалификације указују на признати ниво и врсте знања, вјештина и компетенција које је особље усвојило формалним образовањем. Професионални развој пружа могућност особљу, које већ ради у сектору предшколског васпитања и образовања, да ажурирају или побољшају своју праксу и често се назива усавршавањем на радном мјесту, континуираним образовањем или стручним усавршавањем (енгл. „in-service training“, „continuous education“, „professional training“).

Као што је већ истакнуто, по ОЗ у БИХ, обавеза надлежних образовних власти је, између осталог, професионално усавршавање кадрова у васпитању и образовању, а обавеза надлежних министарстава за здравље је, између осталог, и професионално усавршавање здравствених радника и специјалних педагога који раде у предшколски установама.

Према наводима ENTER-а¹⁷, компетентан едукатор 21. вијека треба да посједује све карактеристике традиционално схваћеног „доброг“ едукатора, али и да стекне низ нових компетенција које ће му омогућити да узме учешће у „цјеложивотном учењу у друштву знања, развије европску димензију образовања, подигне статус своје професије у јавности и повјерење у квалификације, те промовише мобилност едукатора у Европи.“ Осим компетенција у вези са директним радом са дјецом и породицама, васпитач треба да буде оспособљен да се носи са професионалним обавезама и етичким дилемама, да ради у тиму, учествује у развоју курикулума и цијеле институције и управља сопственим професионалним развојем (Perrenoud, 1994). Професионализација васпитачког позива захтијева развој рефлексивног практичара, оспособљеног да се системски усавршава током цијеле каријере и буде флексибилан и отворен за нове изазове. Побољшано планирање професионалног развоја, укључивање васпитача, боља евалуација и дисеминација, оснажиће концепт професионалног развоја, који мора бити виђен као процес који почиње са додипломским образовањем и траје током читаве каријере. Професионални развој није прости „додатак“ или „брзи поправак“ који треба примијенити када се проблем догоди.“ (OECD, 1998, стр. 56). Систем стручног усавршавања, као саставни дио васпитно-образовног система, под снажним је утицајем контекста, у којем се одвија, као и цјелокупне образовне политике која одређује смјернице и дефинише циљеве и принципе предшколског васпитања и образовања,

17 (European Network on Teacher Education Policies)

доноси законске и подзаконске акте и дефинише улогу васпитача у оквиру тог система. Осим закона, ова област је регулисана различитим правилницима о стручном усавршавању, оцјењивању и напредовању, али се цијели процес суочава са низом изазова и препрека. Иако се захтјеви, које друштво поставља пред васпитача, константно повећавају, системска подршка васпитачима и њиховом професионалном развоју изузетно је занемарена. Резултати истраживања показују да је улагање у процес подизања квалитета више него недовољно, а ни постојећа организација система стручног усавршавања није уређена тако да одговори на потребе практичара, институција и система у цјелини.

Примјер 16: Студија случаја I

Стручно особље наше установе има одговарајуће стручне квалификације из подручја предшколског васпитања и образовања. У јасличкој групи (дјеца до три године старости) раде: 1 васпитачица и 1 његоватељица, како је то за јаслице и предвиђено Законом о предшколском васпитању и образовању. Једна васпитачица је завршила трогодишњи студиј (ВСС) са звањем *васпитач у предшколској установи* (завршила у РС), док његоватељица има средњу стручну спрему са звањем медицинског техничара. Његоватељица је по захтјеву установе положила и педагошку групу предмета.

У вртићким групама раде: 1 мастер предшколског васпитања и образовања, 1 bachelor предшколског и раног васпитања и образовања и 1 васпитач (ВШС, РС). Васпитачица са ВШС планира наставак студија. Приправнички стаж траје годину дана. Стручно особље има положен стручни испит, сви осим једне васпитачице која тренутно обавља приправнички стаж.

Према тренутној ситуацији постоји равнотежа у едукацији васпитача између теорије и праксе, но током самог почетка рада, практични дио је био у заостатку због мањка практичног рада на факултетима у подручју сваке методике засебно. Континуирани професионални развој обавеза је свих запосленика. Обавезне едукације, као и већину едукација атрактивних или неопходних за стручни кадар, финансира сама установа. Само дошколовавање по потреби плаћају запослени, али установа пружа подршку у организационом смислу, стимулацијом и сл.

Руководилац установе је директорка. Квалификације директорке су: професорица предшколског васпитања, bachelor педагогије и магистар васпитних наука. Директорка има 15 година искуства у руковођењу предшколске установе. Смјер завршеног магистерија био је *„Педагошке основе организовања, управљања и евалуације рада у институцијама васпитања и образовања“*, што поред студија педагогије говори о обуци директорке у педагошком и организационом вођењу установе. У финансијском вођењу није се посебно едуковала, али је сарађивала с општинским службама и књиговодственим сервисима по свим питањима финансија у установи. Није било посебних обука за директоре, чија би организација требало да буде обавеза педагошког завода или надлежног министарства. Директорка се едукује путем многих вебинара, семинара и сл, усавршава се кроз дјеловање у Активу директора предшколских установа кантона и тренутно је на докторском студију.

Сви васпитно-образовни радници имају прилику да се стручно усавршавају и да се професионално развијају. Едукације се одвијају на нивоу установе кроз индивидуална стручна усавршавања, предавања и радионице за запослене и родитеље. Такође, пружа се подршка приправничком стажу и полагању стручног испита, као и свим врстама дошколовавања. Сви васпитно-образовни радници се подстичу на усавршавање у сваком погледу, учешће и присутност на семинарима, стручним радионицама, вебинарима и сл. По питању стручног усавршавања установа, блиско сарађује с Педагошким заводом, Министарством за образовање, науку, културу и спорт, Агенцијом за предшколско, основно и средње образовање (eTwinning и др.) и удружењем Друштво васпитно-образовних запосленика предшколских установа ФБиХ.

Установа је врло млада, с младим кадром, али настоји да се што више фокусира на развој рефлексивних компетенција и изградњу капацитета за планирање васпитно-образовног рада.

Важно је водити се сазнањем да на дијете дјелујемо читавом својом личношћу, тј. не само оним што знамо, него и оним што јесмо. Васпитачи имају различита психолошка и педагошка знања, различите преференце, личност и животни стил, а све се то одражава и на њихов приступ дјеци. Поглед на свијет,

темперамент, увјерења и вриједности које васпитач иначе цијени, утичу на то какво ће окружење у вртићу организовати, како ће с дјецом комуницирати, како ће се односити према креативности дјете и уважавати њихову иницијативу и сл. Наша установа подржава сваки облик професионалног усавршавања, али исто тако његује и личност сваког запосленог, његује њихове врлине и настоји да на њима гради квалитетну праксу рада. Професионално искуство је значајно како би се развиле квалификације у препознавању компетенција васпитно-образовног особља, но уз њега су неопходне и карактеристике добро протканог стручњака у теоријском смислу. Приправници добијају менторску подршку током цијеле године приправничког стажа, али у различитим облицима: од рада уз ментора, опсервације ментора до самосталног рада уз праћење ментора.

Примјер 17: Студија случаја III

Сво стручно особље има одговарајуће стручне квалификације. Особе које раде са дјецом у узрасту од 0 до три године су дипломирани васпитачи и медицинске сестре, а са дјецом од 3 године до поласка у школу раде искључиво дипломирани васпитачи. Приправнички стаж траје годину дана.

Руководилац се није посебно оспособљавао за педагошко, финансијско и организационо вођење установе. У погледу педагошког вођења установе, добру основу представља иницијално образовање руководиоца. Сви васпитно-образовни радници имају прилику да се стручно усавршавају и професионално развијају само што је таквих прилика веома мало.

Да би били у стању да одговоре на све изазове, потребно је ојачати компетенције кадра за холистички и мултидисциплинарни приступ, тимски рад и партнерство са родитељима и примјену савремених приступа раду. Иницијално образовање и континуирани професионални развој основа су за квалитетан рад васпитача. Иницијално образовање не припрема у потпуности васпитача за будући рад и зато је континуиран професионални развој веома важан. У нашој установи велику пажњу поклањамо стручном усавршавању на нивоу установе, као и ван установе. Што се тиче стручног усавршавања на нивоу установе, постоји план едукације који се током радне године у потпуности реализује. Што се тиче стручног усавршавања ван установе, морамо признати да се васпитачима нуди веома мали број организованих едукација, посебно у организацији надлежног министарства образовања и педагошког завода. Установа улаже велике напоре у погледу стручног усавршавања ван установе, те тако, захваљујући сарадњи са различитим невладиним организацијама, спољним сарадницима и предшколским установама из окружења настоји да омогући васпитачима да приступе едукацијама које су у организацији истих. Трошкове едукација углавном сноси установа. Обавијештени смо од стране надлежног министарства образовања да је у току израда правилника о стручном усавршавању васпитача и то нас веома радује.

Професионално искуство је важно колико и квалификације у препознавању компетенција васпитно-образовног рада. Сматрамо да су и неформални облици професионалног развоја као што су искуство, пракса и несебична и континуирана помоћ старијих колега, а посебно тимски рад, најкориснији у развоју компетенција васпитача. Тимски дух наше установе био је пресудан за реализацију бројних активности и пројеката. Приправници се ангажују на различите начине и сви они годину дана имају менторску подршку.

Примјер 18: Студија случаја V

Сво стручно особље у нашој установи има одговарајуће стручне квалификације. Све запослене, запослене на радном мјесту васпитача у групама дјете у узрасту од 3 године до поласка у школу, имају звање професор предшколског васпитања и положен стручни испит. Приправнички стаж траје 12 мјесеци. Сви васпитно-образовни радници имају прилику да редовно учествују на стручном усавршавању и професионално могу да се развијају. Континуирани професионални развој је обавеза сваког запосленог. Финансира се углавном из средстава установе, а мањим дијелом личним средствима запослених. Активности професионалног усавршавања се, због природе посла и директног рада с дјецом, углавном одвијају мимо радног времена.

Водитељка установе је такође професор предшколског васпитања с положеним стручним испитом, има и практично искуство у непосредном раду с дјецом. Поред овог образовања, учествовала је на неколико семинара везаних за унапређење руководилачких вјештина. Није било посебне обуке о организационом и финансијском пословању.

По узору на инклузивне вртиће у Аустрији, 2002. године отворен је и наш, први инклузивни вртић у БиХ. У сарадњи с оснивачком организацијом, све васпитачице прошле су у више наврата практичну обуку у инклузивним вртићима у Аустрији. Наша оснивачка организација је социјална непрофитна организација с великим ресурсима. Организација има преко 140 година искуства у раду с дјецом с потешкоћама у развоју, одраслим особама с интелектуалним потешкоћама као и радом са старијим и дементним особама које су зависне од туђе помоћи. Ова организација има више од 4.000 запослених и широм Аустрије организује сервисе подршке у инклузивним школама, вртићима, болницама, радионицама и кућама за особе с интелектуалним потешкоћама као и домовима за старе и дементне особе. Сарадња с овом организацијом може бити врло корисна у смислу преношења знања и искуства у раду с овом популацијом. Наш вртић је дио „Diakoniewerk“-а и такође има скоро 20 година искуства у спровођењу инклузивног програма, тако да бисмо људске ресурсе и искусан и обучен кадар издвојили као ресурс који би додатно могао да се искористи. Установа од самог оснивања настоји да промовише инклузивни концепт рада предшколских установа у локалној заједници а и шире. Примјер добре праксе континуирано промовишемо у јавности, као и међу колегама и стручним сарадницима из нашег окружења. У више наврата били смо организатори стручних скупова, од чега бисмо могли да издвојимо организацију 3 међународна симпозијума (на сваком преко преко 150 представника различитих васпитно-образовних, социјалних и здравствених установа) на тему инклузије дјеце с потешкоћама у развоју.

У посљедње три године установа је највише напредовала у континуираном промовисању мултиетничког и инклузивног концепта рада предшколске установе као примјер добре праксе. Из овог периода можемо издвојити сљедеће: 2018. „Изазови инклузије дјеце с тешкоћама у развоју у дјечијим вртићима и школама“, 2019. „Дјеца дјеци“, 2020 - 2021. пројекат „ТЕАССН приступ и аугментативна комуникација у раду с дјецом с потешкоћама“. Реализација сваког нашег пројекта подразумијева укључивање колега из партнерских организација, других васпитних и образовних установа из окружења. Мрежа организација и установа с којима сарађујемо се континуирано шири тако је и наш концепт инклузивног предшколског програма постао препознатљив и примјењив и у другим предшколским установама и школама.

Руководитељке и/или водитељке предшколских установа, које су учествовале у интервјуима за потребе овог истраживања, дале су значајан допринос разумијевању изазова, тренутне позиције и одлучујуће улоге квалитетног особља у предшколској установи и веома вриједне препоруке за унапређење постојећег стања.

Препорука: **Студија случаја I**

Подршка васпитачима с циљем омогућавања професионалног развоја, мјера је коју је потребно спроводити и пружати током цијелог њиховог радног вијека. То је подручје које увијек може да се побољшава. Унапређење је могуће кроз мотивацију запослених, као и омогућавање услова да се стручно усавршавају (нпр. слободни дани за едукације, одређене стимулације, јавне похвале и признања и др.). Посебна мотивација неопходна је и за васпитаче који могу даље да се образују и напредују у смислу додатних факултетских квалификација. Подстицање цјеложивотног учења у установи унаприједиће квалитет васпитања и образовања у сваком смислу: искуснији и теоријски боље поткријепљени васпитачи воде ка бољем познавању карактеристика дјечијег развоја, разноврснијим и иновативнијим активностима за дјецу и др. Побољшање је потребно и у подручју рада с приправницима. Неопходно је осмислити детаљнији програм рада приправника.

Препорука: Студија случаја III

У оквиру овог подручја потребно је да се омогуће бољи услови за стручно усавршавање васпитача ван установе, да се омогуће размјене искустава међу васпитачима јер смо мишљења да су веома важне за унапређење праксе. Установа ће и у наредном периоду настојати да нађе финансијска средства за ову област, а све с циљем унапређења квалитета васпитања и образовања.

Истичемо да је веома важно радити на јачању професионалних компетенција васпитача и јавној промоцији васпитачког позива и дјелатности коју обављају да би се створило стимулативно окружење за учење предшколске дјеце.

Истичемо да је веома важно радити на јачању професионалних компетенција одгајатеља и јавној промоцији одгајатељског позива и дјелатности коју обављају да би се створило стимулативно окружење за учење предшколске дјеце.

За илустрацију четврте изјаве о квалитету одабрани су примјери из три студије случаја и израђена збирна табела квантитативних вриједности (**Табела 8.**), којима се поближе осликава тренутна ситуација учесника истраживања у вези са радним условима, статусом, платом, подржавајућим радним условима, руковођењем и лидерством, као и користима и утицајем квалификованог и мотивисаног васпитно-образовног особља на квалитет предшколског васпитања и образовања за дјецу, породице и друштво.

Изјава о квалитету 4:

У подржавајућим радним условима, уз стручно вођство, пружају се прилике за посматрање, промишљање, планирање, тимски рад и сарадњу са родитељима.

У системима предшколског васпитања и образовања, у којима се настоје побољшати радни услови, између осталог и понудом примјеренијих плата, запошљавање у подручју предшколског васпитања и образовања може да се учини привлачнијим за боље квалификовано особље које жели да оствари праву каријеру.

Омјер одраслих и дјеце те величина група најприкладнији су ако су одређени на начин који је примјерен узрасту и саставу групе дјеце. Постојањем стручних, учећих заједница у оквиру појединачних окружења, остварује се позитиван ефекат јер се на тај начин одвајају вријеме и простор за колегијалну сарадњу особља и заједнички рад.

Менторство и надзор новозапослених чланова особља у периоду њиховог увођења у посао могу им помоћи да лакше науче да обављају своју професионалну улогу.

Примјер 19: Студија случаја I

На подручју наше општине имамо потешкоћа са запошљавањем адекватног кадра, тј. мањак је кадра који својим квалификацијама одговара нашим потребама. Тренутно, поред запослених с подручја наше општине, запошљавамо и оне из сусједних општина, будући да у нашој општини и ближој околини нема васпитача ни потребног стручног кадра на бироу рада. На задњем конкурс примљена је васпитачица с вишом стручном спремом јер је била и једина пријављена на конкурс, а установи је био потребан радник што прије. Васпитачица има у плану да настави студиј, тј. да заврши трећу годину студија за звање bachelor. У нашој установи максималан број дјеце у групи је 20, на шта иду два васпитача који раде у смјенама. Број дјеце у групама иде до оптималног и у складу је с педагошким стандардима. Већи дио стручних усавршавања и активности се одвија у радно вријеме, а мањи дио мимо радног времена. Проценат плаћеног седмичног радног времена васпитача намијењеног за планирање, тимски рад, рад с родитељима и стручно усавршавање је 20%. Васпитно-образовно особље има довољно средстава и материјала за стварање стимулативног окружења за дјецу. Много се улаже у набавку дидактичких средстава, материјала за рад, аудио-визуалне опреме, адекватног намјештаја и др. како би се обогатило окружење за дјецу. Наведена средства и опрема се великим дијелом набављају кроз аплициране пројекте, организоване сајмове али и добијене донације. Сматрамо да окружење најснажније одређује квалитет искустава дјеце раног узраста, а тиме и квалитет њиховог учења. У стварању подстицајног материјалног и социјалног окружења, полази се од савремених научних спознаја о природи учења дјетета које наглашавају да оно учи чинећи у интеракцији с другом дјецом и одраслима. Настојимо постићи да се дјеца у вртићу осјећају добро и да при том имају вишеструке могућности избора активности. Стварањем квалитетних подстицајних материјала и квалитетним васпитно-образовним приступом васпитача, подстичемо постепени развој различитих компетенција дјеце. Разноврсност, стална доступност и начин понуде материјала могу промовисати независност и аутономију учења дјеце, док садржајно богатство материјала дјечи различитих интереса и различитих развојних могућности, представља подршку развоју њихових различитих компетенција. Окружење за учење дјеце у свакој васпитној групи увелико зависи од специфичности одређене групе дјеце, развојним могућностима и интересима, али и самом васпитачу који ствара услове за задовољавање дјететових потреба и интереса у cjелокупном васпитно-образовном приступу. У нашој установи немамо стално запослене стручне сараднике, исти су планирани по повећању капацитета и преласку у нову зграду вртића. Установа има спољног стручног сарадника, логопеда. У нашој ближој средини немамо много опција за сарадњу када су у питању мобилни тимови, специјалисте за рад с дјецом с тешкоћама у развоју. У оквиру наше општине активно сарађујемо с логопедским кабинетом. Логопед у оквиру наше установе пружа услуге логопедских третмана за дјецу вртића. Поред тога сарађујемо с Центром за рану интервенцију. Тимови Центра реализују тематске радионице или пројекте који свакако обогаћују наше програме, али сарађујемо и по питању размјене искустава и информација по питању појединачних случајева дјеце и њихових родитеља. Овај Центар дјелује на нивоу читавог кантона и проблем је што су често преоптерећени и стога је потребно дуже чекати на потребне интервенције.

Надзор над радом директорке врши педагошки завод, тачније, задужени савјетник. Директорка се оцјењује на крају сваке школске године, а на основу методологије оцјењивања предвиђене подзаконским актима. Оцјену доноси савјетник педагошког завода на основу три годишње посјете установи, као и на основу cjелокупне сарадње током године. Надзор врши и управни одбор установе, а по потреби га може вршити и општина као оснивач. Није било посебних обука за директоре, а чија би организација требало да буде обавеза педагошког завода или надлежног министарства образовања.

Према нивоу зараде и статусу професије, запослени у предшколском васпитању и образовању нису атрактивна опција. Васпитачи су потплаћени с обзиром на одговорност, врсту и обим послова које обављају, а све то с високом стручном спремом. Статус професије је потцијењен, посебно ако га упоредимо с учитељима и наставницима у основној школи. Тренутно је звање васпитача врло тражено у већем дијелу нашег кантона, а и даље је слабо плаћено. Тежња управе вртића је континуирано подизање плате како би се изједначила с платом просвјетних радника у школама.

Примјер 20: Студија случаја III

Услови рада у нашој предшколској установи веома су атрактивни. Нажалост, широм БиХ ови услови у предшколским установама се веома разликују због тога што се установе финансирају од стране оснивача. Услови рада ће бити прилично изједначени онда када министарство просвјете и културе преузме обавезу финансирања предшколских установа. Број дјеце и омјер дјеце и одраслих у васпитним групама је у складу са прописаним стандардима и нормативима. Уз сагласност оснивача, установа може утврдити већи број дјеце, с тим да број уписане дјеце не може бити увећан за више од 20% од броја дјеце у складу са стандардима и нормативима. У свакој групи ангажована су два васпитно-образовна радника.

Васпитачи имају довољно плаћеног радног времена за планирање, тимски рад, рад с родитељима и стручно усавршавање као и довољно средстава и материјала за стварање стимулативног окружења за дјецу. Ти материјали се континуирано обнављају и у директној су зависности од средстава која су одобрена од стране оснивача. Поменута средства и материјали се обезбјеђују и путем различитих пројеката.

У установи немамо стално запослене стручне сараднике. У складу са потребама и могућностима, установа (веома често) ангажује стручне сараднике – дефектологе. У наредном периоду посебна пажња посветиће се овој проблематици како би се пронашла средства за стално финансирање.

Рад директора оцјењује оснивач. Министарство просвјете и културе врши надзор над радом предшколских установа, стручно-педагошки надзор врши Педагошки завод. Инспекцијски надзор над примјеном закона о предшколском васпитању и образовању, општих прописа и других аката из области предшколског васпитања и образовања врши Инспекторат путем просвјетне инспекције. Не постоје посебне обуке за директоре предшколских установа.

Просјечна плата запослених васпитача у нашој установи је већа у односу на просјечну плату наставника у основној школи у нашој заједници, по незваничним изворима. Радницима се на мјесечном нивоу исплаћује топли оброк који у просјеку износи око 140,00 КМ и регрес који се на мјесечном нивоу исплаћује у износу од 86,00 КМ. Оно што је посебно важно јесте да су примања редовна. Веома је важно да запослени свој посао обављају у повољним радним условима јер је то веома битан предуслов за тимски рад, планирање и промишљање.

Примјер 21: Студија случаја V

Услови рада, ниво зараде и статус професије нису атрактивна опција, с обзиром на ниво одговорности и захтјевности овог позива. У сваком случају, запослени у предшколским установама заслужују боље подстицаје и материјално-техничке услове рада. С обзиром на то да је у нашем вртићу у сваку васпитну групу укључено најмање двоје дјеце с потешкоћама у развоју, максималан број уписане дјеце у једној групи је 20, а омјер броја васпитача у односу на број дјеце је 1:10. Око 20% плаћеног седмичног радног времена намијењен је за планирање, тимски рад, рад с родитељима и стручно усавршавање. Надзор над радом директора врше просвјетни инспектори надлежног министарства образовања и педагошки завод. У вртићу имамо довољно материјалних средстава за организовање стимулативног окружења. Недостаје додатног простора за одређене активности (просторије за релаксацију, физичке активности и сл.). Приправници у правилу обављају 12 мјесеци приправничког стажа уз менторску подршку.

Што се тиче подршке за дјецу с потешкоћама у развоју, доступни су нам стручњаци различитих профила, које континуирано ангажујемо личним средствима. У дому здравља нашег града постоји служба за психофизиолошке и говорне сметње у којој дјеца могу добити бесплатне услуге (не и у довољном обиму). У вртићу ангажујемо спољне стручне сараднике.

Табела 8:Збирни приказ квантитативних података из студија случаја у димензији квалитета *Особље у предшколском васпитању и образовању (квалификације, професионални развој, услови рада и плата)*

Индикатори	Студија случаја		
	Студија случаја I	Студија случаја III	Студија случаја V
Више од 50% стручног особља има високе квалификације	100% квалификовано особље	100% квалификовано особље	100% квалификовано особље
Проценат седмичног плаћеног радног времена намијењеног за планирање, тимски рад, рад с родитељима и стручно усавршавање	20%	око 25%	20%
Дужина приправничког стажа	12 мјесеци	12 мјесеци	12 мјесеци
Омјер дјече и одраслих који раде у смјенама у једној васпитној групи	13:2 јасличка група	13:1	/
	20:2 средња група	15:2	/
	16:1 старија група	26:2	10:1 ¹⁸
Омјер просјечне плате васпитача у односу на плате наставника у основној школи (у локалној заједници)	1:1,25 (васпитачи 800,00 КМ нето: наставници 1000,00 КМ нето).	1,21 :1 (васпитачи 1040,00 КМ: наставници 860,00 КМ незванични податак).	Не располажемо подацима о платама наставника у основној школи.
Стручни сарадници	Немају стално запослене стручне сараднике. Ангажују спољног стручног сарадника, логопеда.	Немају стално запослене стручне сараднике. Ангажују спољне стручне сараднике, дефектологе.	Немају стално запослене стручне сараднике. Ангажују спољне стручне сараднике: логопед, едукатор рехабилитатор, радни терапеут, професор енглеског језика.

¹⁸ С обзиром на то да је у овом вртићу у сваку (мјешовиту) васпитну групу укључено најмање двоје дјеце с потешкоћама у развоју, максималан број уписане дјеце у једној групи је 20, а омјер броја васпитача у односу на број дјеце је 1:10.

Руководиоци, директори	Квалификације директорке су: професор предшколског васпитања, bachelor педагогије и магистар васпитних наука са дугогодишњим искуством у руковођењу предшколском устаномом.	Директорка има одговарајуће квалификације са дугогодишњим искуством у руковођењу предшколском устаномом.	Водитељка установе је такође проф. предшколског васпитања с положеним стручним испитом, има и практично искуство у директном раду с дјецом.
---------------------------	---	--	---

4.2.2. Закључна разматрања о димензији квалитета Особље

Квалитет васпитно-образовне праксе у предшколском васпитању и образовању увелико зависи од квалитета рада васпитно-образовног кадра, њихових квалификација и компетенција. Тиме професионалне и личне компетенције васпитача постају најважнији ресурс за развој квалитета предшколског васпитања и образовања у цјелини, али и правичнији приступ и доступност васпитно-образовних услуга за свако дијете и све породице. Профил и квалификације стручног особља у БиХ, које се, у непосредном васпитно-образовном раду с дјецом, у највећем дијелу подударају са квалификацијама, стручним профилем запослених у предшколском васпитању и образовању у већини европских земаља, док су статус професије васпитача и радни услови, укључујући и бројност васпитних група, увелико неповољнији. Савремено друштво очекује од васпитно-образовних институција да у остваривању својих функција пруже адекватну подршку развоју појединца и заједнице за сложене изазове савременог начина живота и изазове будућности. У настојању да се на систематичан начин дефинишу знања, вјештине и способности, које сваки васпитач треба да посједује и вриједности које промовише, Агенција је у сарадњи са надлежним образовним властима у БиХ дефинисала Стандарде квалитета рада васпитача (Агенција, 2011, рев. 2018), који представљају водич кроз континуирани професионални развој и алат за евалуацију и самоевалуацију васпитно-образовног рада. Стандарди квалитета рада су засновани на педагошким, методичко-акционим, организационим, социјално-комуникационим компетенцијама и компетенцијама за стално стручно усавршавање, одговорност и етичност. Када је у питању континуирано професионално усавршавање васпитача, скорашње европске студије нам показују да стално стручно усавршавање има снажан позитиван утицај на напредак и резултате дјече и на услуге васпитања и образовања у раном дјетињству. Стандарди занимања, стандарди професионалних компетенција васпитача и стандарди континуираног професионалног усавршавања морају бити међусобно усклађени. Мјерила квалитета треба да буду повезана с компетенцијама васпитача системски, из перспективе континуиране системске подршке не само на нивоу појединог професионалца већ и на нивоу институција, те на нивоу образовних политика. Подаци из овог истраживања говоре да се континуирана едукација професионалаца у предшколском васпитању и образовању не спроводи плански, уз подршку система и према међународним стандардима.

Професионализација васпитачког позива захтијева развој рефлексивног практичара, оспособљеног да се системски усавршава током цијеле каријере и да буде флексибилан и отворен за нове изазове. Побољшано планирање професионалног развоја, укључивање потреба васпитача, боља евалуација и дисеминација, оснажиће концепт професионалног развоја који треба да буде виђен као процес који почиње са додипломским образовањем и да траје током читаве каријере. Професионални развој није прости „додатак” или „брзи поправак” који треба примијенити када се проблем догоди (OECD, 1998). Систем стручног усавршавања, као саставни дио васпитно-образовног система, под снажним је утицајем контекста у којем се одвија, као и цјелокупне образовне политике која одређује смјернице и дефинише циљеве и принципе предшколског васпитања и образовања, доноси законске и подзаконске акте и дефинише улогу васпитача у оквиру тог система.

Ради обезбјеђења и подршке развоју квалитета рада, потребно је, у складу са системским контекстом и законодавством, са доступним ресурсима и у блиској сарадњи са свим релевантним актерима, размотрити могућности:

- привлачења, образовања и задржавања компетентног стручног особља у предшколском васпитању и образовању;
- снажније подршке компетентног система статусу и радним условима васпитача, могућности напредовања и, у складу са квалификацијама, усклађивање захтјева са професионалним статусом васпитача са наставницима на другим нивоима образовања (праведнија плата, избалансиран омјер дјецe и одраслих и сл.);
- уклањања препреке за учешће особља у програмима континуираног професионалног развоја;
- повећати спектар могућности учења и препознавања вриједности цјеложивотног учења, менторске и сустручњачке подршке, грађења заједнице која учи;
- подупирања професионализације особља у подручју предшколског васпитања и образовања успостављањем и хармонизацијом професионалних стандарда, обезбиједити системске механизме за развој каријере васпитача;
- јачања подршке руководству предшколских установа у областима дјеловања и дјелокругу одговорности;
- капацитирања стручних тимова и стручних служби у предшколским установама.

Почетак усвајања и имплементације већ развијених професионалних стандарда природно би требало да буде први корак. Ови стандарди могу да буду основа за одлуке у вези са развојем каријере васпитача. Такође је важно иницирати побољшање тренутно ограничених смјерница и обука, подршке и ресурса за менторство приправничком стажу и стицању лиценце за самосталан рад те студентској пракси, а требало би да буде једна од кључних компоненти даљих иницијатива у овој области.

Документи политика ЕУ и ОЕЦД-а наглашавају да су побољшање радних услова и унапређење стручног оспособљавања особља у предшколском васпитању и образовању кључни у савладавању двоструког изазова - пружања праведног приступа предшколском васпитању и образовању уз истовремено унапређивање квалитета васпитања и образовања и услуга предшколских установа¹⁹.

¹⁹ https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef1469hr1.pdf

4.3. Курикулум, перцепција учесника испитивања

Доношењем ОЗ у БиХ успостављена је обавеза надлежним образовним властима да у задатом року донесу своје законе о предшколском васпитању и образовању усклађене са Оквирним законом и више подзаконских аката: стандарде и нормативе за предшколско васпитање и образовање; критеријуме о финансирању предшколских установа; поступак утврђивања услова, садржаја и начина вођења регистра; начин вођења педагошке и остале евиденције и документације; начин оцјењивања и стручног усавршавања медицинског особља, васпитача и осталих стручних кадрова; пропис о стручном надзору; програме васпитно-образовног рада и методологију израде годишњег програма рада предшколске установе.

Овај закон је нормирао врсте програма, намјену, садржај и обезбјеђење примјене програма и садржаја по избору (Члан 23, 24. и 26.). Према истом Закону, у предшколским установама у БиХ се користе сљедећи програми: цјеловити развојни програми, специјализовани развојни програми, интервентни, компензацијски и рехабилитацијски програми, програми јачања родитељских компетенција, програми за дјецу пред полазак у школу ако нису обухваћена неким обликом предшколског васпитања и образовања и програми за дјецу држављана БиХ у иностранству. У предшколским установама реализују се програми васпитно-образовног рада намијењени дјеци од рођења до поласка у школу, као и програми намијењени другим корисницима који су заинтересовани за развој, васпитање, образовање и општу добробит дјеце. Програмима васпитно-образовног рада с дјецом утврђују се циљеви и задаци, садржај и врста, те профили и школска спрема запослених који реализују сваки од ових програма, а на основу претходно прибављене сагласности надлежних образовних власти.

О врстама и заступљености нормираних предшколских програма, који се примјењују у предшколским установама у БиХ, ставовима испитаника о програмима и курикулуму предшколске установе говорићемо више у наративном дијелу интерпретације резултата истраживања и примјерима из праксе.

Заједничко језгро цјеловитих развојних програма за рад у предшколским установама

У складу са уставним уређењем у БиХ, Оквирним законом о предшколском васпитању и образовању у БиХ и Закону о Агенцији за предшколско, основно и средње образовање, Агенција је надлежна за развој и спровођење стандарда те Заједничког језгра цјеловитих развојних програма у области предшколског васпитања и образовања у БиХ (ОЗ БиХ, Члан 26.). Извршавајући Оквирни закон о предшколском васпитању и образовању у БиХ (Члан 22.), представници образовних власти, тј. министри образовања свих 12 надлежних министарстава образовања у БиХ су 2009. године закључили Споразум о Заједничком језгру цјеловитих развојних програма за рад у предшколским установама (Службени гласник БиХ број 16/09). Тим Споразумом су се министри образовања из РС, десет кантона у ФБиХ и БД БиХ обавезали да ће Заједничко језгро укључити у програме које доносе, а који се примјењују у подручјима под њиховом ингеренцијом. Заједничко језгро цјеловитих развојних програма за рад у предшколским установама су припремили представници свих надлежних образовних власти у БиХ, уз координаторску улогу Министарства цивилних послова Босне и Херцеговине. Према ОЗ у БиХ, у оквиру

заједничких језгара програма, јавне и приватне предшколске установе имају слободу креирања и реализације одређених садржаја по свом избору у складу с одредбама овог закона (Члан 26.) Споразумом о заједничком језгру цјеловитих развојних програма за рад у предшколским установама прописано је да ће се од почетка 2009/2010. године у свим предшколским установама у БиХ васпитање и образовање изводити на основу Заједничког језгра цјеловитих развојних програма. Заједничко језгро је компатибилно са Оквирним законом којим су постављени стандарди квалитета за ово подручје и има функцију основе за израду конкретних предшколских програма.²⁰ Обавеза успостављања Заједничког језгра цјеловитих развојних програма, нормирана у члану 21. Оквирног закона у свим предшколским установама на подручју БиХ, реализована је дијелом 2015. године усвајањем Смјерница за имплементацију Заједничког језгра наставних планова и програма дефинисаних на исходима учења, и током 2018. године када је Агенција развила Заједничко језгро цјеловитих развојних програма за предшколско васпитање и образовање дефинисаних на исходима учења и развоја. Језгро одликује курикуларни приступ, саставни је дио и компатибилно је са Заједничким језгром наставних планова и програма дефинисаних на исходима учења у БиХ, од предшколског васпитања до краја општег средњег образовања.

Заједничко језгро цјеловитих развојних програма је документ од посебне важности којим се утврђује широк заједнички оквир предшколских програма у БиХ, садржи једногласно прихваћене опште и посебне циљеве и принципе на којима се заснива предшколско васпитање и образовање, те стандарде који се очекују од примјене Заједничког језгра. Неки од тих стандарда су: постизање задовољавајућег стандарда знања, вјештина и способности за сву дјецу у БиХ, обезбјеђење квалитета васпитно-образовних стандарда у свим предшколским установама у БиХ, обезбјеђење слободе кретања и једнак приступ предшколском васпитању и образовању на цијелом подручју државе.

При одређивању појма предшколског курикулума Слуњски (2006) наводи курикулум у ширем смислу и курикулум у ужем смислу. Према ауторки, курикулум у ширем смислу дефинисан је као службена васпитно-образовна концепција (основне идеје, начела, вриједности васпитања и образовања те живљења и учења дјеце раног и предшколског узраста у предшколским установама) на нивоу државе прописана потребним актима (обавезујући документи). У ужем смислу, ауторка дефинише курикулум као васпитно-образовну концепцију која се заједнички развија, тј. суконструира у одређеној васпитно-образовној установи и која кореспондира с квалитетом услова (физичког и социјалног окружења) за живљење, учење и васпитање дјеце у њој.

Под називом курикулум подразумева се цјеловити ток васпитно-образовног процеса. Означавају се главне компоненте, а то су циљеви васпитања и образовања, садржаји који су понуђени, методе, ситуације и стратегије те начини евалуације (Слуњски, 2001). Слуњски сматра да је „...курикулум или наставни план и програм цјеловита, системска и укупна планираност образовања и васпитања која се односи на задаће, вријеме те упутства о организацији и методама рада, уз прецизно одређење што ученици требају усвојити на

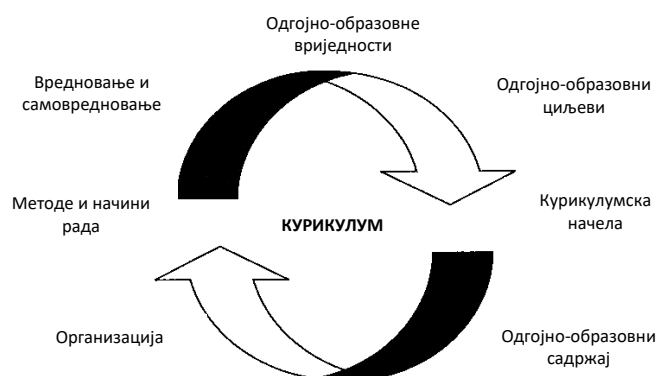
20 Информација о имплементацији Оквирног закона о предшколском васпитању и образовању у Босни и Херцеговини и Платформе за развој предшколског васпитања и образовања у Босни и Херцеговини за период 2017 - 2022, за 2019. годину, Министарство цивилних послова Босне и Херцеговине. (У Сектору за образовање Министарства цивилних послова БиХ обављају се послови који се односе на остваривање основних принципа координације активности и размјене података са домаћим и међународним институцијама надлежним за област образовања, а на основи ЕУ и међународних реформских и стратешких докумената, закона и подзаконских аката за све нивое и врсте образовања).

примјереном нивоу знања и умијећа“. Предшколски курикулум се „дистанцира од ригидног планирања садржаја тог процеса у корист обликовања окружења за учење у којем се различите активности догађају (развијају) природно, а чији развој и квалитет одгајатељ прати и подупије различитим облицима подршке“ (2015)²¹.

Када је ријеч о курикулуму предшколске установе, најчешће се говори да је курикулум својеврсна лична карта те установе, односно да подразумијева све оне специфичности и посебности које одређују културу поједине предшколске установе. Поред теоријског одређења курикулума, одређење курикулума у пракси увијек носи нове изазове. Курикулум је „никада завршена прича - биљежница у коју се стално дописују примједбе и приједлози. На ток курикулума утиче низ фактора које није могуће сасвим контролисати“ (Превишић, 2015).²²

Према Превишићу (2007), без обзира на крајности и разлике у дефинисању и одређењу курикулума, заједничке компоненте су увијек сљедеће:

Слика 4: Компоненте курикулума, ток васпитања и образовања (преузето од Вицан, Богнар и Превишић, 2007).

Ток је кружног облика и затворен је у смислу континуираности. Нема свој очекивани завршетак, него задња етапа чини и основу за нова промишљања и нови курикулумски круг. Тиме би у теорији требало да се обезбједи његова развојност и флексибилност.

Према ЗЈЦРП ²³, основа учења из подручја предшколског васпитања и образовања је хуманистичко-развојна оријентација, холистички приступ и интегрисано планирање. Током 2020. године развијени су Стандарди учења и развоја дјетета у доби пред полазак у основну школу²⁴, засновани на Заједничком језгру, као један од планираних курикуларних докумената који прате Језгро. Заједничко језгро, стандарди учења и развоја и други стандарди за предшколско васпитање и образовање садрже заједничке принципе и циљеве који чине консензус у поставкама и приступу у курикулуму предшколског васпитања и образовања и програмима васпитно-образовног рада у БиХ.

²¹ Изван оквира, квалитативни искораци у схваћању и обликовању предшколског курикулума, Едита Слуњски и сарадници, Загреб, 2015.

²² Исто, предговор

²³ <https://aposo.gov.ba/sadrzaj/uploads/ZJCRP-predskolski-vaspitanje-i-obrazovanje-S.pdf>

²⁴ <https://aposo.gov.ba/sadrzaj/uploads/SUR-FINAL-SJ.pdf>

На овај начин БиХ наставља са усклађивањем приступа у васпитању и образовању у раном дјетињству са развојним политикама у Европској унији.

4.3.1. Главни резултати испитивања у димензији квалитета Курикулум

Службени предшколски програми и курикулуми, који се спроводе у јавним и приватним предшколским установама, учесницама овог истраживања, прописани су од стране надлежних образовних власти. Због заједничке парадигме и педагошке традиције у приступу предшколском васпитању и образовању, у анкети и у студијама случаја је пронађено широко слагање испитаника у вези са погледима на курикулум, његову примјену у васпитно-образовној пракси и у разумијевању шта чини квалитетан предшколски курикулум и програм васпитно-образовног рада.

Званични предшколски програми, у срединама у којима је донесен закон о предшколском васпитању и образовању, усклађени са Оквирним законом (у два кантона у ФБиХ још увијек нису), садрже усаглашене вриједности, принципе и циљеве предшколског васпитања и образовања који су усклађени са циљевима за дјецу, те принципе организације, сарадње, учења и подучавања, праћења, вредновања и извјештавања о напретку дјетета. Циљевима се промовишу учење и развој дјетета у сваком од ових развојних подручја: социјалном, емоционалном, тјелесном, језичком и когнитивном, те хармонизирани принципи организације рада, сарадње, учења и подучавања, праћења, вредновања и извјештавања о напретку дјетета.

4.3.1.1. Анкетно испитивање

Упитником смо настојали испитати ставове и мишљења васпитача, стручних сарадника и директора предшколских установа о осам елемената курикулума, наведених у табели која слиједи.

Табела 9: Курикулум.

Дескриптивне вриједности највиших и најнижих процјена показатеља квалитета (N=109)

ТВРДЊЕ	Н	Мин	Мах	М	СД
Задовољан сам званичним програмом за васпитно-образовни рад са дјецом предшколског узраста који се примјењује у нашој установи	108	1	5	4,16	0,91
Званични програм за васпитно-образовни рад у нашој установи омогућава своју широку примјену, али и и развој програмских модалитета, врста програма	108	1	5	4,01	1,06
Званични курикулум/програм васпитно-образовног рада, омогућава васпитачима флексибилну примјену у складу са интересима и потребама групе и сваког дјетета (индивидуализација и диференцијација)	108	1	5	4,01	1,06

Дјеца која немају потребу да спавају, могу у договору са породицама одабрати како провести то вријеме	109	1	5	2,40	1,39
У нашој предшколској установи дјеца могу бирати оброк и количину оброка	109	1	5	2,50	1,18
Дјеца у нашој предшколској установи имају мноштво занимљивих и добро прилагођених активности и материјала	108	2	5	4,12	0,86
Окружење нашег вртића је такво да је могуће успоставити разноврсне интеракције између дјеце и одраслих	109	2	5	4,06	0,91
С дјецом често идемо у посјете и организујемо занимљиве активности изван вртића/ установе	108	1	5	4,13	1,04
КУРИКУЛУМ	109	2,00	5,00	3,67	0,68

број одговора (Н), аритметичка средина (М), стандардна девијација (СД), најмања појединачна процјена (Мин), највећа појединачна процјена (Мах)

Највише рангирана процјена у овој димензији се односи на задовољство испитаника званичним програмом/курикулумом за васпитно-образовни рад који се примјењује у конкретној предшколској установи (М=4,16; СД=0,90). Елементи примјене програма, конкретно широке примјене програма, врста програма и програмских модалитета (М=4,01; СД=1,06) те могућности флексибилне примјене програма, у складу са интересима и потребама групе и индивидуализације и диференцијације (М=4,01; СД=1,06) су нешто ниже, али ипак високо ранжирани. И окружење за развој и учење дјеце, како физички (М=4,12; СД=0,86) тако и социјално (М=4,06; СД=0,91), процијењено је подстицајним, тј. високом просјечном процјеном. Међу најмање ранжираним су тврдње које се односе на дјететов слободан избор оброка и количине оброка (М=2,50; СД=1,18) и са породицама усаглашен, слободан избор активности за вријеме поподневног одмора за дјецу која немају потребу да спавају (М=2,40; СД=1,39). Ниске процјене ових тврдњи нам могу бити један од индикатора за подизање стандарда квалитета у подручју рада организације која узима у обзир партиципацију и перспективу дјетета.

4.3.1.2. Студије случаја

Додатну потврду објективности у процјени квалитета курикулума и налаза из упитника је могуће сагледати у изнесеним ставовима и мишљењима у наративу и прегледу примјера из предшколских установа које су биле обухваћене студијама случаја. Према тврдњама велике већине испитаника, званични предшколски програми који се примјењују садрже јасне педагошке циљеве, с фокусом на дијете и педагошке и социјалне интеракције; преовладава холистички приступ, интегрисано поучавање и планирање, посматрање и праћење као средство за промишљање о развоју и напретку дјетета; дјеци је омогућено учење кроз истраживање, пројектне активности и личну активност; окружење је стимулативно, дјеци се пружа довољно пажње, времена и простора; уравнотежен је приступ тамо гдје одрасли

воде активности са активностима по избору дјетета, поштује се дјечији избор и интереси, могућности и искуство; фокус је на сарадњи и партнерству с родитељима; дјеци се омогућавају разнолика искуства у свим аспектима развоја итд.

Изјава о квалитету 5:

Курикулум је заснован на педагошким циљевима, вриједностима и приступима који омогућавају дјеци да у потпуности остваре свој пуни потенцијал с циљем остварења друштвеног, емоционалног, когнитивног и тјелесног развоја и добробити.

Педагошким приступима, који су усмјерени на дјецу, може се боље подржати њихов општи развој, пружати подршка њиховим стратегијама учења те подстицати когнитивни и некогнитивни развој системском примјеном искуственог учења, игре и друштвених интеракција.

Постоје чврсти докази о предностима јасног курикулума, којим се може обезбиједити досљедан оквир за бригу, образовање и социјализацију, као саставни дијелови услуге предшколског васпитања и образовања. У идеалном случају су у таквом оквиру утврђени педагошки циљеви којима се васпитачима омогућава да прилагоде свој приступ индивидуалним потребама дјеце те којима се могу пружити смјернице за висококвалитетно окружење за учење. У њему се посвећује дужна пажња доступности књига и другог штампаног материјала како би се допринијело развоју писмености дјеце.

Дјелотворним курикуларним оквиром, у којем се промовише различитост, једнакост и свијест о важности језика, подстиче се интеграција миграната и избјеглица. Њиме се једнако може подржати развој матерњег језика и језика образовања.

За илустрацију, овој изјави о квалитету прилажемо четири примјера из интервјуа рађених у студијама случаја. Примјери нам омогућавају дубљи увид у карактеристике васпитно-образовног рада с фокусом на званичне курикулуме, програме васпитно-образовног рада који се примјењују у наведеним предшколским установама.

Примјер 22: Студија случаја I

Наша предшколска установа ради према званичном, прописаном Цјеловитом развојном програму за предшколско васпитање и образовање. Овај програм је концепиран у складу с донесеним кантоналним Законом о предшколском васпитању и образовању из 2010. године у коме се утврђују обим, облици и методологија васпитно-образовног рада с дјецом. У Цјеловитом развојном програму дефинисане су развојне промјене, односно постигнућа дјетета којима треба тежити у општем развоју и појединим аспектима развоја дјетета. С обзиром да цјеловити развојни програми не прописују образовне садржаје, него само дају опште назнаке о њима (оријентационе развојне исходе и потенцијалне садржаје), овакав приступ даје слободу васпитачима, медицинском особљу и стручним сарадницима да цјеловити развојни програм прилагођавају и да га конкретизирају у зависности од потреба дјеце и услова у којима раде. Ослањајући се на овај програм, установа сваке године креира Годишњи програм рада, а у складу с Методологијом за израду годишњег програма рада установе.

У установи се реализују цјелодневни и полудневни боравак. Такође, реализујемо специјализоване програме, њемачки и енглески језик. Ове програме реализују наши васпитачи са свом дјецом из вртићких група. Постоји и програм јачања родитељских компетенција који се подстиче кроз рад вијећа родитеља, организацију радионица за родитеље и дјецу, предавања за родитеље, заједничко

организовање сајмова, посјета, свечаности и др. Програм обавезног предшколског васпитања и образовања у години пред полазак у школу реализујемо зависно од кадровских могућности, потреба заједнице и зависно од упутстава надлежног министарства образовања.

За ову педагошку годину још немамо податке и упутства надлежног министарства образовања о начину реализације овог програма. Ранијих година Програм обавезног предшколског васпитања и образовања се увијек реализовао кроз три мјесеца (180 сати), сваким радним даном по три сата. Седмично је то било 15 сати. У нашој установи се реализовао у првом циклусу, тј. од почетка марта до краја маја, док је у нашем кантону постојала и опција реализације у другом циклусу, од почетка јуна до краја августа. Веће предшколске установе су због обима дјеце и лакше организације рада користиле оба циклуса реализације. Наша установа није никада имала више од једне групе дјеце, будући да наша општина спада у ред мањих општина. У групама иначе борави од 5 до 25 дјеце, зависно од броја пријављене дјеце за полазак у школу. Ове године је пријављено само 8 дјеце која би похађала обавезни програм, док су остали предшколци већ обухваћени Цјеловитим развојним програмом у вртићу.

У установи имамо и јасличку групу, стога се и рад у тој групи организује у складу с Цјеловитим развојним програмом. Установа прихвата и ради са свом дјецом, тако и с дјецом с тешкоћама или надареном дјецом. У оваквим случајевима кључна је сарадња с родитељима, као и са сарадничким стручним кадром. Пракса је да се консултујемо с Центром за рану интервенцију. У нашој установи не постоји дискриминација по било ком основу.

Примјер 23: Студија случаја II

Васпитно-образовни рад у нашој установи заснива се на званичном предшколском програму прописаном од стране надлежног министарства образовања.

Примјер 24: Студија случаја III

Васпитно-образовни рад у нашој установи заснива се на званичном предшколском програму прописаном од стране надлежног министарства просвјете и културе. У установи се спроводе следећи програми: цјеловити - цјелодневни и полудневни, специјализовани – енглески језик, плес и хор и програм у години пред полазак у школу. Наведеним програмима обухваћена су дјеца узраста од годину дана до поласка у школу. Програм за дјецу у години пред полазак у школу није обавезан и реализује се током марта, априла и маја у укупном трајању од 180 сати (15 сати седмично). Већи дио средстава за реализацију овог програма издваја надлежно министарство просвјете и културе уз подршку локалне заједнице и саме установе. У овај програм буде укључено у просјеку око 70 дјеце у години пред полазак у школу.

Између активности, које воде васпитачи и дјечијег активног учешћа, постоји апсолутна равнотежа и дјеца имају прилику да воде лични процес учешћа. Евидентно је да дјеца знају да у потпуности промијене ток активности у зависности од њихових интересовања. Интеракције са дјецом су топле и стимулативне. Наш циљ и јесте да дјеца вртић доживе као своју другу кућу и да се тако и осјећају.

У установи не постоји било какав облик дискриминације према дјеци маргинализованих група. Посебна пажња се посвећује дјеци са потешкоћама у развоју, као и дјеци која имају кашњења у развоју. За дјецу из наведених категорија израђују се индивидуални програми и прати се њихов напредак. Дјеца су укључена у редовне групе, али се са њима ради и индивидуално. Родитељима дјеце са потешкоћама у развоју пружа се велика подршка, прије свега кроз индивидуалне разговоре, кроз радионице и организацију предавања са темама које ће им бити од користи. Установа настоји да обезбиједи и сараднике за васпитаче, тј. асистенте за дјецу којима су потребни. У нашој установи тренутно борави троје дјеце за које су обезбијеђени асистенти.

Примјер 25: Студија случаја V

Програм рада који спроводимо у складу је са Заједничким језгром цјеловитих развојних програма у предшколским установама у БиХ. Нудимо програме за дјецу узраста од 3 године до поласка у школу. Немамо програм за дјецу до 3 године старости. У вртићу организујемо сљедеће програме: Цјелодневни програм (9,5 сати боравка у вртићу); Полудневни програм (5,5 сати боравка у вртићу) и Програм раног учења енглеског језика – факултативни програм који изводи проф. енглеској језика (2 x седмично по 30 мин.).

Дјеца из социо-економски угрожених породица укључена су у све програме. У просјеку, свако седмо дијете, које похађа наш вртић, долази из оваквих породица, на препоруку Центра за социјални рад или Породичног центра СОС Дјечије село БиХ. Дјеца с потешкоћама у развоју укључена су у цјелодневни или полудневни програм. У просјеку, свако осмо дијете у нашој установи је дијете с тешкоћама у развоју. Ова дјеца прате програмске активности заједно с другом дјецом у групи, у складу са својим могућностима. За одређене активности периодично се израђује и индивидуализирани план активности за свако дијете. Обје ове категорије дјеце су посебно третиране, у смислу, да се одређеном броју дјеце с тешкоћама у развоју или из социо-економски угрожених породица (укључујући и дјецу Роме) даје предност приликом уписа у наш вртић. Ово је на неки начин „позитивна дискриминација“ према осталој дјечи која не долазе из рањивих група, а исто имају потребу и право на смјештај у вртић.

С обзиром на то, генерално постоји дискриминација према великом броју дјеце која не могу добити мјесто у предшколским установама, било да је то због малог броја предшколских установа или због лоших материјалних могућности родитеља (дјеца самохраних или незапослених родитеља, дјеца из руралних средина, дјеца Роми итд.). Она дјеца из рањивих категорија, која буду уписана у наш вртић, добијају једнаку пажњу и третман као и дјеца која немају тешкоће и проблеме социо-економске природе. Веома су добро прихваћена, захваљујући преданом раду васпитача и доброј сарадњи с родитељима све дјеце. Вртић организује бесплатан превоз властитим комбијем и на тај начин пружа подршку родитељима.

На основу резултата анонимне анкете за родитеље, коју редовно спроводимо, може се закључити да родитељи наш вртић одабирају највећим дијелом на препоруку других родитеља, чија дјеца су раније похађала или тренутно похађају наш вртић, првенствено због стимулативне и угодне интеракције између дјеце и особља (васпитачице, стручни сарадници и помоћно особље). Настојимо дјецу у свим сегментима развоја потакнути да развију свој пуни потенцијал. Организација простора, материјала за рад, прилагођена је дјечи на врло стимулативан начин. Дјеца су активно укључена у васпитно-образовни процес, влада пријатна атмосфера.

Детаљније информације о основним обиљежјима предшколских програма и природи курикулума, које смо истражили и постојећим праксама у примјени и развоју курикулума, наћи ћемо у наративу који се односи на изјаву о квалитету 6.

Изјава о квалитету 6:

Курикулумом се захтијева од стручног особља сарадња са дјецом, колегиницама и колегама, родитељима и промишљање о личној пракси.

Курикулумом се може допринијети бољем укључивању родитеља, заинтересованих страна и особља, те зајамчити да ће примјерено одговарати потребама, интересима и потенцијалима дјеце.

У курикулуму се могу утврдити улоге и поступци којима се особљу омогућава редовна сарадња с родитељима и колегама у другим установама за дјецу (међу осталим у здравственом, социјалном и образовном сектору). Кад год је то могуће, у курикулуму се особљу у подручју раног и предшколског васпитања и образовања могу пружити смјернице о сарадњи с другим школским особљем при преласку дјеце у основно и/или предшколско образовање.

Примјер 26: Студија случаја I

У установи се настоји успоставити равнотежа између активности које воде васпитачи и дјечијег активног учешћа. Подстиче се самосталност дјецe кроз активно учешће и вођење игара и активности. Посебно се истичу истраживачке активности гдје је неопходна иницијатива дјецe и гдје дјецa уче путем закључивања, логичког и критичког мишљења. Дјецa само дјелимично уче по моделу, али првенствено она стичу искуства и уче чинећи. Из тог им се разлога, у вртићу настоји омогућити што непосредније дјеловање у свакој могућој ситуацији. Некоме извана вртић често изгледа као хаотично мјесто у којем влада неред, но то је мјесто у ком се испробава, покушава, гријеши и успијева. Стручни кадар непрестано и родитељима истиче колико је важно да се дијете осамостали, колико је важно да покуша сам, да је активан у свим кућним и породичним ритуалима. Стварним укључивањем дјетета стрес родитеља би се могао смањити јер ће се дијете осјећати као важан субјект у свакој ситуацији, а самим тим и родитељ ће бити задовољнији јер ће имати осјећај да проводи више квалитетног времена с дјететом.

Интеракције с дјецом су топле и стимулативне. Подстиче се емоционални развој дјецe, посебно изградња самопоуздања и самопоштовања код дјецe. Његују се позитивне поруке у интеракцији с дјецом.

У подручју емоционалног развоја установа је усмјерена ка потенцирању креирања блиских односа с људима око себе које карактеризира срданост, топлина и разумијевање. Стварају се услови за ведро и весело расположење, развија се клима у којој се свако дијете може осјећати сретним и слободно испољавати своје емоције. Својим моделом понашања, њежношћу, љубазношћу и разумијевањем, стручни кадар настоји унаприједити емоционалну стабилност дјецe, помоћи им да стичу позитивну слику о себи. Вртић је мјесто у којем се дијете треба осјећати сигурно и жељено.

Основно обиљежје васпитно-образовног процеса у нашој установи је тематско планирање. Добро изабрана тема представља језгру из које се развијају и око чега се окупљају и сви остали садржаји и активности, игре, разни видови дјечијег стваралаштва. У одабиру тематских садржаја захватају се сви аспекти дјечијег развоја. Процес планирања треба да представља еластичан оквир који омогућава добру организацију времена и потенцијалне активности које су тематски планиране. Васпитач одлучује како ће организовати васпитно-образовни процес по темама, проблемима или кључним питањима која заокупљају дјецу и који је најбољи начин да се допре до сваког дјетета. У осмишљавању тема за изучавање, полази се од идеје да оне треба да одражавају интересовања дјецe, а тиме се обезбјеђује да дјецa буду мотивисана и да се залажу у процесу учења. Већини дјецe се свиђају такви пројекти који су усклађени са њиховим интересима и узрастом. Самим тим и учење постаје дјелотворније и креативније. Планиране активности организоване су кроз заједничку активност и центре активности. У заједничкој активности учествују сва дјецa, док у центрима активности имају слободу бирања. Често их и у центрима усмјеравају васпитачи уколико сматрају да је неопходно да побољшају одређене вјештине или нпр. да буду примјер и помоћ другој дјеци кроз одређени центар. Окружење установе омогућава разноврсне интеракције међу дјецом и одраслима и подстиче развој дјецe. Добро уређено окружење унапређује сложену игру, самосталност, социјализацију и рјешавање проблема. Простор припада дјеци, а окружење одражава интересовања и културу дјецe.

Васпитачи у раду и организацији активности већином прате приједлог тема у Годишњем програму рада. Ове теме су флексибилне и често се знају и допуњавати или потпуно мијењати, али васпитаче треба више подстицати да користе ту флексибилност. Елементе овог подручја би требало побољшати, тј. на састанцима и приликом индивидуалних разговора мотивисати васпитаче да слушају дјецу, да прате њихова интересовања и потребе те реализују теме у складу с истим. Ово побољшање би унаприједило квалитет васпитања и образовања јер бисмо креирали бољу праксу рада. Дјецa би била више у фокусу, више бисмо их слушали и ослањали се на карактеристике њиховог развоја и тиме допринијели активном учењу. За почетак, о овоме ће се разговарати на наредном састанку стручног вијећа.

Примјер 27: Студија случаја II

Тим васпитача, који воде васпитну групу, испланира Годишњи план и програм васпитно-образовног рада. Због застарјелих дневника рада са тематским планирањем, васпитачи имају аутономију да интегришу теме у области и основне компоненте за предшколско васпитање и образовање, засноване на Заједничком језгру цјеловитих развојних програма за предшколско васпитање и образовање дефинисано на исходима учења. Прате се различите способности дјеце, а у складу са развојем и узрастом дјетета уз примјену различитих стратегија и метода учења, даје се могућност слободном бирању активности. Активности које васпитачи спроводе на пројектном планирању и спровођењу пројектних активности, могу бити почетни, основни елемент за интегрисано планирање засновано на коначним исходима учења. Исходи, које су добили на пројектним активностима, би се могли искористити и побољшати квалитет васпитно-образовног процеса и самог програма.

Примјер 28: Студија случаја III

Да, званични програм васпитно-образовног рада као основни документ захтијева од особља да сарађује и користи информације и податке добијене од дјеце, о дјеци, од родитеља и колега. Васпитач прати развој и напредак сваког дјетета кроз четири развојне области: развој говора, комуникације и стваралаштва, тјелесни развој, социо-емоционални развој и развој личности и интелектуални развој.

Свако дијете има своју „Књигу за праћење развоја и учења дјетета“. Три пута током радне године васпитач врши провјеру кроз све четири развојне области и добијене резултате евидентира у наведену књигу. Подаци добијени посматрањем и провјером су нам важни јер представљају важне смјернице за израду нових планова.

За дјецу са потешкоћама у развоју формирају се опсервацијски тимови које чине васпитачи и стручни сарадници. Опсервацијски тимови врше опсервацију и израду индивидуализованих програма. Дио опсервацијског тима су и родитељи који могу дати веома важне информације о дјетету, а које су важне за даљи ток активности. Сарадња са родитељима је веома важна карика и њој се посвећује велика пажња. На почетку радне године васпитачи за сваку васпитну групу израђују документ „Програм сарадње са родитељима“ у којем се планирају различите активности – родитељски састанци, едукативне и креативне радионице, предавања, посјете и сл. Сваку реализовану активност васпитачи евидентирају у радним књигама, а за одређене активности васпитачи пишу извјештаје. Васпитно-образовни процес у установи заснива се на развојном и интеграцијском приступу, планирању, програмирању, праћењу и вредновању чији је главни циљ свеобухватни развој дјетета уз уважавање његових специфичности, развојних могућности и његових потреба. Процес је отворен и конституише се кроз непосредно учешће дјеце, васпитача, родитеља и других одраслих у различитим видовима заједничког живљења. Програм предшколског васпитања пружа широк спектар активности у свим областима развоја и прилагођен је различитим способностима дјеце. Дјеца могу активно да учествују у одабиру активности. У непосредном раду са дјецом примјењују се различити начини учења, а дјеца се подстичу на самопроцјену својих активности и поступака.

Да би васпитно-образовни процес био квалитетан и развојно примјерен, потребно је кориговати програм рада и примјенити различите иновативне приступе. Потребно га је осавременити у смјеру креативног комбиновања различитих модела који подржавају рано учење. Програм предшколског васпитања и образовања потребно је побољшати посебно у исходима учења као основне окоснице планирања рада са предшколским групама и како би се исти учинио још ефикаснијим водичем за васпитно-образовну праксу.

Примјер 29: Студија случаја IV

По узору на инклузивне вртиће у Аустрији, 2002. године отворен је први мултиетнички инклузивни вртић, први инклузивни вртић у БиХ, као пројект аустријске Социјалне непрофитне организације „Diakoniewerk“. У сарадњи с оснивачком организацијом, све васпитачице прошле су, у више циклуса, практичну обуку у инклузивним вртићима у Аустрији.

Основни задатак оваког предшколског програма је стварање окружења у којем ће се свако дијете осјећати једнако добро прихваћено и поштовано, без обзира на различите психофизичке могућности, националну или вјерску припадност или социјално-економски статус. Овај вртић нуди могућност да сваке године 40 дјеце узраста од 3 до 6 година похађа вртић. Дјеца су подијељена у двије, по узрасту мјешовите групе. У свакој групи има 20 дјеце, од којих су 2-3 дјеце с различитим потешкоћама у развоју.

Особе с потешкоћама и без потешкоћа у развоју имају ограничене могућности да сусрећу једни друге. Врло је мало прилика да се науче заједничком опхођењу једних према другима. Ови „одвојени животни свијетови“ дјелују на несигурно понашање обију страна. Људи се сусрећу уз несигурност и нелагодност. Ови фактори олакшавају обострану одлуку да се и даље радије склањају с пута једни другима. Како би се дјеловало против оваквог понашања, добро је почети већ у дјечијем узрасту. Посебна шанса за инклузивно васпитање дјеце у вртићу је у томе што дјеца вртићког узраста још нису развила никакве или готово никакве учвршћене структуре предрасуда. Нису једино дјеца та која могу надвладати своје предрасуде на овакав начин. И одраслима се пружа могућност да сагледавају своје дијете с потешкоћама или неко друго дијете с потешкоћама из другог гледишта.

Поред инклузије дјеце с потешкоћама у развоју, покушај мултиетничности је други садржајни циљ дјечијег вртића. У односу на мултиетничност, толеранција према другим националностима и вјерама такође се започиње на не тако учвршћеним предрасудама у дјечијем узрасту. У вртићу дјеца кроз игру уче да имају и пријатеље из других етничких група.

Иако је прошло скоро 30 година од почетка рата у БиХ, заједнички рад између некадашњих политички супротстављених страна на локалном нивоу се врло споро развија. Иако су видљиве границе у нашем граду одавно нестале, поларизација на свим нивоима свакодневног живота и породичне свакодневнице још увијек се осјећа. Ова ситуација посебно дјелује на дјецу, која одрастају у окружењу антагонизма и подјеле.

Укључивањем родитеља дјеце у свакодневна догађања у вртићу (излети, посјете, приредбе, креативне радионице) и одрасли из различитих етничких и вјерских група добијају могућност да се сусрећу и упознају једни друге. Некадашњи „странац“ не дјелује више пријетеће. Дјеца различитог етничког и вјерског поријекла и различите надарености раде, живе и уче заједно. Ангажоване васпитачице бошњачке, хрватске и српске националности свакодневно се труде да надвладају препреке и предрасуде према дјечи с потешкоћама у развоју, као и културолошке, вјерске и језичке разлике. Програм оваквог модела даје значајан допринос толеранцији и помирењу између појединих етничких и религијских група.

Кроз наш програм инклузивног вртића до сад је 42 дјеце с потешкоћама у развоју имало прилику похађати вртић. Посебну циљну групу чини 7 дјеце која долазе из породица слабијег имовинског стања. Ова дјеца сваке су године ослобођена плаћања мјесечне накнаде. У вртићу је 7 стално запослених радника, а ангажована су и 4 спољна стручна сарадника. Наш вртић нуди боравак за максимално 20 дјеце у једној васпитној групи, 1 васпитача на 10 дјеце, 4 здрава obroка током дана, разноврсне активности за дјецу, учествовање у културним и спортским манифестацијама, малу школу енглеског језика и додатне бесплатне услуге за дјецу у вртићу: логопедски третман, третмани с радним терапеутом, третмани програма LifeTool (компјутерски потпомогнута комуникација), бесплатан боравак у вртићу за дјецу из 7 социо-економски угрожених породица и бесплатан превоз комбијем у вртић и повратак кући (за одређени број дјеце). У нашем вртићу се за свако дијете понаособ води „Досије дјетета“, „Портфолио“ с дјечијим радовима као и „Књига педагошке документације васпитне групе“ у којој се евидентирају све информације о дјечи и њиховом напретку. Васпитачи прате и евидентирају напредак дјеце на основу иницијалне процјене и исхода у току васпитно-образовног процеса. У изради портфолија, уз подршку васпитача, учествују и дјеца. За дјецу с тешкоћама у развоју израђује се и тромјесечни индивидуални план активности, на основу којег евидентирамо и пратимо напредак дјетета.

Редовно се одржавају састанци стручних актива, васпитачког вијећа, на којима се информације о дјечи размјењују међу васпитачицама, као и с спољним стручним сарадницима (логопед, радни терапеут и едукатор/рехабилитатор). У вртићу постоји пракса одржавања редовних индивидуалних разговора с родитељима као и састанака Вијећа родитеља. Закључци и записници са свих горе набројаних активности се у писаној форми евидентирају и похрањују за даље праћење и континуитет сарадње свих актера укључених у васпитно-образовни процес.

Када говоримо о курикулуму раног и предшколског васпитања и образовања, сматрали смо неопходним дотакнути се и ширих импликација предшколског курикулума и курикулумских повезница са курикулумима који се примјењују у основној школи: вертикални континуитет принципа, вриједности, циљева, метода рада и очекиваних исхода, физичко и социјално окружење и педагогија курикулума ова два нивоа у

васпитно-образовном систему, те заједничко дјеловање, сарадња и грађење партнерства предшколске установе и основне школе ради обезбјеђења минимално стресног и подстицајног преласка из једног васпитно-образовног система у други. Добијени подаци из перцепције директора предшколских установа указују на низак ниво повезаности ова два система. Базични облици формалне сарадње постоје, али се биљежи дисконтинуитет и недостатак иницијативе којом би се начинио помак од формалне сарадње ка грађењу партнерства и грађењу заједничке слике о дјетету и добробити дјетета на нивоу цјеловитог васпитно-образовног система.

Примјер 30: Студија случаја I

Сарађујемо с основном школом у нашој општини. Сарадња се остварује кроз заједничке активности и пројекте те размјену информација приликом преласка дјете из вртића у школу. Стручни кадар вртића и школе сарађује приликом уписа дјете у први разред основне школе. Реализовали смо сарадњу у организацији заједничког „тестирања“ спремности дјете за полазак у школу. Осим тога, вртић дијели са школом опсервацијске листе за свако дијете, као и портфолије њихових радова. Школа радо користи сав материјал који вртић припреми појединачно за свако дијете, но не користи вртички програм васпитно-образовног рада.

Примјер 31: Студија случаја III

Од основне школе се не захтијева да користи предшколски курикулум, програм васпитно-образовног рада који се заснива на искуству дјете у учењу и развоју у предшколском васпитању и образовању, али то не значи да школе не користе исти. Предшколска установа има веома добру сарадњу са основним школама и она се реализује кроз сљедеће облике: организација едукативних и еколошких радионица, учешће у заједничким манифестацијама – маскенбал и плес, за дјетцу у години пред полазак у школу организују се посјете часовима ученика првих разреда као и продуженог боравка. Родитељи дјете, која су боравила у предшколској установи приликом уписа дјете у први разред, дужни су да „Књигу за праћење развоја и учења дјетета“ дају на увид комисији за упис.

Примјер 32: Студија случаја V

Генерално, сарадња основних школа и вртића требало би да буде много боља. Ријетки су примјери блиске и континуиране сарадње. У принципу, основне школе веома ријетко контактирају предшколске установе.

Запослени више десетина основних школа из окружења били су присутни на 3 међународна симпозијума које је наша предшколска установа, наш вртић, до сад организовао на тему инклузивног предшколског васпитања и образовања.

Наш вртић може издвојити врло успјешан примјер транзиције дјетета у инвалидским количима са 100% инвалидитетом (дијете с церебралном парализом) из вртића у основну школу. Захваљујући блиској сарадњи вртића и школе, прелазак у редовни програм основног образовања прошао је врло добро (уз стручну подршку коју је вртић због овог дјетета понудио школи (стручна едукација школског особља за рад на посебном софтверу којег је дјечак помоћу рачунара користио у вртићу, као и пребацивање цјелокупног школског градива на рачунар).

Континуирана сарадња предшколских установа и школа генерално би била корисна за дјетцу али и за запослене.

4.3.2. Закључна разматрања о димензији квалитета Курикулум

Покретач развоја и учења дјетета у раном узрасту су његова свакодневна искуства, на које је могуће утицати и дјеловати. Збирни докази у многим истраживањима указују да су за поспјешивање дјечијег развоја и квалитет пружања васпитно-образовних услуга у раним годинама важне следеће карактеристике:

- подржавајућа и њежна интеракција одраслог и дјетета;
- добро обучено, компетентно особље које је предано раду са дјецом;
- развојно примјерени предшколски курикулум, програми, садржаји и пракса;
- однос броја одраслих и дјеце и величине група који омогућавају особљу да на одговарајући начин комуницира с дјецом;
- надзор и подршка који одржавају досљедност у квалитету бриге, васпитања и образовања;
- професионални развој особља с којим се обезбјеђује континуитет, стабилност и стално побољшање квалитета;
- подстицање дубљег разумијевања курикулума и педагогије кроз васпитно-образовне нивое у систему (предшколски и основношколски) и обезбјеђење најпримјереније и најоптималније прелазне праксе за сву дјецу;
- објекти су намјенски, сигурни и доступни су породицама и дјеци.

Да би се подстакло и побољшало развој курикулума у подручју предшколског васпитања и образовања, тј. како би се остварила добробит и испуниле васпитно-образовне потребе дјеце, курикулум се у предшколској установи гради под вођством васпитача и усмјерен је на развој и учење дјеце кроз стицање и развој знања и вриједности, при чему:

- брига, развој и учење чине цјелину. Од учења се очекује да покрене, убрзава развој све док се дијете у програму учења осјећа добро, док дјелују унутрашњи механизми који га покрећу на активност;
- се суконструкција курикулума и планирање заснивају на могућностима, знању и искуству које су дјеца претходно стекла и на званичном курикулуму/програмима за предшколско васпитање и образовање;
- спонтано генерисане активности и интереси, свакодневне активности и рутине у предшколској установи постају дио курикулума;
- се развијају васпитно-образовни садржаји те физичко и социјално окружење којима се подстиче развој и учење, изазива и стимулише интерес и знатижеља дјеце и задржава њихова пажња;
- се обезбјеђује равнотежа у пружању социо-емоционалне добробити и учења уз признавање важности игре и контакта с природом те улоге музике, умјетности и физичке активности; подстицање емпатије, саосјећања и освијешћености када је ријеч о једнакости и различитости;
- се подстиче даља интеграција предшколског васпитања и образовања у образовни континуитет те се подстиче сарадња између особља предшколске установе и основне школе ради неометаног преласка дјеце из вртића у основну школу.

4.4. Праћење и вредновање, перцепција учесника испитивања

Надзор над примјеном Оквирног закона о предшколском васпитању и образовању у БиХ и спровођењу Платформе за развој предшколског васпитања и образовања за раздобље 2017 - 2022. године у БиХ врши Министарство цивилних послова Босне и Херцеговине. Надлежне образовне власти одговорне су за спровођење и примјену овог Закона и властитих закона о предшколском васпитању и образовању, примјену стандарда и норматива, као и програма рада. Законитост и услове рада у предшколској установи контролишу органи надлежних инспекцијских служби за област образовања. На основу Оквирног закона, предшколске установе у БиХ обавезне су да доносе годишње програме рада које, на приједлог стручног вијећа, усваја управни одбор предшколске установе и до краја септембра текуће године доставља надлежним образовним властима и оснивачу. Извјештаји о раду за протеклу радну годину разматрају се и усвајају по истом поступку као и програми рада, и најкасније до краја септембра текуће године просљеђују надлежним институцијама на разматрање и усвајање. Надлежне образовне власти обавезне су да обезбиједите контролне механизме стручног надзора педагошког праћења и унапређивања рада у јавним и приватним предшколским установама како би се обезбиједило да све предшколске установе раде у складу са стандардима и нормативима. Праћење предшколског васпитања и образовања односи се на континуирано и систематско прикупљање квантитативних и квалитативних података који подржавају редовну провјеру квалитета и одговорности система за јавне инвестиције и добробит дјеце. Када је ријеч о вредновању установа за рано и предшколско васпитање, превасходно је потребно појмити како наведено представља „процес суставнога и континуираног праћења, анализирања и процјењивања успјешности рада те се сматра темељем остваривања напретка у квалитети рада установа“ (Слуњски, ет. ал., 2012., стр. 82). Праћење и евалуација треба да буду засновани на унапријед договореним стандардима квалитета, мјерилима или показатељима који су успостављени и могуће ревидирани у одређеним временским раздобљима након примјене. Евалуација у предшколском васпитању и образовању се односи на систематску процјену ефикасности поставки, имплементације и резултата текућег и/или завршеног програма, пројекта и/или политике. Сврха евалуације треба да буде стицање знања о томе како се квалитет предшколског васпитања и образовања може развити тако да свако дијете добије најбоље могуће услове за развој и учење. Дјеца и родитељи треба да буду укључени у евалуацију и њихов глас треба да се чује, а сви облици евалуације у предшколском васпитању и образовању треба да се заснивају на дјечијој перспективи. Резултати праћења квалитета рада и услуга треба да буду јавно доступни и да се дијеле са јавношћу (OECD, Starting Strong IV).

4.4.1. Главни резултати испитивања у димензији Праћење и вредновање

Истраживачи квалитета раног и предшколског васпитања и образовања истичу његову комплексност, мултидимензионалност, међузависност, динамичност и холистичност. Квалитет васпитања и образовања веома је тешко дефинисати, мјерити и вредновати, а у контексту овог истраживања, склони смо разумијевању и дефиницији квалитета који би се могао одредити као „резултат дјеловања низа субјективних и објективних фактора који у синергији омогућују успјешно задовољавање потреба свих актера одгојно-образовног процеса у озрачју пријатељских и сарадничких односа, уз сталну тенденцију

раста“ (Љубетић, 2009). Када је ријеч о вредновању установа за рано и предшколско васпитање, првенствено је потребно појмити како наведено представља „процес суставног и континуираног праћења, анализирања и процјењивања успјешности рада те се сматра темељем остваривања напретка у квалитети рада установа“²⁵.

Праћење квалитета је веома сложен процес и представља вишеструке изазове, као што су консензус о питањима дефинисања квалитета и начина помоћу којих се може кохерентно управљати квалитетом. Посебан изазов представља прикупљање и управљање подацима и информисање засновано на доказима у циљу развоја и побољшања квалитета и реформе образовних политика у најбољем интересу дјече.

Поред праћења квалитета рада и услуга предшколских установа, које врше надлежне образовне власти помоћу контролних механизма, стручног надзора и педагошког праћења како би се обезбиједило да све предшколске установе раде у складу са стандардима и нормативима, праћење и вредновање квалитета рада особља се такође практикује. Оно укључује различите аспекте квалитета процеса, посебно васпитно-образовног рада и имплементације курикулума, интеракције између особља и дјетета, адекватног одговора на потребе дјетета, свеукупног квалитета васпитно-образовног процеса и њега, сарадње између особља, и сарадње између особља и родитеља.

Праћење развоја дјетета и исхода захтијева знатна мултидисциплинарна професионална знања и вјештине, могућности праћења широког спектра аспеката развоја и учења, индивидуалног развојног темпа и процеса напретка дјече/дјетета ради стварања објективне и потпуне слике о развоју и учењу. За остваривање ових обавеза и превазилажење изазова, предшколске установе користе бројне стратегије, од локално развијених приступа до прилагођених стандардизованих алата, а системска подршка у овом домену неопходна је и нужна.

Потребно је обезбјеђење система сталног стручног усавршавања и информисаности особља о најновијим научним сазнањима, доступним алатима, стратегијама и стандардима квалитета рада, као и подршка њиховој примјени у пракси. Такође, процес праћења и вредновања захтијева даље усавршавање тренутно успостављених алата како би се могла обезбиједити досљедна подршка дјечи, особљу предшколских установа и креаторима политика.

²⁵ Слуњски и сарадници, 2012. Приручник за самовредновање установа раног и предшколског одгоја и образовања: Загреб. Национални центар за вањско вредновање образовања.

4.4.1.1. Анкетно испитивање

Упитником смо настојали испитати ставове и мишљења васпитача, стручних сарадника и директора предшколских установа о осам тврдњи о процесима праћења и вредновања, наведених у табели која слиједи.

Табела 10: Праћење и вредновање. Deskriptivne вриједности највиших и најнижих процјена показатеља квалитета (N=108)

ТВРДЊЕ	Н	Мин	Мах	М	СД
Квалитет и квантитет својих услуга настојимо прилагодити потребама локалне заједнице, регије, али ускладити и са системским потребама	108	3	5	4,14	0,85
Квалитет рада установе пратимо, а самоевалуацијски извјештаји су засновани на мјерљивим индикаторима	108	1	5	4,14	1,07
Резултати свих промјена које покрећемо у циљу побољшања рада се прате и евалуирају	108	1	5	4,20	1,07
Након сваког самоевалуацијског извјештаја настојимо одмах након формирања закључака унаприједити рад установе пратећи релевантне показатеље	107	1	5	4,20	1,06
Систем праћења и обезбјеђења квалитета је заснован на примјени педагошких и административних података за побољшање квалитета услуга	107	1	5	4,14	1,02
У великој мјери нам помажу постојећи документи који се односе на квалитет рада васпитач/ица, педагога и директора вртића	108	1	5	3,91	1,07
Како би евалуирали новонастале промјене а са циљем унапређења рада вртића, користимо јасно дефинисане индикаторе, који су разумљиви како управи, педагошкој служби, тако и васпитачима	107	1	5	4,00	1,04
За евалуацију и праћење користимо административне и педагошке податке, на основу којих доносимо одлуке о побољшању квалитета својих услуга	108	1	5	4,08	1,10
ПРАЋЕЊЕ И ЕВАЛУАЦИЈА	108	1,38	5,00	4,10	0,87

број одговора (Н), аритметичка средина (М), стандардна девијација (СД), најмања појединачна процјена (Мин), највећа појединачна процјена (Мах)

Анализа појединачних тврдњи говори у прилог чињеници да је култура вредновања и самовредновања присутна у установама за предшколско васпитање и образовање, али да и даље постоји простор за унапређење. Генерално, за овај стуб квалитета су дате високе процјене у односу на друге, ($M=4,10$; $CD=0,87$), што га чини другом по висини процјене, одмах иза димензије *Особље*. Према подацима из упитника, резултати промјена које се покрећу у циљу унапређења квалитета рада, прате се и евалуирају ($M=4,20$; $CD=1,07$), а након самоевалуацијског извјештаја настоји се унаприједити рад установе пратећи релевантне показатеље ($M=4,20$; $CD=1,06$). Судећи по одговорима, квалитет рада установе се прати, а самоевалуацијски извјештаји су засновани на мјерљивим индикаторима ($M=4,14$; $CD=1,07$), а квалитет и квантитет услуга установе настоје да прилагоде потребама локалне заједнице, регије, али и ускладити са системским потребама ($M=4,14$; $CD=0,85$). Систем праћења и обезбјеђења квалитета заснива на примјени педагошких и административних података за побољшање квалитета услуга ($M=4,14$; $CD=1,02$), а саме одлуке о побољшању квалитета услуга установе доносе се на основу праћења и евалуације за коју су коришћени административни и педагошки подаци ($M=4,08$; $CD=1,10$). Коришћење јасно дефинисаних индикатора на основу којих се евалуирају настале промјене с циљем унапређења рада вртића и њихова разумљивост (управи, педагошкој служби, васпитачима) процијењена је нешто ниже ($M=4,00$, $CD=1,04$), док су Стандарди квалитета рада васпитача, педагога и директора у предшколском васпитању и образовању, као алат за процесе праћења и вредновања, препознати у ограниченом броју установа (видјети Примјер 36) и појединаца ($M=3,91$; $CD=1,07$).

4.4.1.2. Студије случаја

Учесници истраживања свјесни су чињенице да усмјереност на квалитет захтијева континуирани стручни надзор, односно самовредновање уз системско спровођење активности усмјерених ка унапређењу квалитета како појединих дијелова, тако и установе као цјелине. Сам процес праћења и вредновања представља саставни дио обезбјеђења квалитета рада установе за предшколско васпитање и образовање којег је могуће спроводити на више нивоа, односно, на нивоу установе, циљане групе, у оквиру исте или, пак, на нивоу појединца.

Изјава о квалитету 7:

Праћењем и вредновањем прикупљају се информације на релевантном локалном, регионалном и државном нивоу како би се допринијело сталном побољшању квалитета политика и пракси. Информације о квалитету предшколског васпитања и образовања у оквиру система се користе као основа за побољшање и унапређење рада.

Транспарентне информације о услугама и особљу или о спровођењу курикулума на одговарајућем државном, регионалном и локалном нивоу могу допринијети побољшању квалитета.

Редовне повратне информације могу олакшати поступак вредновања политика, између осталог, омогућавањем анализе употребе јавних средстава те онога што је ефикасно и у ком контексту.

Како би се утврдиле потребе особља за оспособљавањем и омогућило доношење исправних одлука о најбољем начину побољшања квалитета услуга и стручном усавршавању, руководеће особље би у подручју предшколског васпитања и образовања требало благовремено прикупљати релевантне податке.

Примјер 33: Студија случаја I

Побољшања пратимо на годишњем нивоу. Ради се извјештај о годишњем пословању које на приједлог директорке предшколске установе разматра управни одбор, а затим иде на усвајање општинског вијећа. Поред завршног рачуна, овај извјештај подразумијева и квалитативну анализу цијеле календарске године, која су постигнућа значајна за годину, с којим изазовима смо се сусрели, који су приједлози за побољшања у наредној години и сл. Установа предлаже у којој мјери и на који начин оснивач може помоћи у рјешавању одређених тешкоћа, а директорка заједно с управним одбором на сједницама разматра сва постигнућа и потребна побољшања што се биљежи кроз записнике и донесене одлуке.

Сваке године ради се извјештај о реализацији Годишњег програма гдје је јасно видљиво шта је планирано, шта реализовано и наведена су образложења свих одступања.

О постизању побољшања праксе и услова рада брину се управни одбор, директорка установе, али и стручни кадар. Сви актери су одговорни у својој домени посла и одговорности и настоје побољшати праксу рада.

Побољшања у подручју праксе рада имају позитиван ефекат на дјецу јер квалитетнији рад допринијеће интегралном развоју дјеце. Креирање бољих услова у смислу упошљавања адекватног броја људи, помаже васпитачима да се више посвете сваком дјетету појединачно. Политика наше установе је да број дјеце буде оптималан, а не максималан како би игра и рад с дјецом били што квалитетнији. Креирање бољих услова за рад, богаћењем окружења, доприноси богаћењу дјечијег искуства и првенствено сензорном развоју. Праћење реализације активности, увођење иновација и што разноврснијих метода рада помоћи ће да дјетету приступимо из разних углова и истражимо његове слабости и врлине.

Смјернице за предшколске установе на нивоу система о томе које податке треба прикупити како би се подржало побољшање квалитета на нивоу система би требало да буду боље и садржајније.

Постигнућа установе видљива су кроз извјештаје, али често и кроз кратке објаве видљиве на страницама вртића (веб или фејсбук). Своје успјехе радо дијелимо и с медијима гдје настојимо промовисати свој рад.

У духу, с начелима рада с предшколском дјецом и уважавања дјетета, у процес планирања укључена су и дјеца и родитељи. Планирању васпитно-образовног рада претходи систематско праћење: посматрање, слушање, спремност и способност да се свако дијете упозна и разумије. У практичном раду настојимо да слиједимо циклус: посматрање, планирање, дјеловање, праћење и процјена ефеката дјеловања.

Евалуација на нивоу вртића је услов и основа развоја квалитета васпитача и образовања у вртићу, као и основа за управљање и стратешко планирање у вртићу. Базирамо се на питања: Какав смо ми вртић?, Ко сачињава наш вртић?, Које су наше потребе?, Шта можемо учинити да бисмо били бољи? Одговоре на оваква питања нам дају не само запослени и дјеца вртића него и цијела заједница.

Примјер 34: Студија случаја III

Квалитетно вредновање и самовредновање је најмоћније средство за подстицање промјена на боље. Систем обезбјеђења квалитета заснован је на употреби педагошких и административних података за побољшање квалитета предшколског васпитања и образовања. Побољшања у квалитету обављају се на годишњој основи, прате се, али се не оцјењују. Сви запослени, а посебно директор установе, дужни су да обезбиједите да побољшања буду дјелотворна, а највећи бенефит имају дјеца.

Установа на крају радне године врши евалуацију на основу резултата анкете коју попуњавају родитељи, а односи се на квалитет васпитно-образовног рада. Резултати анкете представљају смјернице за даљи пут. Све информације о квалитету рада установе јавно су доступне.

Увјерени смо да је процес праћења и вредновања саставни дио обезбјеђења квалитета рада установе. Прикупљање података није засновано на самоевалуацији и самовредновању, али установа планира да у радној 2021/2022. год. приступи процесу самовредновања рада у коме ће учествовати сви актери васпитно-образовног процеса (дјеца, запослени и родитељи) и према унапријед утврђеној методологији и у складу са одређеним подручјима вредновања. Тренутно не постоје смјернице за предшколске установе на нивоу система о томе које је податке потребно прикупити да би се подржало побољшање квалитета.

Свјесни смо да је самовредновање установа раног и предшколског васпитања системски, унутрашњи процес усмјерен на освјетљавање тренутног стања у установи, установљење позитивних достигнућа, детектовање проблема, предлагање стратегија њиховог рјешавања, унапређивање постојећег стања, обухвата процесе, односе и услове васпитно-образовног рада и саставни је дио обезбјеђења квалитета рада установе.

Како смо већ поменули, у наредном периоду приступиће се процесу самоевалуације, систематизацији прикупљених података и изради софтвера за акумулирање истих, а све с циљем побољшања квалитета васпитања и образовања.

Сматрамо да је веома важно обезбиједити праћење и контролу рада предшколске установе, али и васпитача креирањем модела за самоевалуацију и самооцјењивање, како бисмо добили развијен систем вредновања васпитно-образовних исхода. Неопходно је утврдити критеријуме за праћење, вредновање, оцјењивање и извјештавање.

Примјер 35: Студија случаја V

Природа нашег посла захтијева континуирано учење, преиспитивање и анализу постигнутих резултата, али и праћење напретка из области педагогије, психологије, методичких и дидактичких знања.

Рефлексја и саморефлексја омогућавају нам пропитивање, детектовање проблема који се појављују у раду и проналажење начина на који се они могу ријешити, с циљем унапређења рада предшколске установе.

Интерно вредновање о раду установе заснива се на анализи података добијених из анонимне анкете за родитеље, која се спроводи једном годишње. Резултати добијени анализом прикупљених података основно су полазиште за дефинисање годишњег развојног плана и побољшања квалитета предшколског васпитања и образовања. Одабиру се оне активности које је реално могуће унаприједити и у одређеном временском року провести у пракси и које ће допринијети бољим условима рада.

Јасно дефинисани приоритети развоја установе евидентирају се и документују и саставни су дио плана рада за наредну годину. Потребно је информације о квалитету рада установе учинити јавно доступним.

Васпитачице и директорка установе документују и континуирано евидентирају елементе свог стручног развоја, постигнућа и напредовања кроз израду Мапе професионалног развоја.

Спољашња евалуација заснива се на извјештајима о ужестручном надзору над радом васпитача и директорке који спроводи Педагошки завод као и на подацима добијеним општим инспекцијским надзорима које спроводи надлежно министарство образовања.

Изјава о квалитету 8:

Праћења и вредновања, која се врше, су у најбољем интересу дјетета.

Како би се заштитила права дјетета, у систем предшколског васпитања и образовања требало би укључити снажне мјере за заштиту дјеце од свих облика насиља. Ефикасне мјере за заштиту дјеце обухватају четири широка подручја: 1. политику, 2. људе, 3. поступке и 4. одговорност (више информација о тим подручјима доступно је у документу Стандарди заштите дјеце и њихова provedба који је издала организација Keeping Children Safe).

Поступцима праћења и вредновања могу се подстицати активно учествовање и сарадња међу свим заинтересованим странама. Сви који се баве развојем квалитета могу да допринесу праксама праћења и вредновања те да имају користи од њих. Доступни докази упућују на то да се комбинацијом метода праћења (нпр. посматрање, документовање, описна процјена компетенција и учења дјеце) могу прикупити корисне информације, стећи увид у искуства и развој дјеце и обезбиједити несметани прелазак у основну школу.

Могу се осмислити алати за праћење и партиципативни поступци вредновања како би се дјеци омогућило да буду слушана те да се јасно изјасне о својим искуствима учења и социјализације у одређеним окружењима.

Процеси праћења и вредновања се спроводе са циљем подршке дјеци, породицама и заједници. Сви актери, укључујући стручно особље, треба да буду ангажовани и оснажени током спровођења било којег процеса праћења и вредновања. Током праћења могуће се фокусирати на квалитет инпута, структуру процеса или на исход. Фокус на интересе дјетета и ангажовање особља јача квалитет процеса и користи предшколском васпитању и образовању.

Примјер 36: Студија случаја I

Евалуација на нивоу вртића се усмјерава на следеће области:

1. Квалитет услова у вртићу. Односи се на физичке и материјалне услове, ресурсе, рутине, начине организације дана и недјеље, ритуале, број дјеце у групама, односе броја одраслих и дјеце у вртићу и сл. и даје одговоре на питања да ли је окружење сигурно и повољно за дјецу предшколског узраста.
2. Квалитет процеса. Подразумијева интеракцију и комуникацију дијете – дијете; дијете - одрасли. То је заправо процјена квалитета активности које се организују те дидактичко-методичког контекста.

Мониторинг рада се врши и на интерном и екстерном вредновању.

Директорка минимално једанпут годишње обавља садржајне индивидуалне разговоре с запосленима. Ово је прилика да сваки запосленик добије повратну информацију о свом раду, али и да да своју рефлексију. Приликом разговора, директорка истиче све квалитете запослених, подручја гдје су напредовали, али и она на којима је потребно да раде. Васпитачице добију писмено осврте на своје огледне активности од стране директорке и колегиница, осврте добију и на реализацију стручне теме. Такође, директорка редовно посјеђује активности и прегледа педагошку документацију, о чему васпитачице добију информације. У установи се користимо Стандардима квалитета рада васпитача,

педагога и директора у предшколском васпитању и образовању (АПОСО) као помоћним материјалом за све врсте процјена и самопроцјена. Закон о предшколском васпитању и образовању предвидио је доношење Правилника о оцјењивању рада васпитачица, што до данас још није учињено. Формално оцјењивање моћи ћемо да спроведемо тек када наведени правилник буде донесен од стране надлежног министарства образовања. За сада је системски ријешено само оцјењивање рада директора кроз израђену методологију коју спроводе савјетници Педагошког завода.

Примјер 37: Студија случаја III

Праћење и вредновање би требало да се врши два пута годишње – на почетку и на крају радне године. Мониторинг треба да се заснива на екстерном вредновању. У мониторинг би требало да буду укључени директор, васпитачи, представници Савјета родитеља и професионалци из области предшколског васпитања и образовања. У процесу мониторинга, мишљења и ставови дјете се узимају у обзир континуираним праћењем интересовања дјете од стране васпитача и од стране родитеља. Потребно је организовати праћење и супервизијску подршку васпитачима у погледу стварања стимулативног и креативног окружења у предшколској установи, тј. креирати моделе за самоевалуацију и самооцјењивање васпитача.

Примјер 38: Студија случаја V

Праћење је потребно вршити континуирано, током године, како би се пратио развој напретка током одређеног временског периода у односу на план, а вредновање постигнутих резултата периодично, једном до два пута годишње. Мониторинг се заснива и на интерном и на екстерном вредновању. У процес мониторинга укључени су сви актери који учествују у спровођењу одређених активности за унапређење рада: особље предшколске установе, оснивач, спољни стручни сарадници и родитељи. Ставови дјете рефлектују се из директног контакта с васпитачима, али једним дијелом и на основу повратних информација које добијемо од њихових родитеља – путем анализе одговора из анонимне анкете о квалитету рада предшколске установе.

Праћење квалитета рада установе засновано је на интерном и екстерном вредновању. Обје врсте вредновања су подједнако важне и не искључују једна другу, него се анализом добијених резултата ствара цјеловита и објективна слика тренутног стања и могу се дефинисати приоритети за унапређење квалитета рада предшколске установе. Вредновање се врши анализом provedбе прописаних Педагошких стандарда и норматива, у складу с Правилником о обрасцима и садржају педагошке документације и евиденције о дјети у предшколским установама, али и на основу анализе података добијених из анонимних упитника за родитеље, кориснике наших услуга.

Табела 11: Збирни подаци о процесима праћења и вредновања на основу одабраних примјера

Праћење и вредновање		Студија случаја		
		Студија случаја I	Студија случаја III	Студија случаја IV
Интерно	Укључени су: - управно вијеће или управни одбор установе, - директор, - запослени у вртићу, дјеца, родитељи.	Праћење и интерно вредновање рада запослених врши директор установе минимално једном годишње. За самопроцјену квалитета рада васпитача се користе Стандарди квалитета рада (АПОСО 2011). Евалуација на нивоу вртића се усмјерава на сљедеће области: квалитет услова у вртићу и квалитет процеса. Запослени, дјеца, родитељи су укључени у планирање. Врши се испитивање задовољства корисника – родитеља, једном годишње.	Праћење и вредновање би требало вршити два пута годишње – на почетку и на крају радне године. Мониторинг треба да се заснива на екстерном вредновању. У мониторинг би требало да буду укључени директор, васпитачи, представници Савјета родитеља и професионалци из области предшколског васпитања и образовања. У процесу мониторинга, мишљења и ставови дјеце се узимају у обзир континуираним праћењем интересовања дјеце од стране васпитача и од стране родитеља. Врши се испитивање задовољства корисника о квалитету васпитно-образовног рада - родитеља и запослених, једном годишње.	Интерно вредновање о раду установе заснива се на анализи података добијених из анонимне анкете за родитеље, која се спроводи једном годишње. васпитачи и директорка установе документују и континуирано евидентирају елементе свог стручног развоја, постигнућа и напредовања кроз израду Мапе професионалног развоја. У процес мониторинга укључени су сви актери који учествују у provedби одређених активности за унапређење рада, особље предшколске установе, оснивач, спољни стручни сарадници и родитељи. Јасно дефинисани приоритети развоја установе евидентирају се и документују и саставни су дио годишњег развојног плана рада за наредну годину.

Екстерно	Укључени су: - педагошки завод - министарство образовања - инспекторат - оснивач.	Врши оснивач, на основу Извјештаја о пословању установе и Извјештаја о реализацији годишњег програма рада. Рад директора оцјењује педагошки завод. Системски је ријешено само оцјењивање рада директора кроз израђену методологију коју спроводе савјетници педагошког завода.	Рад директора оцјењује оснивач. Министарство просвјете и културе врши надзор над радом предшколских установа, стручно-педагошки надзор врши педагошки завод. Инспекцијски надзор над примјеном закона о предшколском васпитању и образовању, општих прописа и других аката из области предшколског васпитања и образовања врши Инспекторат, путем просвјетне инспекције.	Извјештаји о ужестручном надзору над радом васпитача и директора (који врши педагошки завод) и општем инспекцијском надзору које спроводи министарство образовања.
Инспекцијски надзор (просвјетни, здравствено-хигијенски, санитарни...) се обавља у оквиру јурисдикције		Да	Да	Да
Транспарентност, јавно доступне информације		Да	Да	Да

4.4.2. Закључна разматрања о димензији квалитета Праћење и вредновање

Према прикупљеним подацима, вредновање у системима предшколског васпитања и образовања у односу на субјекте који врше вредновање, имају карактер спољашњег (екстерног) и унутрашњег (интерног). Унутрашње или интерно вредновање у контексту одговора испитаника често се назива самопроцјена, самоевалуација, самовредновање или самооцјењивање. Приложени примјери говоре о начинима и циклусима у којима се уобичајено праћење и вредновање врши. Судећи по одговорима, континуирано се прикупљају и анализирају и административни и педагошки подаци. Евалуацији су подложни и структурални и процесни индикатори квалитета кроз праћење рада предшколске установе, оцјењивање рада директора установе и особља, испитивање

задовољства корисника (родитеља и запослених) и слично. Улажу се знатни напори у унапређење процеса самоевалуације, али се наводи да системска подршка овим процесима изостаје. На нивоу система не постоје смјернице за предшколске установе које податке је потребно прикупљати да би се подржало побољшање квалитета. Рад установа за предшколско васпитање и образовање је, по наводима, транспарентан, а партиципација и информације су већином службено доступне екстерним и интерним корисницима, заједници и широј јавности. Нужно је изградити смјернице за предшколске установе за прикупљање података и побољшање процеса праћења и вредновања.

Три су основна разлога зашто треба да се прати и процјењује квалитет у предшколском васпитању и образовању, и зашто је нужно да се додатно развијају процеси праћења и вредновања:

- Побољшање квалитета. Мјере квалитета пружају корисне повратне информације особљу које се могу користити за информисање и побољшање њихове праксе.
- Одговорност. Мјере квалитета пружају објективне информације о услугама у дјелатности. Ове информације омогућавају информисано доношење одлука о расподјели ресурса и креирање политика за унапређење програма рада предшколских установа.
- Васпитање и образовање су јавно добро. Мјере квалитета пружају родитељима информације о програмима које можда разматрају за своју дјецу.

Лекције научене из искустава других земаља у вези са механизмима праћења и вредновања раног и предшколског васпитања и образовања, сугеришу да је потребно на нивоу система развити кохерентан објективан оквир за праћење који може информисати ширу јавност и креаторе политика; оквир који ће вредновати и глас особља, родитеља и дјеце, истаћи добре праксе у промовисању и разумијевању квалитета, разјаснити сврху праћења, повезати праћење квалитета рада особља са њиховим професионалним развојем, користити континуирано праћење стратегија подучавања и учења којима се подржава развој дјетета и анализирати резултате праћења и евалуације како би се развио квалитет предшколског образовања, а тиме и могућности за бригу о дјечи и услови за њихов развој и учење.

Подаци и мониторинг могу бити коришћени као моћна полуга за подстицање квалитета у организованом предшколском васпитању и образовању коришћењем чињеница, трендова и доказа о томе имају ли дјеца равноправан приступ висококвалитетној предшколској установи. Могу да се користе за обезбјеђивање одговорности и/или подршку у побољшању програма рада, у анализи и адекватном одговору образовних политика помоћу одговарајућих индикатора. Они такође могу да помогну родитељима да доносе засноване одлуке о свом избору предшколске установе и врсте услуге. За прикупљање података и мониторинг се користе разни алати за праћење, попут интервјуа, запажања, стандардизованог тестирања, портфолија, оцјене квалитета и истраживања прикладних за ту сврху. Истраживања раног дјетињства и предшколског васпитања и образовања такође треба да се подрже јер могу да буду утицајно средство за информисање јавности и друштвено инвестирање у дјецу и институције за организовано предшколско васпитање и образовање.

4.5. Управљање, руковођење, финансирање и партнерства, перцепција учесника испитивања

Предшколско васпитање и образовање уређено је Оквирним законом о предшколском васпитању и образовању у БиХ и законима ентитета РС, кантона у ФБиХ, ДБ БиХ и припадајућим подзаконским актима образовних јурисдикција. Интегрисаност система предшколског васпитања и образовања огледа се у јединству њега, васпитања и образовања дјете, а остварује се програмима њега, васпитања, образовања, здравствене заштите, исхране и социјалне бриге за дјецу од шест мјесеци до поласка у основну школу. Чини почетни ниво васпитно-образовног система, те изузев програма намијењеног дјетету у години дана прије поласка у основну школу, није обавезан за сву дјецу предшколског узраста. Предшколски програми се у предшколским установама реализују на основу званичног плана и програма/курикулума који прописује надлежно министарство образовања, а који је усклађен са Заједничким језгром цјеловитих развојних програма.

Имајући у виду међусекторску природу предшколског васпитања и образовања, власти, заинтересоване стране и социјални партнери треба да раде заједно како би обезбиједили приступачност и висок квалитет предшколског васпитања и образовања. Законодавство, прописи и смјернице могу да се користе за постављање јасних очекивања о важности сарадничког дјеловања који подржава висококвалитетне исходе за дјецу, породице и локалну заједницу. Мали приступ предшколском васпитању и образовању у БиХ је доста забрињавајући узимајући у обзир снажне доказе широм свијета о значају образовања у раном дјетињству за развој основних когнитивних и социо-емоционалних вјештина и помоћ појединцима да изађу из међугенерациског сиромаштва.

Резултати provedних међународних истраживања PISA 2018 и TIMSS 2019 у БиХ јасно указују да је утицај похађања предшколског васпитања и образовања значајан предиктор ученичког академског успјеха. Забрињавајућа је ниска стопа приступа предшколском васпитању и образовању у БиХ, поготово ако се узму у обзир снажни докази о значају организованог васпитања и образовања у раном дјетињству за развој основних когнитивних и социо-емоционалних вјештина доказаних као помоћ појединцима да изађу из међугенерациског сиромаштва. Користи од повећања приступа предшколском васпитању и образовању зависе од квалитета услуге тако да је унапређење квалитета директно везано за повећања доступности и обухваћености. У том смислу позитиван утицај веће укључености у предшколско васпитање и образовање је и то што се може повећати удио жена у радној снази, што је од нарочите важности за БиХ.

4.5.1. Главни резултати испитивања у димензији Управљање, руковођење, финансирање и партнерства

По Оквирном закону о предшколском васпитању и образовању у БиХ, орган управљања у јавној предшколској установи је управни одбор, којег, по принципу паритетне заступљености, чине представници оснивача, родитеља и стручног особља предшколске установе, у складу са прописима и актима које доносе надлежне образовне власти и предшколске установе. Управни одбор одговоран је за утврђивање и спровођење политике предшколске установе, генерално управљање предшколском установом и ефикасно коришћење кадровских и материјалних потенцијала. Директора предшколске установе именује управни одбор по поступку који се одређује законима или прописима кантона у ФБиХ, РС и БД БиХ и општим актима предшколске установе. Директора приватне предшколске установе именује оснивач. Директор предшколске установе је одговоран за руковођење предшколском установом и за реализацију њених програмских активности. Родитељи имају право основати савјет родитеља, а чланове вијећа бирају родитељи дјеце. Предшколска установа има обавезу да помогне родитељима у оснивању вијећа родитеља.

Када је у питању финансирање предшколског васпитања и образовања, већину обавеза сноси оснивачи. Оквирни закон о предшколском васпитању и образовању у БиХ је нормирао да оснивач предшколске установе обезбјеђује средства за оснивање, рад и спровођење програма предшколског васпитања и образовања у складу са педагошким стандардима и нормативима, а да програме, изузев обавезног предшколског васпитања и образовања, могу да подрже родитељи дјеце, зависно од социјалног статуса, те и путем донација. Широко наведени извори финансирања предшколског васпитања и образовања у Оквирном закону су прецизирани ентитетским и кантоналним законима о предшколском васпитању и образовању.

Одсуство редовних, поузданих или одговарајућих механизма финансирања структурално подрива одрживост програма образовања у раном дјетињству. Мултиресорно финансирање и јавно-приватна партнерства још увијек нису успостављена. Осим тога, већина административних образовних подручја још увијек није ускладила стратешке приступе са Платформом за развој предшколског васпитања и образовања у БиХ 2017 - 2022. (УНИЦЕФ, Ситуациона анализа о положају дјеце у БиХ).

4.5.1.1. Анкетно испитивање

Упитником смо настојали испитати ставове и мишљења васпитача, стручних сарадника и директора предшколских установа о једанаест тврдњи које се односе на управљање, руковођење, финансирање и партнерства, наведених у табели која слиједи.

Табела 12: Управљање, руковођење, финансирање и партнерства. Дескриптивне вриједности највиших и најнижих процјена показатеља квалитета (N=109)

ТВРДЊЕ	Н	Мин	Мах	М	СД
Наша установа има неколико формалних и редовних партнерских аранжмана у локалној заједници и/или меморандума и уговора о сарадњи	104	1	5	3,28	1,40
Партнерски однос са другим институцијама у друштвеној заједници подразумијева континуирану сарадњу, гдје партнери имају могућност предлагања идеја и сугерисања активности у установи	105	1	5	3,11	1,35
Формални облици грађења партнерства су лако доступни родитељима, особљу и партнерским организацијама	103	1	5	3,40	1,48
Формални аранжмани сарадње и грађења партнерства са породицама и друштвеном заједницом се актуелизују на годишњем нивоу	105	1	5	4,01	1,16
О свакој сарадњи и партнерству се прикупљају подаци који су подложни евалуацији како партнерима, тако и установи	107	1	5	3,92	1,18
Сматрам да је дошло до повећања процента укупних јавних прихода годишње или током дужег периода	105	1	5	2,53	1,34
Финансирање је адекватно подијељено у смислу на расподјелу за дјецу испод три и изнад три године живота	104	1	5	3,40	1,65
Наша установа има редовно финансирање од стране надлежне општине, министарства образовања	108	1	5	4,16	1,20
Наш вртић учествује у владиним и невладиним пројектима, те тако набавља дио дидактичког материјала и другу опрему за вртић	108	1	5	4,45	0,96
Велики дио финансијског пословања је заснован на уплатама родитеља	109	1	5	3,79	1,38
Имамо своје сталне донаторе (владин или невладин сектор).	103	1	5	2,65	1,60
УПРАВЉАЊЕ, ФИНАНСИРАЊЕ И ПАРТНЕРСТВА	109	1,36	5,00	3,53	0,78

број одговора (Н), аритметичка средина (М), стандардна девијација (СД), најмања појединачна процјена (Мин), највећа појединачна процјена (Мах)

Када су у питању *Управљање, финансирање и партнерства у предшколском васпитању и образовању*, испитаници су у сету од шест тврдњи, које се односе на финансирање дјелатности предшколског васпитања и образовања и услуга предшколских установа, највишом процјеном вредновали тврдњу на основу које вртићи и/или предшколска установа дио дидактичког материјала и друге опреме за вртиће набављају учествујући у владиним и невладиним пројектима ($M=4,45$; $CD=0,96$), редовно су финансирани од стране надлежних општина и министарства образовања ($M=4,16$; $CD=1,20$), уз процјену тврдње да се велики дио финансијског пословања установа заснива на уплатама родитеља ($M=3,79$; $CD=1,37$). Нема наглашене разлике у расподјели финансијских средстава, адекватно је расподијељено финансирање за дјецу испод три и изнад три године живота ($M=3,40$; $CD=1,65$), уз ниску процјену тврдње да је дошло до повећања процента укупних јавних прихода на годишњем нивоу или током дужег периода ($M=2,53$; $CD=1,34$). У овом сету тврдњи најнижа процјена је дата за тврдњу да установе имају своје сталне донаторе из владиног или невладиног сектора ($M=2,65$; $CD=1,60$). Ово је уједно и најниже процијењена тврдња у димензији квалитета *Управљање, финансирање и партнерства*, што указује на несигурности којима су изложене установе за предшколско васпитање и образовање и корисници.

Другим сетом од пет тврдњи у овој димензији квалитета, које се поближе односе на сарадњу и партнерства, процјењује се да се формални ангажмани сарадње и грађења партнерства са породицама и друштвеном заједницом актуелизују на годишњем нивоу ($M=4,01$; $CD=1,16$), а о свакој сарадњи и партнерству се прикупљају подаци који су подложни евалуацијама, како партнерима тако и установи ($M=3,92$; $CD=1,18$). Формални облици грађења партнерства су лако доступни родитељима, особљу и партнерским организацијама ($M=3,40$; $CD=1,48$), а установе имају неколико формалних и редовних партнерских ангажмана и/или меморандума и уговора о сарадњи у локалној заједници ($M=3,28$; $CD=1,40$). Природа партнерског односа са другим институцијама у друштвеној заједници, којом се подразумева континуирана сарадња и партиципација партнера у предлагању идеја и сугерисања активности у установи, у овом сету тврдњи, процијењена је као најнижа у сету тврдњи које се односе на сарадњу и партнерства ($M=3,11$; $CD=1,35$).

4.5.1.2. Студије случаја

Начин на који је организовано предшколско васпитање и образовање увелико зависи од одговорности министарстава за васпитање и образовање и оснивача установа за предшколско васпитање и образовање.

Оснивач предшколске установе обезбјеђује средства потребна за оснивање, рад и спровођење програма предшколског васпитања и образовања у складу са педагошким стандардима и нормативима за предшколско васпитање и образовање. Обавезе надлежних образовних власти огледају се у обезбјеђивању средстава за набавку дијела дидактичког материјала, професионално усавршавање васпитно-образовних радника, развој и евалуацију предшколских програма рада те дио средстава за реализацију специјализованих програма рада. Примјерима из три студије случаја настојало се да се увид у разумијевање дужности и одговорности свих актера у систему предшколског васпитања и образовања.

Изјава о квалитету 9:

Актери, заинтересоване стране (оснивач, власти, интересне групе и социјални партнери) у систему предшколског васпитања и образовања дијеле јасно разумијевање о својој улози и одговорности и знају да се од њих очекује да сарађују са партнерским организацијама.

Пружаоци услуга институционалног предшколског васпитања и образовања имају користи од блиске сарадње са свим службама за дјецу, укључујући социјалне и здравствене службе, школе и заинтересоване стране из заједнице. Показало се да су такви међуинституционални савези ефикаснији ако су уређени досљедним формалним оквиром којим се могу проактивно подстицати сарадња и дугорочна улагања у локалним заједницама. Учествовање заинтересованих страна показало се кључним за обликовање и пружање услуга предшколског васпитања и образовања. Интеграција или координација служби задужених за различите прописе о предшколском васпитању и образовању може имати позитиван утицај на квалитет система.

Примјер 39: Студија случаја I

Влада даје довољно аутономије предшколским установама, чак је можда и недовољно заинтересована за сва збивања у предшколским установама.

Оснивач поштује законодавство и регулативу о предшколском васпитању и образовању, но влада не испуњава све своје обавезе, тачније, поједина министарства их не испуњавају. У питању су министарство образовања, министарство рада и министарство здравства којима закон налаже одређене обавезе које исти не поштују.

Законодавство и прописи подстичу сарадњу између оснивача и власти, интересних група и др, али се иста често не спроводи. Не постоји стратешки план са потребним законодавством, регулативом и финансирањем према универзалном законском праву на јавно субвенционисање или финансирано предшколско васпитање и образовање и не извјештава се о напретку. Не постоје додатна средства за подршку приступа угрожених група предшколском васпитању и образовању. Влада није предузимала мјере како би нагласила вриједност услуга предшколског васпитања и образовања, ни према сиромашним породицама. Влада није пратила обухват дјецe у неповољном положају како би се обезбиједило ефикасно коришћење средстава.

Актуелним Законом подршку би требало пружити и Министарство за рад, социјалну политику и избјеглице, но до сада таква подршка није коришћена у нашој установи. Министарство за рад, социјалну политику, расељена лица и избјеглице нашег Кантона, према члану 49. Закона о предшколском васпитању и образовању суфинансира дио трошкова, у складу са одредбама Закона о социјалној заштити, заштити цивилних жртава рата и заштити породица с дјецом).

Примјер 40: Студије случаја III

Оснивач и влада дају довољно аутономије установи тако да она управља људским ресурсима уз поштовање законодавства и регулатива у области предшколског васпитања и образовања. Заинтересоване стране имају разумијевање својих улога и одговорности и у великој мјери сарађују са партнерским организацијама. У оквиру актуелне ентитетске Стратегије развоја и образовања за период 2016 - 2021. године, дефинисани су стратешки циљеви који гласе: повећање обухвата дјецe узроста од три до шест година предшколским васпитањем и образовањем, израда ефикаснијег и квалитетнијег система услуга предшколског васпитања и образовања, побољшање постојећег модела иницијалног образовања и професионалног развоја и ефикаснијег система континуираног стручног усавршавања васпитача, подизање свијести јавности и доносилаца одлука о значају раног учења и могућим ефектима на каснији развој, стварање услова за укључивање у институционално предшколско васпитање и

образовање дјеце са сметњама у развоју. Стратегија развоја подразумијева и мјере како остварити постављене циљеве.

Веома често, путем пројеката, проналазе се додатна средства за подршку приступа угрожених група предшколском васпитању и образовању. Установа повремено организује округле столове и предавања, а све у циљу промоције важности и значаја предшколског васпитања и образовања.

Влада је предузела одређене мјере како би нагласила вриједност услуга предшколског васпитања и образовања, али мислимо да то може и боље. Посебно је потребно нагласити важност раног раста и развоја и оправданост улагања у исто. Такође, влада континуирано прати обухват дјеце у неповољном положају, а све у циљу обезбјеђивања ефикаснијег коришћења средстава. Препорука: Оно чему се континуирано треба посвећивати пажња јесте рад на повећању свијести родитеља и доносилаца одлука о користи и важности раног учења.

Тримјер 41: Студија случаја V

Приватне предшколске установе имају аутономију да могу развити властито управљање људским ресурсима. Што се тиче подручја нашег кантона, довољно је рећи да су надлежне образовне власти на подручју свих 10 кантона у ФБиХ биле дужне у року од 6 мјесеци од ступања на снагу Оквирног Закона о предшколском васпитању и образовању (дакле до маја 2008. године) донијети своје законе и ускладити их с Оквирним законом, али то ни до данашњег дана (2021) неке владе нису учиниле. Не постоји никакво санкционисање одговорних особа за ускраћивање права дјечи на предшколско васпитање и образовање. Не постоје ни изричито законски прописи који би стимулисали сарадњу између различитих заинтересованих страна (оснивача, интересних група и социјалних партнера) и субвенционисање предшколског васпитања и образовања.

Родитељима дјеце и партнерским организацијама/институцијама је омогућена формална заступљеност у раду предшколске установе.

Оквирним законом је утврђено да родитељи, законски старатељи дјеце, имају право избора јавне или приватне предшколске установе у којој ће се васпитати и образовати њихово дијете. Родитељима треба да буде обезбијеђено право, али и обавеза да посредством својих представника у предшколским установама и тијелима те асоцијацијама, а у интересу своје дјеце, на свим нивоима учествују у одлучивању о питањима значајним за рад предшколске установе и функционисање предшколског васпитања и образовања.

Савјет родитеља је тијело које могу успоставити родитељи у предшколској установи. Надлежности вијећа родитеља су да промовише интересе предшколске установе у локалној заједници; презентира ставове родитеља управном одбору предшколске установе; подстиче ангажман родитеља у раду предшколске установе; информише управни одбор о својим ставовима о сваком питању које се односи на рад предшколске установе (када оцијени да је то потребно или на захтјев управног одбора) и кандидује представника родитеља у управни одбор.

Примјер 42: Студија случаја I

Могућност учешћа и партиципације у раду установе, по потреби и одређеним активностима, објави се јавно како би било доступно родитељима, особљу, партнерским организацијама и др.

Објаве се актуелизују по потреби, нпр. по спровођењу неких акција, пројеката, промовисања и сл.

Организација свих облика сарадњи с околином укључује стручни кадар установе.

Партнерство установе с родитељима спроведено је кроз све сегменте рада установе. Родитељи се кроз родитељске састанке и Савјет родитеља укључују у доношење важних одлука. Осим тога, родитељи промовишу рад установе, учествују у вртићким активностима. Сарадња с родитељима је континуирана. Знатан је број активности које планирамо за родитеље: заједничке радионице за дјецу и родитеље, посебне радионице за тате, дружења за маме и др. Осим тога гледамо да организујемо корисна предавања и едукације за родитеље, нпр. о значају здраве прехране, о адаптацији на вртић и сл. Организујемо и забавна дружења кроз нпр. празнични сајам, еколошки сајам и др. Родитељи често помажу приликом излета, посјета, организације свечаности, обављања техничких радова (нпр. тате помажу у постоларским пословима, баке шију кецеље и костиме...).

Сарадња и размјена с друштвеном заједницом односи се на програм и активности у вртићу којима се омогућава и/или координише приступ дјеце и породице услужним дјелатностима заједнице, али и активно заједничко дјеловање вртића и породице у заједници. Обухваћена је и сарадња с пословним, културним организацијама и другим групама ради побољшавања програма за дјецу и услуга које се пружају у циљу подршке у поступку васпитања и образовања дјеце. Отварање вртића према друштвеној заједници омогућава васпитачима и родитељима да боље упознају окружење у свјетлу различитих културних, материјалних, природних и људских ресурса, те пронађу начине како да на најбољи начин искористе ове ресурсе.

Препорука:

Због ефекта пандемије COVID-19 наше редовне активности у подручју сарадње с родитељима и друштвеном средином су знатно умањене. Проналазимо алтернативна рјешења како би сарадња остала активна и била „жива“, но на овом подручју морамо додатно радити. Потребно је додатно омогућавати и организовати активности које се могу изводити на отвореном, као и оне које су изводиве онлајн. Такође, потражиће се од родитеља информације на који начин можемо у новим условима побољшати сарадњу.

Примјер 43: Студија случаја III

Установа је веома отворена за сарадњу са родитељима, различитим установама и партнерским организацијама. Могућност учешћа и партиципације у раду установе је јавно објављена. Установа има потписан протокол о сарадњи са медицинским факултетом, домом здравља и многим предшколским установама широм БиХ, Србије и Црне Горе. Потписивањем протокола у сарадњи са Медицинским факултетом, наша установа је постала наставна база факултета гдје студенти дефектологије под надзором професора и асистената обављају праксу. Такође, студенти завршне године се по потреби ангажују као сарадници за васпитаче и имају улогу асистента за дјецу са потешкоћама у развоју. Сарадња са Стоматолошким факултетом омогућила је редовну контролу оралног здравља дјеце.

У установи је формиран Савјет родитеља који броји 11 чланова (свака васпитна група има свог представника). Савјет родитеља је савјетодавно тијело које се састаје по потреби, а најмање 4 пута током радне године. Савјет родитеља има свог представника у Управном одбору установе. Сарадња са породицом, поред родитељских састанака и индивидуалних разговора, остварује се кроз различите видове као што су радионице, предавања, интерактивне радионице, заједнички наступи на различитим манифестацијама и сл.

Примјер 44: Студија случаја V

Могућност активне партиципације у раду установе је лако доступна родитељима, партнерским организацијама и другим актерима. Информације о начину и динамици сарадње доступне су родитељима путем огласних табли, преко њихових представника у Вијећу родитеља наше установе и у директном контакту с особљем вртића.

Сарадња с другим организацијама је континуирана, нпр. сарадња с другим предшколским установама/вртићима, факултетима, невладиним организацијама. Реализују се стручне обуке и практичне обуке студената, заједнички пројекти и едукација особља. Оно што би било потребно унаприједити је да информације о могућности партиципације буду јавно доступне и редовно ажуриране.

Изјава о квалитету 10:

Законодавством, прописима и финансирањем подржава се напредак према општем праву на рано и предшколско васпитање и образовање које се субвенционише или финансира јавним средствима, а сви актери редовно извјештавају о напретку.

Побољшање квалитета услуга за сву дјецу могло би се постићи поступним развојем општег законског права на предшколско васпитање и образовање. То укључује и промовисање учешћа у организованом предшколском васпитању и образовању дјеце од раног узраста. Може бити корисно процијенити узрокују ли тржишно засноване услуге предшколског васпитања и образовања неједнак приступ или нижи квалитет за дјецу у неповољном положају и, ако је то потребно, изградити планове којима би се то исправило.

Блиска повезаност с политикама и институцијама у подручју рада, здравља и социјалне заштите била би од значајне користи јер се тако може постићи ефикаснија расподела ресурса усмјеравањем додатних средстава на групе, породице и заједнице у неповољном положају.

Примјер 45: Студија случаја IV

Законодавство је недовољно посвећено цјелокупној дјелатности предшколског образовања, али Оквирни закон о предшколском васпитању и образовању, који је важећи на нивоу БиХ је коректан, али недоследност одређених кантона, градова и општина у његовој примјени усложњава било какву могућност напредовања у том погледу. Закон о предшколском васпитању нашег кантона је у неким сегментима превазиђен и представља отежавајући фактор у реализацији самог васпитно-образовног рада. Тренутно је у фази израде нови Закон о предшколском васпитању и образовању у нашем кантону, али највећа полемика се води око начина избора директора и ко може да обавља ту функцију, док остали чланови закона трпе, као и пракса.

Примјер 46: Студија случаја V

У нашем кантону још увијек није донесен закон о предшколском образовању који је усклађен с Оквирним законом о предшколском васпитању и образовању у БиХ из 2007. године (рок за доношење кантоналних закона и њихово усклађивање с Оквирним законом био је 6 мјесеци - дакле до 5. мјесеца 2008. године). Оквирни закон, између осталог, прописује и обавезу похађања предшколске установе за сву дјецу у години пред полазак у школу. Међутим, неусклађеност закона нижих нивоа власти с Оквирним законом о предшколском васпитању и образовању онемогућује реализацију овог програма. Сама ова чињеница указује на ускраћивање једнаких животних шанси свој дјечи предшколског узраста. Непостојање адекватних законских и подзаконских аката увелико отежава нормалан рад предшколских установа. Непостојање Закона о предшколском васпитању и образовању који је усклађен с Оквирним законом на нивоу БиХ, створио нам је препреку и приликом уписивања вртића у Регистар предшколских установа на подручју кантона. Наиме, оснивач нашег вртића је респектабилна међународна организација „Diakoniewerk“ из Аустрије и приликом регистрације установе на подручју кантона имали смо проблем јер је наш оснивач страно правно лице, иако Оквирни закон децидно каже да приватну предшколску установу могу основати домаћа и страна физичка и правна лица.

Процес регистрације је уз правну помоћ успјешно окончан, али је био мукотрпан и дуготрајан јер приликом регистрације нисмо наишли на разумијевање надлежног министра образовања.

4.5.2. Закључна разматрања о димензији Управљање, руковођење, финансирање и партнерства

Квалитетно предшколско васпитање и образовање у БиХ треба да се заснива на већем поштовању права сваког дјетета, већем уважавању значаја раног дјетињства и улагању у дјецу у заједници. Важним инструментом за заустављање дјечијег сиромаштва се показало и повећање капацитета у предшколским установама са цјелодневним боравком, како би се, између осталих добробити ове мјере, стимулисало запошљавање мајки. По узору на позитивна европска и свјетска искуства, изградњом јавних институција и већим обухватом дјеце предшколским васпитањем и образовањем (улагањем додатних напора локалне и шире друштвене заједнице и расподјелом буџета на свим нивоима власти у корист остваривања права дјеце раног и предшколског узраста, посебно дјеце у неповољном положају), могуће је створити услове за развој система предшколског васпитања и образовања како не би постао привилегија само градске, урбане средине и доступан само ограниченом броју породица бољег економског статуса. Наше истраживање је показало да су праксе чекања и листе чекања за упис у предшколску установу присутне у већини, скоро у свим локалним заједницама у БиХ, не само у развијеним урбаним срединама. Додамо ли томе податак да од 143 општине у БиХ, 30 општина уопште нема предшколске установе, слика друштвене бригае о дјечијем овом узрасту и положају институционалног предшколског васпитања и образовања се усложњава.

Према подацима Свјетске банке, која је провела функционални преглед предуниверзитетског образовања у БиХ, Фаза 1²⁶ (фокус прегледа је на финансирању и ефективности образовања), од средстава намијењених за образовање за предшколско васпитање и образовање издваја се само 3% у ФБиХ и 7% у РС. Највећи, „лавовски“ дио ових средстава се усмјерава на основно образовање, и то 47% у ФБиХ, а у РС 48% од цјелокупног износа.

У најновијем Извјештају Свјетске банке за БиХ из марта 2021. године,²⁷ који показује налазе Фазе II (Јачање институција за стварање ефективније радне снаге у образовању), наводи се да је ниво укључености у предшколско васпитање и образовање у БиХ „изузетно низак и износи једва 15%, а знатно испод циљне стопе Европске уније (ЕУ) од 95% за дјецу узраста између 4 и 6 година, како се наводи у Стратегији Европе за 2020. годину“. Налази овог Извјештаја говоре да фрагментираност и децентрализованост васпитно-образовног система у БиХ доводе до неефикасности и хетерогености на свим административним нивоима те некоординисаног система и ограничених овлашћења државног нивоа када су у питању финансирање, ефективност, ефикасност, квалитет и јединствено поступање у оквиру образовног система БиХ. Упркос постојању актуелне Платформе за развој предшколског васпитања и образовања, која снажно заговара, и Оквирног закона, који нормира, да је предшколско васпитање и образовање обавезно за свако дијете у години пред полазак у основну школу, ни ова норма није имплементирана досљедно у свим образовним јурисдикцијама. Квалитет и ефекти обавезног предшколског програма су недовољно истражени, а број сати који су се

²⁶ Report: Review of Efficiency of Services in Pre-University Education Phase I Stocktaking; 2019; World Bank staff calculations using data from ministries of finance of BiH, FBiH, and RS, 2018.

²⁷ Bosnia and Herzegovina Functional Review of Education Service Delivery Phase II: Strengthening Institutions to Create a More Effective Education Workforce, 2021.

надлежне образовне власти одлучиле да подрже (углавном од 150 до 200 сати) мањи је од просјека земаља ЕУ (чини 29 сати седмично и траје цијелу годину).

Доношење политика и одлука заснованих на подацима, јачање управљачких капацитета и лиценцирање руководећих кадрова, оснаживање развојног планирања и професионалне аутономије, генерално снажније улагање у људске потенцијале, неке су од примарних мјера које би се могле размотрити у овој димензији квалитета и користити за унапређења. Свака предшколска установа је носилац одговорности за покретање промјена и унапређење. Успостављање услова и подршке за процесе самовредновања установа у оквиру васпитно-образовног система оснажило би установе као најкомпетентније за процјену свога тренутног стања, ресурса којима располаже и могућности унапређења доступности и квалитета васпитања и образовања.

Компаративна међународна истраживања дјелатности предшколског васпитања и образовања идентификују специфичне успјешне образовне политике и праксе из којих се могу црпити инспирације, без намјере да се опонашају „модели“, како би се помогло креаторима политика и оснивачима предшколских установа да шире и критички размишљају о организованом предшколском васпитању и образовању. Неопходно је системски подржати и истраживачке иницијативе, како би се обогатила скромна истраживања домаће праксе и теорије предшколског васпитања и образовања.

5. ЛИТЕРАТУРА

Агенција за предшколско, основно и средње образовање (2011, рев. 2018). *Стандарди квалитета рада васпитача, педагога и директора у предшколском васпитању и образовању*. Сарајево.

Агенција за предшколско, основно и средње образовање (2018). *Заједничко језгро цијеловитих развојних програма за предшколско васпитање и образовање дефинисано на исходима учења*. Службени гласник БиХ (77/18).

Антулић, С. (2012). *Модел самовредновања у установама раног и предшколског одгоја и образовања*. Дијете, вртић, обитељ: часопис за одгој и наобразбу предшколске дјеце намијењен стручњацима и родитељима.

Антулић-Мајцен, С.; Прибела-Ходап С. (2017). *Први кораци на путу према квалитети. Самовредновање установа раног и предшколског одгоја и образовања*. Загреб. Национални центар за вањско вредновање образовања.

Ђурак, Х. (2020). *Стандарди учења и развоја дјетета у доби пред полазак у основну школу*. Сарајево. Агенција за предшколско, основно и средње образовање.

Education, Audiovisual and Culture Executive Agency (2014). *Eurydiceov сажетак политике – Рани и предшколски одгој и образовање*. http://publications.europa.eu/resource/cellar/25c63f11-c2cb-4c4c-a3cb-85d9b1eab93b.0009.01/DOC_1

Европска комисија (2014). *Приједлог кључних начела за оквир за квалитету предшколског образовања и скрби*. Извијешће Радне скупине за предшколско образовање и скрб под окриљем Еуропске комисије. https://ec.europa.eu/assets/eac/education/policy/strategic-framework/archive/documents/ecec-quality-framework_en.pdf

European Commission (2018). *Monitoring the Quality of Early Childhood Education and Care – Complementing the 2014 ECEC Quality Framework proposal with indicators*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

European Commission (2021). *Toolkit for inclusive early childhood education and care (ECEC) Providing high quality education and care to all young children*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Европски Оквир за квалитет у предшколском васпитању и образовању (2014).

Gresham J.; Čelebičić, I.; Lepić, S.; Spahić, L.; Osmanović-Pasić, Z.; Pomes-Jimenez, M.; Ramesh Vasudevan, S.; Gortazar, L. (2021). *Bosnia and Herzegovina - Functional Review of Education Service Delivery: Phase Two - Strengthening Institutions to Create a More Effective Education Workforce*. Washington, D.C.: World Bank Group. <http://documents.worldbank.org/curated/en/454591620627974913/Bosnia-and-Herzegovina-Functional-Review-of-Education-Service-Delivery-Phase-Two-Strengthening-Institutions-to-Create-a-More-Effective-Education-Workforce>

Институција омбудсмана/омбудсмана за људска права Босне и Херцеговине (2011). *Анализа стања права дјеце и њиховог спровођења у области предшколског васпитања и образовања*. https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2013020406384261sr.pdf (посјећено 22. 4. 2021)

Конвенција о правима дјетета. (1989). Доступно на: [Konvencija o pravima djeteta \(unicef.org\)](http://www.unicef.org/convention/)

Љубетић, М. (2009). *Вртић по мјери дјетета*. Како процјењивати квалитету у установи раног и предшколског одгоја и образовања: приручник за одгојитеље и родитеље. Загреб. Школске новине.

Министарство цивилних послова Босне и Херцеговине (2021). *Информација о извршењу Оквирног закона о предшколском васпитању и образовању у Босни и Херцеговини, за 2020. годину*.

Миковић, Б. (2019). *Улога предшколског одгоја и образовања у пружању једнаких животних шанси*. Сарајево. ФЕС и ФЛИ.

Министарство цивилних послова Босне и Херцеговине (2021). *Информација о имплементацији Платформе за развој предшколског васпитања и образовања у Босни и Херцеговини за период 2017 – 2022, за 2020. годину*.

Министарство цивилних послова Босне и Херцеговине (2020). *Информација о извршењу Оквирног закона о предшколском васпитању и образовању у Босни и Херцеговини и Платформе за развој предшколског васпитања и образовања у Босни и Херцеговини за период 2017 - 2022, за 2019. годину*.

Министарство цивилних послова Босне и Херцеговине (2017). *Платформа за развој предшколског васпитања и образовања у Босни и Херцеговини за период 2017 - 2022. године*.

Министарство цивилних послова Босне и Херцеговине (2007). *Оквирни закон о предшколском васпитању и образовању у Босни и Херцеговини*.

Министарство за људска права и избјеглице Босне и Херцеговине (2018). *Смјернице за процјену и утврђивање најбољег интереса дјетета*. Водич за професионалце. Сарајево.

Организација за економску сарадњу и развој (2012). *Starting Strong III: A Quality Toolbox for Early Childhood Education and Care*. OECD Publishing, Paris, <https://www.oecd.org/education/school/startingstrongiiiqualitytoolboxforecec.htm>

Организација за економску сарадњу и развој (2015). *Starting Strong IV: Monitoring Quality in Early Childhood Education and Care*. OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/9789264233515-en>

Организација за економску сарадњу и развој (2017). *Starting Strong V: Transitions from Early Childhood Education and Care to Primary Education*. OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/9789264276253-en>

Пашалић-Кресо, А.; Марендић, З.; Спасојевић, П.; Рангелов-Јусовић, Р.; Прибишев-Белеслин, Т.; Вејо, Е. (2011). *Квалитет предшколског васпитања и образовања у Босни и Херцеговини*. Сарајево. Агенција за предшколско, основно и средње образовање.

Report WB (2018). *Review of Efficiency of Services in Pre-University Education Phase I- Stocktaking*; World Bank staff calculations using data from ministries of finance of BiH, FBiH, and RS, 2018.

Слуњски, Е. и сарадници (2015). *Изван оквира: Квалитативни искораци у схваћању и обликовању предшколског курикулума*: Загреб. Елемент.

Слуњски, Е. и сарадници (2012). *Приручник за самовредновање установа раног и предшколског одгоја и образовања*: Загреб. Национални центар за вањско вредновање образовања.

Слуњски, Е. (2006). *Стварање предшколског курикулума у вртићу- организација која учи*. Загреб: Мали професор д.о.о. Чаковец: Висока учитељска школа у Чаковцу.

Слуњски, Е. (2001). *Интегрирани предшколски курикулум – рад дјеце на пројектима*. Загреб: Мали професор д.о.о.

Службени гласник БиХ (број 16/09). *Споразум о Заједничком језгру цјеловитих развојних програма за рад у предшколским установама*.

Службени лист Еуропске Уније (С 428/10). *Међуинституцијски проглас о еуропском ступу социјалних права*.

Службени лист Еуропске Уније (С 189/4). *Препоруке Вијећа од 22. свибња 2019. о висококвалитетним системима раног и предшколског одгоја и образовања*.

Стратегија Вијећа Европе за права дјетета 2016 - 2021. године

Устав Босне и Херцеговине (1994).

Укључиво образовање у раном дјетињству.

https://www.european-agency.org/sites/default/files/iece-summary-hr_0.pdf

УНИЦЕФ (2020). *Ситуациона анализа о положају дјеце у Босни и Херцеговини*.

Вицан, Д., Богнар, Л. и Превишић В. (2007). *Хрватски национални курикулум*. У В. Превишић, Курикулум: теорије-методологија-садржај-структура. Загреб: Завод за педагогију Филозофског факултета Свеучилишта у Загребу; Школска књига

Вијеће Еуропске Уније (2019). *Препоруке Вијећа од 22. свибња 2019. о висококвалитетним системима раног и предшколског одгоја и образовања* (2019/С 189/02)

[https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019H0605\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019H0605(01)&from=EN)

Vonta. Т. (2009). *Organizirana predšolska vzgoja v izzivih družbenih sprememb*. Ljubljana: Pedagoški inštitut.

<https://www.doi.org/10.32320/978-961-270-026-3>

6. ПРИЛОЗИ

Прилог 1.

Упитник за директоре, васпитаче и стручне сараднике предшколске установе

Агенција за предшколско, основно и средње образовање је покренула истраживање под називом „Оквир за успостављање вредновања/самовредновања квалитета рада установа за рано и предшколско васпитање и образовање“. Пројектна идеја је заснована на Препорукама Вијећа Европске уније о висококвалитетним системима раног и предшколског васпитања и образовања (од 22. 5. 2019. године).

Молимо Вас да одговорите на постављена питања тако што ћете, у складу са Вашим мишљењем, искуством и професионалним ставом, одабрати одговор на скали од 1 до 5 и обиљежити одговарајућу процјену. Резултати анкете ће се користити искључиво у истраживачке и научне сврхе.

Захваљујемо се на сарадњи и доприносу у заједничком разумијевању и унапређењу квалитета, као и настојању да се добије што потпунија и јаснија слика о томе шта чини квалитет у раду установа за рано и предшколско васпитање и образовање у Босни и Херцеговини.

Пуни назив предшколске установе:

Оснивач предшколске
установе: _____

Директор/ка предшколске
установе: _____

Адреса, број
телефона: _____

Мејл адреса установе: _____

Ентитет: _____

Кантон: _____

Општина: _____

Број објеката, организационих јединица
установе: _____

Укупан број запослених: _____

Укупан број васпитача/ица: _____

Број здравственог особља које ради са дјецом раног
узраста: _____

Број васпитних група: _____

Просјечан број дјеце у једној васпитној
групи: _____

а) узраста дјеце до три године _____

б) узраста дјеце од три године до поласка
у школу _____

ДОСТУПНОСТ	Уопште се не слажем				У потпуности се слажем
1. Наша предшколска установа има све потребне ресурсе за несметано функционисање	1	2	3	4	5
2. Услуге предшколске установе су доступне и цјеновно приступачне свим породицама и њиховој дјеци у локалној заједници	1	2	3	4	5
3. Свака породица има право на јавно суфинансирање, односно субвенцију, како би укључили своје дијете у предшколску установу	1	2	3	4	5
4. Имамо довољно јавних субвенција, како би рано и предшколско васпитање и образовање било приступачано свим породицама које желе да користе услугу вртића	1	2	3	4	5
5. Уколико породица дјетета нема законско право на субвенцију, постоје мјере како би се то превазишло, а дјетету омогућило похађање раног и предшколског васпитања и образовања	1	2	3	4	5
6. Субвенције су омогућене дјеци млађој од 3 године	1	2	3	4	5
7. Субвенције су једнако доступне дјеци из урбаних и руралних средина	1	2	3	4	5
8. Дјеца из маргинализованих група, имају право на субвенције и похађање друштвено организованих предшколских програма	1	2	3	4	5
9. Право на субвенцију је „јаче“, учесталије, кад су у питању дјеца старијег предшколског узраста	1	2	3	4	5
10. Радно вријеме наше предшколске установе је прилагођено родитељима који раде раније ујутро и касније поподне	1	2	3	4	5
11. Листе чекања на упис у нашу предшколску установу смо превазишли отварањем и проширивањем капацитета	1	2	3	4	5
КУРИКУЛУМ, ПРОГРАМ ВАСПИТНО-ОБРАЗОВНОГ РАДА					
12. Задовољан сам званичним програмом за васпитно-образовни рад са дјецом предшколског узраста који се примјењује у нашој установи	1	2	3	4	5
13. Званични програм за васпитно-образовни рад у нашој установи омогућује своју широку примјену, али и и развој специфичних програмских модалитета, врста програма	1	2	3	4	5
14. Званични курикулум/програм васпитно-образовног рада, омогућава васпитачима флексибилну примјену у складу са интересима и потребама групе и сваког дјетета (индивидуализација и диференцијација)	1	2	3	4	5

15. Дјеца која немају потребу да спавају, могу у договору са породицама одабрати како да проведу то вријеме	1	2	3	4	5
16. У нашој предшколској установи дјеца могу да бирају оброк и количину оброка	1	2	3	4	5
17. Дјеца у нашој предшколској установи имају мноштво занимљивих и добро прилагођених активности и материјала	1	2	3	4	5
18. Окружење нашег вртића је такво да је могуће успоставити разноврсне интеракције између дјеце и одраслих	1	2	3	4	5
19. С дјецом често идемо у посјете и организујемо занимљиве активности изван вртића/ установе	1	2	3	4	5
УПРАВЉАЊЕ, ВОЂЕЊЕ, ФИНАНСИРАЊЕ И ПАРТНЕРСТВА					
20. Наша установа има неколико формалних и редовних партнерских аранжмана у локалној заједници и/или меморандума и уговора о сарадњи	1	2	3	4	5
21. Партнерски однос са другим институцијама у друштвеној заједници подразумијева континуирану сарадњу, гдје партнери имају могућност предлагања идеја и сугерисања	1	2	3	4	5
22. Формални облици грађења партнерства су лако доступни родитељима, особљу и партнерским организацијама	1	2	3	4	5
23. Формални аранжмани сарадње и грађења партнерства са породицама и друштвеном заједницом се актуелизују на годишњем нивоу	1	2	3	4	5
24. О свакој сарадњи и партнерству се прикупљају подаци који су подложни евалуацији како партнерима тако и установи	1	2	3	4	5
25. Сматрам да је дошло до повећања процента укупних јавних прихода годишње или током дужег периода	1	2	3	4	5
26. Финансирање је адекватно подијељено у смислу расподјеле за дјецу испод три и изнад три године живота	1	2	3	4	5
27. Наша установа има редовно финансирање од стране надлежне општине, министарства образовања	1	2	3	4	5
28. Наш вртић учествује у владиним и невладиним пројектима, те тако набавља дио дидактичког материјала и другу опрему за вртић					
29. Велики дио финансијског пословања је заснован на уплатама родитеља	1	2	3	4	5
30. Имамо своје сталне донаторе (владин или невладин сектор). Навести ко су _____	1	2	3	4	5

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ					
31. Квалитет и квантитет својих услуга настојимо прилагодити потребама локалне заједнице, регије, али ускладити и са системским потребама	1	2	3	4	5
32. Квалитет рада установе пратимо, а самоевалуацијски извјештаји су засновани на мјерљивим индикаторима	1	2	3	4	5
33. Резултати свих промјена које покрећемо с циљем побољшања рада се прате и евалуирају	1	2	3	4	5
34. Након сваког самоевалуацијског извјештаја настојимо одмах након формирања закључака унаприједити рад установе пратећи релевантне показатеље	1	2	3	4	5
35. Систем праћења и обезбјеђења квалитета је заснован на примјени педагошких и административних података за побољшање квалитета услуга	1	2	3	4	5
36. У великој мјери нам помажу постојећи документи који се односе на квалитет рада васпитачица, педагога и директора вртића	1	2	3	4	5
37. Како бисмо евалуирали новонастале промјене а са циљем унапређења рада вртића, користимо јасно дефинисане индикаторе, који су разумљиви како управи, педашкој служби, тако и васпитачима	1	2	3	4	5
38. За евалуацију и праћење користимо административне и педагошке податке, на основу којих доносимо одлуке о побољшању квалитета својих услуга	1	2	3	4	5
ОСОБЉЕ					
39. Формално образовање наших васпитач/ица и других запослених задовољава законску норму потребних квалификација и професионалне стандарде за послове које обављају	1	2	3	4	5
40. Већина васпитач/ица у нашој установи су професори/це предшколског васпитања	1	2	3	4	5
41. Већина васпитач/ица у нашој установи, које раде са дјецом, завршиле су приправнички стаж и положиле стручни испит	1	2	3	4	5
42. Већина васпитач/ица које директно раде са дјецом у нашој установи су у континуираним програмима стручног усавршавања	1	2	3	4	5
43. Васпитач/ице које тек почињу са радом, барем у првих 6 мјесеци, добијају формалну стручну подршку	1	2	3	4	5
44. Руководиоци установе, те стручна служба (стручни сарадници) су у процесу континуираног стручног усавршавања.	1	2	3	4	5

45. Руководиоци установе су завршили релевантну квалификацију за руководица	1	2	3	4	5
46. Особље наше установе, посебно они који директно раде са дјецом, остваре просјечну зараду као наставник у основној школи у нашој заједници	1	2	3	4	5
47. Васпитач/ице имају довољно времена за рад са родитељима	1	2	3	4	5
48. Имамо одговарајући и праведан омјер васпитач/ица и броја дјеце	1	2	3	4	5
49. Васпитач/ице имају довољно времена за припрему, али и друге активности када нису директно у васпитној групи са дјецом	1	2	3	4	5
50. Искуство и постигнућа васпитач/ица се изузетно цијене у нашој установи	1	2	3	4	5

Прилог 2.

Протокол за студије случаја

ДОСТУПНОСТ/ ПРИСТУПАЧНОСТ

I ФОКУС ИЗЈАВЕ/НАРАЦИЈЕ: Услуге установе за предшколско васпитање и образовање су доступне и цијеновно приступачне свим породицама и њиховој дјеци.

Питање: Да ли је боравак дјетета у предшколској установи цијеновно доступан и приступачан свим породицама и њиховој дјеци у Вашој установи, Вашој локалној заједници?

II ФОКУС ИЗЈАВЕ/НАРАЦИЈЕ: Проценат дјеце за коју је обезбијеђен субвенционисани приступ предшколском васпитању и образовању путем јавног финансирања је висок.

Питање: Колики је проценат дјеце у вашој општини (локалној заједници) за коју је подржан и обезбијеђен приступ предшколском васпитању и образовању путем јавног финансирања и субвенционисања?

Питање: Колика је цијена коју родитељ плаћа за полудневни и/или цјелодневни боравак дјетета у вртићу?

III ФОКУС ИЗЈАВЕ/НАРАЦИЈЕ : Услуге предшколске установе се пружају на начин да се подстиче учешће, поспјешује социјална укљученост и прихвата различитост.

Питање: Колики је укупан проценат дјеце која су укључена у предшколско васпитање и образовање (популације дјеце у вашој заједници у узрасту од 6 мјесеци до поласка у школу)?

КУРИКУЛУМ

IV ФОКУС ИЗЈАВЕ/НАРАЦИЈЕ: Курикулум/предшколски програм се заснива на педагошким циљевима, вриједностима и приступима који дјеци омогућавају да у потпуности остваре свој потенцијал за постизање друштвеног, емоционалног, когнитивног и физичког развоја и добробити.

Питање: Да ли се рад ваше предшколске установе заснива на званичном курикулуму/предшколском програму прописаном од надлежне образовне власти (министарства образовања)?

V ФОКУС ИЗЈАВЕ/НАРАЦИЈЕ: Сходно курикулуму, од васпитно-образовног особља се захтијева сарадња са дјецом, колегама и родитељима и промишљање о личном раду.

Питање: Да ли званични курикулум или програм васпитно-образовног рада, као основни документ захтијева од особља да сарађује и користи информације и податке добијене од дјеце, о дјечи, од родитеља и колега - за систематско побољшање своје праксе?

ОСОБЉЕ

VI ФОКУС ИЗЈАВЕ/НАРАЦИЈЕ: Особље које директно ради са дјецом, завршило је пуно стручно образовање и има релевантне квалификације за улогу у предшколском васпитању и образовању коју обавља.

Питање: Да ли више од 50% стручног особља има одговарајуће стручне квалификације (на најмање бацхелор нивоу)?

V ФОКУС ИЗЈАВЕ/НАРАЦИЈЕ: У повољним радним условима уз стручно вођство пружају се прилике за посматрање, промишљање, планирање, тимски рад и сарадњу са родитељима.

Питање: Колики је омјер просјечне плате запослених васпитача у вашој установи, у односу на просјечну плату наставника у основној школи?

VI ФОКУС ИЗЈАВЕ/НАРАЦИЈЕ: Квалификовано особље учествује у сталном стручном усавршавању што им омогућава да испуне своју професионалну улогу.

Помоћна питања:

- Да ли постоји равнотежа у иницијалној едукацији васпитача између теорије и праксе? Да ли је иницијална обука фокусирана на размишљање о пракси и приступу који је усмјерен на дијете?
- Да ли је континуирани професионални развој професионална обавеза за сваког запосленог? На који начин се финансира континуирани професионални развој?
- Да ли се стручно усавршавање и активности на професионалном развоју дешава у радно вријеме, или се организује мимо радног времена?

- Можете ли се као Установа ослонити на сустручњачку подршку дјечи у заједници (мобилни тимови, специјалисти за дјecu с потешкоћама у развоју)?
- Постоји ли надзор над радом директора установе, ако да - ко га врши?
- Постоје ли алтернативни путеви за квалификацију за особе са нижим квалификацијама?
- Да ли су услови рада (ниво зараде, статус професије) запослених у предшколском васпитању и образовању атрактивна опција?
- Да ли је однос једне одрасле особе на број дјеце заступљен у вашој установи у складу с међународним стандардима (1/12) и максималан број дјеце у групи (24)?
- Да ли васпитно-образовно особље има довољно средстава и материјала за стварање стимулативног окружења за дјecu?
- Да ли постоје посебне обуке за директоре?
- Да ли се установа довољно фокусира на развој рефлексивних компетенција и изградњу капацитета за планирање васпитно-образовног рада?
- Да ли је професионално искуство важно колико и квалификације у препознавању компетенција васпитно-образовног особља?
- Да ли приправници добијају најмање 6 мјесеци менторску подршку?
- Да ли у Вашој установи раде стручни сарадници?

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ

VII ФОКУС ИЗЈАВЕ/НАРАЦИЈЕ: Праћењем и вредновањем прикупљају се информације на релевантном локалном, регионалном и националном нивоу како би се допринијело сталном побољшању квалитета политика и пракси. Информације о квалитету предшколског васпитања и образовања у оквиру система користе се као основа за побољшање и унапређење рада.

Питање: Да ли је систем обезбјеђења квалитета заснован на употреби педагошких и административних података за побољшање квалитета предшколског васпитања и образовања?

VIII ФОКУС ИЗЈАВЕ/НАРАЦИЈЕ: Праћења и вредновања која се врше су у најбољем интересу дјетета.

Помоћна питања:

- Да ли се побољшања у квалитету обављају на годишњој основи?
- Да ли се резултати побољшања прате и оцјењују?
- Ко је дужан да обезбиди да побољшања буду ефикасна?
- У којој мјери је прикупљање података засновано на самоевалуацији (или самопроцјени) рада предшколске установе?
- Да ли се подаци прикупљени на нивоу предшколске установе могу лако слагати са системским нивоом у сврху побољшања квалитета?
- Да ли постоје смјернице за предшколске установе на нивоу система о томе које податке треба прикупити како би се подржало побољшање квалитета на нивоу система?
- Да ли су информације о квалитету рада предшколске установе су јавно доступне?

УПРАВЉАЊЕ, РУКОВОЂЕЊЕ, ФИНАНСИРАЊЕ И ПАРТНЕРСТВА

IX ФОКУС ИЗЈАВЕ/НАРАЦИЈЕ: Заинтересоване стране (оснивач, власти, интересне групе и социјални партнери) у систему предшколског васпитања и образовања дијеле јасно разумијевање о својој улози и одговорности и знају да се од њих очекује да сарађују са партнерским организацијама

Помоћна питања:

- Да ли влада даје довољно аутономије предшколским установама, могу ли развити властито управљање људским ресурсима?
- Да ли су оснивач и влада способни да поштују законодавство и регулативу о предшколском васпитању и образовању?
- Да ли законодавство и прописи стимулишу сарадњу између различитих заинтересованих страна (оснивач, власти, интересне групе и социјални партнери)?

- Да ли заинтересоване стране имају јасно и заједничко разумијевање њихове улоге и одговорности и да ли се очекује да сарађују са партнерским организацијама?
- Да ли постоји стратешки план (са потребним законодавством, регулативом и финансирањем) према универзалном законском праву на јавно субвенционисан или финансиран предшколско васпитање и образовање и да ли се редовно извештава о напретку?
- Да ли постоје додатна средства за подршку приступа угрожених група предшколском васпитању и образовању?
- Да ли је влада предузела мјере како би нагласила вриједност услуга предшколског васпитања и образовања, такође према сиромашним породицама?
- Да ли је влада пратила обухват дјеце у неповољном положају како би се обезбиједило ефикасно коришћење средства?

Х ФОКУС ИЗЈАВЕ/НАРАЦИЈЕ: Родитељима дјеце и партнерским организацијама/институцијама је омогућена формална заступљеност у раду предшколске установе.

Помоћна питања :

- Да ли је могућност учешћа, партиципације у раду установе, јавно објављена и лако доступна родитељима, особљу, партнерским организацијама и другим актерима?
- Колико често се ажурирају позиви?
- Да ли аранжмани покривају учешће особља које ради са дјецом узраста од рођења до три године и од три године до основношколског узраста?
- Да ли постоји широка и свеобухватна дефиниција партнерстава?
- Каква је учесталост сарадње?
- Како се прикупљају подаци да би се обезбиједио одговор о учешћу у раду установе, на нивоу система?

АГЕНЦИЈА ЗА ПРЕДШКОЛСКО
ОСНОВНО И СРЕДЊЕ ОБРАЗОВАЊЕ

Сарајево, 2021. година